

# Україна:

події,  
факти,  
коментарі

2014 № 8

# Україна: події, факти, коментарі

**Інформаційно-аналітичний журнал**

Для керівників та працівників інформаційних структур на місцях  
№ 8 2014

---

**Засновник**

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

**Головний редактор**

О. Онищенко, академік НАН України

**Редакційна колегія:**

В. Горовий, заступник головного редактора

Л. Чуприна, заввідділу оперативної інформації

Т. Гранчак, заввідділу політологічного аналізу

Н. Вітушко, заввідділу електронних технологій обробки інформації

Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів

Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова

Видається з 01.01.1998 р.

Свідectво про державну реєстрацію

КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Виходить двічі на місяць

---

Матеріали друкуються українською та російською мовами

Редакція залишає за собою право редагувати та скорочувати тексти

Передрук – тільки з дозволу редакції

Адреса редакції:

НБУВ, просп. 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039, Україна

Тел. (044) 524-25-48, (044) 525-61-03

E-mail: [siaz@pochta.ru](mailto:siaz@pochta.ru)

[www.nbuv.gov.ua/siaz.html](http://www.nbuv.gov.ua/siaz.html)

# **ЗМІСТ**

---

## Коротко про головне

<b>О. Турчинов, А. Яценюк: Закликаємо усіх співгромадян простягнути руки один одному (із спільної заяви в. о. Президента України, Голови Верховної Ради України та Прем'єр-міністра України).....</b>	<b>4</b>
---	----------

## Аналітика

Гранчак Т. <b>Куди ведуть «жєневські угоди»: оцінки та прогнози.....</b>	<b>6</b>
---	----------

Ворошилов О. <b>Якою бути українській армії?.....</b>	<b>14</b>
--	-----------

Якименко Ю. <b>Проблеми українського військово-промислового комплексу в оцінках СМІ.....</b>	<b>20</b>
---	-----------

### Економічний ракурс

Кулицький С. <b>Перспективи іноземної інвестиційної діяльності в Україні у 2014 році.....</b>	<b>26</b>
--	-----------

### Правові аспекти

Бусол О. <b>Закон «Про відновлення довіри до судової системи України» не є законом про люстрацію та потребує доопрацювання.....</b>	<b>47</b>
--	-----------

## Наука-суспільству

<b>Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....</b>	<b>61</b>
<b>Діяльність науково-дослідних установ.....</b>	<b>63</b>
<b>Аерокосмічна і авіаційна галузі.....</b>	<b>66</b>
<b>Практичні впровадження науково-дослідних і проектно-технічних напрацювань.....</b>	<b>66</b>
<b>Інноваційні розробки та технології.....</b>	<b>69</b>
<b>Енергоощадні технології.....</b>	<b>70</b>
<b>Інформаційно-комунікаційні технології.....</b>	<b>71</b>

---

Питання екології та уникнення техногенних катастроф .....	71
Освіта та кадрове забезпечення в Україні .....	72
Наука і влада .....	75

### Проблеми інформатизації

Матеріали до Міжнародної наукової конференції

«Місце і роль бібліотеки у формуванні національного інформаційного простору»

(Київ, 21–23 жовтня 2014 р.)

Чуприна Л.

Специфіка використання оперативної інтернет-інформації в аналітичній діяльності бібліотек .....	77
--	----

## **О. Турчинов, А. Яценюк: Закликаємо усіх співгромадян протягнути руки один одному**

(із спільної заяви в. о. Президента України,  
Голови Верховної Ради України та Прем'єр-міністра України)

Виконуючий обов'язки Президента України, Голова Верховної Ради України О. Турчинов:

«У дні великого примирення та всепрощення (Великодня. – Ред.) ми закликаємо усіх співгромадян протягнути руки один одному, відмовитися від радикальних дій та мови ненависті, разом повернутися до спільних дій щодо захисту і розвитку та творчої розбудови соборної, демократичної унітарної України, у якій вільно та дружно житимуть люди усіх національностей, різних релігійних переконань та політичних поглядів.

Ми, рішуче засуджуючи спроби сепаратизму та розколу України, звертаємося до всіх громадян країни із закликом до консолідації в ім'я збереження єдності, цілісності території України, досягнення громадянської злагоди у суспільстві.

Керівництво держави, за підтримки більшості у Верховній Раді України, докладе всіх зусиль до невідкладного розгляду відповідних змін до Конституції України та проведення в Україні реформи місцевого самоврядування та організації влади в регіонах, передбачивши децентралізацію влади і розширення повноважень територіальних громад, формування виконавчих органів місцевими радами замість державних адміністрацій, забезпечення повноважень регіонів необхідними фінансовими ресурсами та запровадження дієвих механізмів участі громадськості у прийнятті рішень органами місцевого самоврядування.

Для досягнення миру та порозуміння між громадянами України буде забезпечено право обласним, міським та районним радам приймати рішення щодо надання на території відповідного регіону одночасно із державною українською мовою офіційного статусу російській або іншим мовам, якими говорить більшість місцевого населення.

Уряд України вніс до Верховної Ради законопроект, яким передбачено недопущення кримінального переслідування, притягнення до кримінальної, адміністративної відповідальності осіб з приводу подій, які мали місце під час масових акцій протесту за умови добровільної здачі державним органам зброї, бойових припасів, вибухових речовин, пристроїв і звільнення всіх зайнятих

під час масових акцій будівель, приміщень державних органів та органів місцевого самоврядування.

Дорогі громадяни України!

Усі ми – різні. Але у нас є одна важлива об'єднуюча спільність – ми всі разом є громадянами суверенної, незалежної України.

Ми маємо зробити все можливе, щоб не позбавити наших нащадків цього безцінного скарбу».

Голова Верховної Ради України, який виголосив текст Спільної заяви, висловив переконання, що «все ж таки усі депутати і фракції приєднуються до цього меморандуму і підтримають його шляхом голосування, а також підтримають усі закони, які скеровані на стабілізацію ситуації у нашій країні».

Прем'єр-міністр України А. Яценюк:

«Дорогий український народе!

...Ця заява є нашим прямим наміром стабілізувати ситуацію в країні, забезпечити мир, спокій і відгукнутись на ті запити, які є сьогодні в людей, в тому числі й запити людей зі сходу.

Український уряд готовий до проведення всеосяжної конституційної реформи, яка закріпить повноваження регіонів, відповідно до якої будуть ліквідовані обласні та районні державні адміністрації і люди будуть вибирати відповідні ради і виконавчі комітети.

Ми закріплюємо спеціальний статус для російської мови і захист цієї мови. Ми закріплюємо спеціальний статус для будь-якої іншої мови на території відповідної територіальної громади.

Наше бажання продиктоване тим, щоб в Україні була злагода. І для того щоб територіальні громади мали відповідні ресурси, уряд готовий змінити Бюджетний і Податковий кодекс і наповнити відповідним фінансовим і економічним ресурсом кожен українську територію.

Ця заява також продиктована як результат спільних домовленостей зустрічі, що відбулась в Женеві між Україною, США, Європейським Союзом та Російською Федерацією. Російська Федерація була змушена засудити екстремізм. Російська Федерація підписалась під заявою, наслідком якої повинно бути роззброєння всіх незаконно сформованих воєнізованих формувань та звільнення всіх адміністративних приміщень, в тому числі й тих приміщень, які захоплені на місцях – Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ та органів виконавчої влади.

Терористів ніхто підтримувати не буде. Ми підтримуємо мирний український народ, який має право керувати в своїй державі і який має право впливати як на центральну, так і на місцеву владу.

Український уряд вже вніс до парламенту законопроект про амністію для всіх, хто здасть зброю, вийдуть з приміщень і почнуть разом із українським народом будувати суверенну і незалежну Україну. Прикро, що цей закон не проголосований, хоча міг би бути проголосований, якби на це була воля на-

ших політичних опонентів. Але ми закликаємо всі сторони невідкладно стабілізувати ситуацію і вже на наступному тижні в парламенті проголосувати цей законопроект.

Ще раз від імені уряду України хочу запевнити кожного, що це уряд Української держави. Це уряд і Донецька, і Львова, і Тернополя, і Луганська, і Сімферополя. Це уряд однієї єдиної країни. У наших силах зберегти українську державу і в наших силах зробити її успішною. І так буде!» (*Урядовий портал (www.kmu.gov.ua). – 2014. – 18.04.*)

## Аналітика

Т. Гранчак, заввідділу СІАЗ НБУВ, д-р наук із соц. комунікацій

### **Куди ведуть «жневські угоди»: оцінки та прогнози**

17 квітня в Женеві після переговорів США, Євросоюзу, Росії та України був схвалений документ про деескалацію конфлікту в Україні і відновлення безпеки всіх громадян країни. Як повідомили в департаменті інформаційної політики МЗС України, про це йдеться в тексті спільної заяви, прийнятої за результатами зустрічі глав зовнішньополітичних відомств України, США, ЄС і Росії. «Усі сторони зобов'язалися утриматися від будь-яких форм насильства, залякування або провокаційних дій. Учасники зустрічі рішуче засудили і відкинули всі прояви екстремізму, расизму та релігійної нетерпимості, включаючи прояви антисемітизму», – ідеться в документі.

Сторони домовилися, що всі незаконні збройні формування мають бути роззброєні; усі незаконно захоплені будівлі мають бути повернуті законним власникам; усі незаконно захоплені вулиці, площі та інші громадські місця в українських містах і містечках мають бути звільнені.

Усім учасникам протестів і тим, хто звільнить будівлі та інші громадські місця й добровільно складе зброю, буде гарантована амністія, за винятком тих, хто буде визнаний винним у скоєнні тяжких злочинів.

Було домовлено, що спеціальна моніторингова місія ОБСЄ відіграватиме провідну роль у сприянні українській владі й місцевим громадам у негайній реалізації цих заходів, спрямованих на деескалацію ситуації вже в найближчі дні там, де це найбільш необхідно. США, ЄС і Росія зобов'язуються підтримати цю місію, у тому числі шляхом надання спостерігачів.

«Аносований конституційний процес буде всеосяжним, прозорим і відповідальним. Він включатиме негайний початок широкого національного

діалогу, який враховуватиме інтереси всіх регіонів і політичних утворень України, а також дасть змогу врахувати громадську думку і запропоновані зміни. Учасники зустрічі підкреслили важливість економічної та фінансової стабільності в Україні і висловили готовність обговорити додаткову підтримку в міру імплементації вищезазначених кроків», – сказано в документі (<http://for-ua.com/politics/2014/04/17/203140.html>). – 2014. – 17.04).

«Жєневські угоди» викликали суперечливу реакцію серед політиків, експертів, ЗМІ та у відгуках соціальних медіа. Висловлені оцінки різняться від повного схвалення до повного несхвалення з різними варіаціями. Єдиний позитив, з яким більш-менш погоджується більшість коментаторів, полягає в тому, що укладання «жєневських угод» продемонструвало ще не втрачену й таку вкрай важливу на сьогодні здатність сторін продовжувати діалог на дипломатичному рівні.

Українську обережну оцінку ухваленим у Жєневі домовленостям дав **президент США Б. Обама**, за словами якого угода, досягнута на чотиристоронніх переговорах у Жєневі щодо кризи в Україні, пропонує перспективу деескалації напруженості в країні.

При цьому президент США зазначив, що питання тепер полягає в тому, чи використовуватиме Росія свій вплив «для підриву» зусиль з відновлення порядку в Україні. Б. Обама також додав, що обговорює із союзниками подальші санкції проти Росії, якщо прогресу в розвитку ситуації не буде, і наголосив, що з урахуванням попередніх дій Росії він налаштований скептично (*Radio Свобода* (<http://www.radiosvoboda.org>). – 2014. – 17.04).

З іншого боку **глава ПАРЄ А. Брассер** вітає досягнуті в Києві, Москві, Вашингтоні і Брюсселі домовленості в Жєневі по Україні і вважає, що вони дають надію на затишшя в країні найближчим часом. «Я вітаю угоду, досягнуту в Жєневі між Сполученими Штатами Америки, Росією, Європейським Союзом і Україною, спрямовану на зниження напруженості в Україні», – ідеться в заяві А. Брассер. – Угода є позитивним кроком після недавнього погіршення ситуації і дає надію на затишшя найближчими днями».

А. Брассер зазначила, що «підтримує українську владу в її зусиллях із реалізації угоди, яка включає в себе роззброєння незаконних збройних формувань, які діють наразі в Україні, звільнення окупованих будівель і припинення насильницьких або провокаційних дій з боку всіх учасників конфлікту» (<http://for-ua.com/politics/2014/04/19/152518.html>). – 2014. – 19.04).

Переговори в Жєневі не дали відповіді на багато питань, і Україну, як і раніше, хвилює доля Криму. Про це в інтерв'ю «Событиям недели» заявив **в. о. Президента України О. Турчинов**. «Зокрема, нас дуже турбує тема російської окупації АР Крим, тема провокацій, які відбуваються на Сході країни», – зазначив О. Турчинов.

Разом з тим він позитивно оцінив жєневські переговори. «Будь-які переговори – краще, ніж будь-яка війна. Перший крок у напрямі мирних переговорів

зроблено. Російська Федерація була змушена визнати незаконність захоплення приміщень, незаконність дій озброєних терористів. Наскільки ширі ці заяви – покаже час. Ще раз повторю, що будь-які переговори – це вже позитив», – заявив О. Турчинов. (<http://www.pravda.com.ua/news/2014/04/20/7023125>). – 2014. – 20.04).

«Немає жодних надмірних очікувань» з приводу заяви, прийнятої в Женеві на чотиристоронніх перемовинах у форматі Україна – США – ЄС – Росія, український уряд. Про це заявив **Прем'єр-міністр України А. Яценюк**.

Водночас, підкреслив він, Росія була змушена підписати заяву та засудити екстремізм, який фактично сьогодні підтримується Російською Федерацією: «Підписавши цю заяву, російська сторона фактично звернулася до тих “мирних протестувальників” із автоматами Калашникова і ПЗРК із вимогою негайно роззброїтись і здати зброю. Росія була змушена поставити підпис під тим, щоб усі незаконно сформовані збройні формування були негайно розформовані, а приміщення органів державної влади, міліції, СБУ і інших установ були невідкладно звільнені».

Щодо позиції по Криму, як зазначив глава уряду, три з чотирьох учасників женевської зустрічі чітко заявили: «Ніхто ні за яких обставин не визнає анексію Криму Російською Федерацією» (*Урядовий портал (www.kmu.gov.ua)*). – 2014. – 18.04).

Стримано прокоментували домовленості в Женеві російські експерти.

На думку **професора московської Вищої школи економіки Ю. Нісєвича**, у досягнутій угоді є «обнадійливі моменти», утім, за його словами, варто подивитися, як вони виконуватимуться.

Підстави засумніватися в ефективності угоди дає, за словами експерта, російська сторона, яка бреше. Згадуючи виступ президента РФ В. Путіна, який відбувався паралельно женевським переговорам, Ю. Нісєвич зазначив, що з виступу стало «зрозуміло, що президент у нас, вибачте, періодично бреше. Раніше він публічно заявляв, що в Криму ніяких наших військовослужбовців не було, а зараз визнав, що “зелені чоловічки” – це спеціальні війська Росії. Але ж є такий вираз: одного разу збрехав, хто тобі повірить?».

Ключовим моментом угоди політолог вважає той факт, що Росія підписалася під умовою домогтися роззброєння незаконних формувань і звільнення всіх захоплених адміністративних будівель. Крім того, на його погляд, важливо, що контроль за дотриманням угоди покладено на ОБСЄ. Хоча досвід виконання Росією Будапештських угод 1996 р. дає підстави для сумнівів щодо наміру Кремля дотримуватися домовленостей цього разу, адже позиція Росії щодо українського питання, на думку Ю. Нісєвича, не зазнала кардинальних змін і, враховуючи, що В. Путін поки не відкликав мандата на введення військ на чужу територію, загроза війни зберігається. «Можливо, на переговорах цього особливо не вимагали, хоча не знаю. От якби В. Путін його відкликав, це означало б кардинальну зміну. Але, мабуть, є речі, які миттєво не можна

змінити. Подивимося, чи дійсно Росія займе якусь більш зважену позицію чи все це гра», – каже експерт.

Сумнівається в результативності угоди й **заступник директора московського Інституту країн СНД І. Шишкін**, на думку якого ніяких змін у російській політиці стосовно України не відбулося. «Говорити про це просто немає підстав, – вважає він. – Усі ті принципи, які Росія раніше висувала, знайшли своє відображення в жєневському комюніке».

За словами І. Шишкіна, російська сторона незмінно говорила про необхідність роззброїти незаконні збройні формування. «Ця вимога звучала не один місяць. Далі. Росія завжди заявляла, що проблему потрібно вирішувати мирним шляхом – шляхом переговорів. Наступний пункт, на якому наполягала Росія, це врахування інтересів і думок населення Півдня і Сходу України. Усе це увійшло в комюніке».

Відсутність згадки в жєневському документі про федералізм як основу майбутнього державного устрою України, на чому Росія раніше акцентувала увагу, заступник директора Інституту країн СНД не вважає принциповим. «Як цілком справедливо сказав міністр закордонних справ Лавров, абсолютно неважливо, які терміни вживаються. Головне – реальний зміст. А в Жєневі було досягнуто домовленості про конституційну реформу, яка надасть регіонам право визначати своє внутрішнє життя. Це те, чого домагалася Росія», – підсумовує І. Шишкін.

На його думку, сформульовані в Жєневі принципи допоможуть вирішенню проблеми в разі, якщо будуть виконані українською стороною (<http://ukrainian.voanews.com/content/ukraine-russia-geneva-moscow/1896960.html>). – 2014. – 21.04).

Набагато різкіші коментарі стосовно укладених домовленостей можна зустріти в російських ЗМІ. Зокрема, **інтернет-видання «КМ.ru»** відверто зазначає: «Дійсно, якщо дивитися на подію формально, то Росія солідаризувалася з Європою і США, а також кївською хунтою в питанні “мирного врегулювання” кризи. Але от тільки мало хто звернув увагу на таку деталь: представник України, пан Дешиця, виглядав на цій зустрічі серйозних людей як “бідний родич”, якого взяли в ресторан з жалю, що той на самоті занудьгує. Він у підсумку взагалі ретирувався із зустрічі завчасно, що також легко пояснити реальним ставленням до нього присутніх. Адже навряд чи Джон Керрі і Керрін Ештон настільки наївні, щоб не розуміти, хто перед ними сидить. Нічого особистого, однак тільки політика!...

Та й сам папір, шановні патріоти, не дає ніяких конкретних вказівок щодо демілітаризації протесту і контролю за звільненням захоплених будівель. Цей папір взагалі – одна велика великодня листівка з побажаннями миру і любові. Перефразовуючи незабутнього Дмитра Анатолійовича, мир є кращим, ніж війна. Думка, звичайно, дуже глибока, але та, що була закладена в укладену угоду, ніяк не глибше.

Головне, що конкретних вказівок ніхто нікому не давав, ніхто нікому нічого не обіцяв і не гарантував. Зібралися три мужики та одна баронеса й мило поговорили на тему “як же нам усе це набридло”» (<http://www.km.ru/world/2014/04/18/protivostoyanie-na-ukraine-2013-14/737821-zhenevskie-soglasheniya-pustaya-no-nuzhna>). – 2014. – 18.04).

Перемогою Росії вважають досягнуті в Женеві домовленості щодо шляхів виходу з кризи в Україні західні експерти. «Женева стала дипломатичною перемогою Росії: армія, розвідка, спецпідрозділи та пропаганда – усі відзначились на полі бою. Путін має пишатись», – зазначив у Twitter **британський журналіст Б. Джуда**, на переконання якого головним дискусійним питанням угоди в Женеві є інтерпретація пункту про «роззброєння незаконних формувань».

«Росія не буде роззброювати групи на Сході, доки не зникне все, що їй не подобається, а саме Майдан», – пише Б. Джуда.

**Політолог Я. Бреммер** зазначив, що переговори в Женеві ведуть до першої деескалації кризи в Україні, утім росіянам вдалося змінити правила гри, і женевські угоди дають обом сторонам трохи часу.

Натомість **дослідник Європейського центру Карнегі, У. Шпек** висловив думку, що угоди обмежили суверенітет України.

«Пункт угоди про те, що всі сторони мають утриматись від будь-якого насильства обмежує суверенітет України. Я не впевнений, чи це законно», – відзначив У. Шпек і додав, що «Женевська угода не встановлює перепон для подальшої дестабілізації України з боку Росії. Дипломатія провалилась».

Ще однією опосередкованою підставою для висновку стосовно небажання Росії змінити позицію в українсько-російському конфлікті, на його думку, можна вважати використання В. Путіним під час відповідей на запитання 17 квітня назви «Новороссія» для позначення Східної України.

Женевські домовленості фактично визнали, що Україна втратила Крим – зі свого боку констатує професор військових досліджень Королівського коледжу Лондона Л. Фрідман: «Головний здобуток з переговорів для Росії у тому, що Крим визнано втраченим для України. Поза цим, багато чого залежить від конкретної імплементації угод» (<http://www.civica.org/news/view.html?q=2216325>). – 2014. – 18.04).

**Військовий аналітик Fox News, офіцер у відставці, який спеціально навчався як аналітик із СРСР, Р. Пітерс** вважає, що угода в Женеві стала черговою невдачею президента США Б. Обами, адже тепер у Росії в Україні розв’язані руки, а Київ обмежений у можливості навести порядок на власній території.

За висновком експерта, позиція США стосовно недоцільності проведення військових операцій в контексті кризи в Україні демонструє російському президенту, що Америка його остерігається, а В. Путін не зупиниться, поки перед

ним не з'явиться перешкода. «А ми поки не встановили такої перешкоди», – резюмує Р. Пітерс.

Текст угоди, ухваленої в Женеві, аналітик називає справжнім подарунком для В. Путіна. Документ не зобов'язує російського президента робити якісь кроки або відмовлятися від якихось дій. На пропозицію звільнити будівлі на Сході України він просто заявив, що не контролює цих людей і вони – місцеві патріоти. Водночас ця угода позбавляє українців можливості застосовувати українські закони на українській території.

«В. Путін уже на Східній Україні, і він не збирається йти. В. Путін виграв», – переконаний Р. Пітерс, і навіть якщо США накладуть санкції, у Росії все одно буде Східна Україна, вважає експерт (<http://www.vz.ru/news/2014/4/19/682985.html>). – 2014. – 19.04).

Вітчизняні аналітики не настільки категоричні, утім, їхні оцінки щодо дієвості угоди, також, не надто оптимістичні.

Тим не менше **глава Центру прикладних політичних досліджень «Пента-та» В. Фесенко** вважає, що досягнуті домовленості могли б стати основою для мирного врегулювання ситуації на Сході країни.

Експерт вважає, що позитивно можна оцінювати сам факт підписання угоди.

«Напевно, це той формат і рівень компромісу, який на сьогодні можливий у відносинах між Заходом, Україною та Росією. – уточнює він. – Але треба враховувати, що поки що це декларація в найзагальніших формах. Для того, щоб положення угоди про деескалації напруженості в Україні, в першу чергу на Донбасі, було реалізовано, необхідні політична угода всередині України та політична воля всіх зацікавлених сторін. Насамперед, це стосується проросійськи налаштованих організаторів руху по захопленню адміністративних будівель у містах Донбасу. Центральне керівництво, безумовно, демонструє готовність до компромісу, до поступок, а з протилежного боку ми поки цього не бачимо», – вважає політолог (<http://gordonua.com/news/politics/Fesenko-Dlya-deescalacii-napryazhennosti-na-yugo-vostoke-nuzhno-politicheskoe-soglashenie-mezhdu-separatistami-i-Kievom-19176.html>). – 2014. – 20.04).

Документ складений таким чином, що кожна сторона може пояснювати його по-своєму, і це вже помітно по тим оцінками, які з'явилися, вважає, зі свого боку, **науковий директор Інституту євроатлантичного співробітництва, член Ради народного об'єднання «Майдан» О. Сушко**.

За його словами, Україні потрібно, щоб Росія роззбріла бойовиків на Сході країни, а Росія буде говорити, що Київ повинен нейтралізувати озброєних людей, які нібито є в столиці і на Заході України.

«Для української сторони найважливішому чинником є деескалація конфлікту, розблокування будівель і цивільних об'єктів, роззброєння бойовиків на Донбасі. А російська сторона буде апелювати до того, що нібито існують й інші збройні угруповання в Україні. Вона буде пов'язувати свої дії з діями офіційного Києва по відношенню до якихось бойових груп, які, як хо-

чуть представити російські ЗМІ, досі контролюють Київ і багато міст Західної України. Природно, ця міфологія буде використана для того, щоб дорікнути українську сторону в невиконанні угоди та мотивувати продовження російської політики на сході України», – заявив О. Сушко.

Але навіть сам факт переговорів – це вже добре, адже гарантій, що зустріч відбудеться, не було, вважає експерт. При цьому він не радить чекати на вирішення конфлікту найближчим часом, тому що Росія, на його думку, використовуватиме зобов'язання як предмет торгу: «Швидкого зняття напруженості нам, швидше за все, чекати не доводиться. На сьогоднішній день немає ознак того, що хоча б явно діючі штурмові загони російського спецназу, які захопили будівлі в Краматорську, Слов'янську та інших містах, звідти пішли. Тобто російська сторона не поспішає виконувати прийняті в Женеві зобов'язання. Вона буде використовувати їх як предмет торгу навколо конституційної реформи, проведення виборів і багато іншого» (<http://gordonua.com/news/politics/Sushko-Kazhdaya-storona-mozhet-traktovat-ZHenevskie-soglasheniya-v-vygodnuyu-dlya-sebya-storonu-19091.html>). – 2014. – 19.04).

Водночас, як наголосив **екс-депутат ВР Т. Чорновіл**, у женевських угодах міститься ряд положень, які не мають бути предметом зовнішньої дискусії. «У нашому випадку виходить, що країна, яка зазнала від агресії, змушена брати на себе певні зобов'язання для того, щоб утихомирити агресора», – констатує політик.

Поряд із цим він звернув увагу на те, що «у тексті заяви зовсім не згадується Крим, ніби він і не окупований. Немає в ньому і вимог стосовно Росії про припинення військової агресії, яка виражається в присутності на нашій території військових ГРУ».

Головна ж проблема цієї угоди, на думку екс-нардепа, вже давно озвучена Бісмарком: будь-який договір з Росією не вартий паперу, на якому він написаний. «І ми вже бачимо: не встиг С. Лавров повернутися до Москви, як вже з'явилися заяви, що звільненню підлягають не тільки будівлі, захоплені на Донбасі, а й в інших частинах України, маючи на увазі, мабуть, КМДА», – додав Т. Чорновіл (<http://gordonua.com/news/politics/CHornovil-ZHenevskoe-soglashenie-daet-eshche-menshe-garantiy-chem-Budapeshtskiy-memorandum-19185.html>). – 2014. – 20.04).

При цьому політик зазначив, що Донецьку та Луганську області вважає вже втраченими для України так само, як і Крим, оскільки, на його переконання, ніхто вже не поновлюватиме контроль над ними, і висловив думку, доволі поширену в соціальних медіа, стосовно участі української влади в реалізації такого сценарію.

За його словами, після засідання РНБО 27 лютого було прийнято рішення не тільки про здачу Криму, але і як мінімум ще двох областей – Луганської та Донецької, і тому вони вже втрачені для України. «Що стосується Харкова, то там дуже багато інтересів нової владної БЮТівської верхівки, у першу чер-

гу А. Авакова, і тому про нього домовилися», – написав Т. Чорновіл у своєму Facebook. «Потрібно нарешті назвати імена тих, хто допомагає реалізувати цей сценарій: Ю. Тимошенко, О. Турчинов, А. Аваков. Я уявляю, який хай зараз підніметься, але кожен, хто закриває очі на правду – найгірший злочинець», – заявив політик.

Симптоматично, але подібну точку зору висловив **екс-радник президента Росії В. Путіна А. Ілларіонов**, який вважає, що підписана 17 квітня 2014 р. у Женеві чотиристороння Заява про деескалацію ситуації в Україні може розглядатись як здача українською владою Росії суверенітету та незалежності своєї країни. В інтерв'ю на телеканалі «Інтер» експерт констатував, що в підписаному в тому числі й українською стороною документі немає жодного пункту, який би містив озвучені нею раніше вимоги. «У мене перед очима тексти жєневської угоди від 17 квітня і заяви глави МЗС України за добу до підписання, в якій він викладає п'ять вимог, зафіксованих як інструкції – директиви уряду України на чотиристоронні переговори. Це: Україна наполягатиме на припиненні підтримки терористичних угруповань з боку Росії; Україна вимагатиме від РФ засудити такі терористичні дії; вивести російські війська від кордону; відгук рішення про дозвіл В. Путіну використовувати війська на території України; виведення російських військ з Криму, скасування юридичних рішень по анексії півострова та повернення Криму під юрисдикцію України», – перерахував А. Ілларіонов. «Я дивлюся на жєневську декларацію – нічого подібного в ній немає», – додав він.

За словами експерта, з цього можна зробити висновок, що в Женеві відбулася легітимація анексії Криму, перебування на території України російських військ в особі спецназу, перебування російських військ біля кордону з Україною, а також легалізація перебування сепаратистів у тих будівлях, які вони захопили. «Іншими словами, за допомогою цього паперу в Женеві відбулася подія, яка для України гірше, ніж був Мюнхен для Чехословаччини в 1938 р.», – зазначив експерт.

Тепер, за словами А. Ілларіонова, слід очікувати реалізації плану В. Путіна, який він озвучив під час «Прямої лінії» в день підписання Жєневської угоди. «Путін уже сказав, що хоче. Він буде відділяти Новоросію – половину української території від України. Під час ефіру він навіть називав імена кількох кандидатів на посаду правителів регіону – О. Царьов, М. Добкін, В. Янукович. Це вже його справа, кого він поставить “смотрящим”. Що стосується іншої частини України, то туди планується поставити Ю. Тимошенко, з якою у нього був успішний газовий бізнес», – поділився своєю думкою колишній радник В. Путіна, який раніше неодноразово висловлювався стосовно планів Кремля відносно України і чії прогнози на сьогодні поки що справджуються.

«Утім, можуть бути й інші кандидатури, але це вже деталі – зовсім інше питання. Головне, що в Женеві українська влада здала свою країну Росії», – підсумував він (<http://baltija.eu/news/read/37718>). – 2014. – 20.04).

Отже, женевські угоди були доволі скептично зустріті політиками, експертами та громадськістю. Віри в те, що завдяки ним сепаратистські рухи на Сході України припиняться, відверто кажучи, небагато. Разом з тим домовленості дійсно могли б стати основою для пошуків компромісу за умови, що на поступки йтимуть усі сторони. Натомість, як показують останні події – напад на блок-пост у Слов'янську (ніч з 19 на 20 квітня), захоплення держбудівель у Краматорську (21 квітня), призначення референдуму щодо статусу регіону в Луганську (21 квітня), обрання народних губернаторів у Харкові та Луганську (21 квітня) – пауза у проведенні антитерористичної операції була використана не для пошуків примирення, а для подальшої ескалації напруження в регіоні. З великою долею ймовірності можна припустити, що зовнішнє розхитування ситуації в регіоні поки що триватиме. Утім, оскільки остаточно сценарій ще не реалізовано, залишається надія на те, що громадський тиск на українську владу та тиск світового співтовариства (у тому числі і через впровадження нових, не виключено, що і персональних санкцій) на В. Путіна зможуть переломити ситуацію на користь України та допоможуть зберегти державу.

О. Ворошилов, старш. наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. іст. наук

## Якою бути українській армії?

У зв'язку з анексією Криму Росією та загрозою широкомасштабного військового конфлікту з РФ, до якої в Києві ставляться дуже серйозно, в українському суспільстві значно посилюється інтерес до питань забезпечення обороноздатності Української держави, шляхів подальшого реформування та модернізації її Збройних сил тощо.

Слід також зазначити, що вищезазначені події трапилися в розпал військової реформи українських Збройних сил.

У Міністерстві оборони, плануючи реформу, розраховували, що протягом найближчих декількох років країна не буде втягнута в будь-який військовий конфлікт. Там планували, що створять невелику, мобільну професійну армію, а Україна при цьому зможе зберегти позаблоковий статус.

Тепер більшість експертів вважають, що доведеться переглядати концепцію реформи не лише армії, а й усієї системи гарантування безпеки держави.

Тим більше що, як зазначив із цього приводу в. о. Президента О. Турчинов, протягом останніх років «армію, на замовлення іншої країни, знищували, роззброювали, звільняли найкращі кадри».

Як демонструють офіційні дані Міністерства оборони України, за більше ніж 20 років з моменту проголошення незалежності кількість особового скла-

ду військ скоротилася з 1 млн 200 тис. – до 184 тис. осіб, кількість танків зменшилася з 6,5 тис. – до 727 од., майже втричі стало менше бойових машин, а бойових літаків поменшало майже вдесьтеро – з 1500 од. до 160, кількість військових кораблів скоротилася з 35 до 20 од.

Також експерти відзначають низьку боєздатність сучасних ЗСУ, оскільки наявна у військах техніка майже не ремонтувалася й не модернізувалася, залишається актуальним питання переоснащення Збройних сил новітніми зразками озброєння.

Зокрема, як зазначається в Преамбулі ухваленого 8 квітня 2014 р. Верховною Радою Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо посилення матеріально-фінансового забезпечення обороноздатності держави», понад 50 % озброєння потребує заміни. Морально застаріли або вичерпали свій експлуатаційний ресурс 80 % озброєння ракетної артилерії, близько 60 % – військово-повітряних сил, 70 % засобів радіоелектронної боротьби і 50 % протитанкового озброєння України. На думку західних експертів, бойовий потенціал Збройних сил України щороку знижується майже на 9 % і на сьогодні становить ледь більше 20 % від рівня 1992 р. «За таких обставин Україна фактично втрачає потенційну здатність ефективного протистояння збройній агресії з боку інших держав, а також внутрішнім чи закордонним терористичним, сепаратистським або будь-яким іншим незаконним збройним формуванням», – ідеться в документі.

«Озброєння те, яке було 40 років тому. Практично нічого нового. Вишкіл дуже слабкий. Я скажу, хлопці з громадських організацій за свої кошти сплачували нашим десантникам з житомирської бригади, щоб вони перед “дембелем” хоч один-єдиний стрибок з парашутом зробили», – розповів у свою чергу голова Української спілки ветеранів Афганістану С. Червонописький.

У результаті, за словами в. о. Президента України, коли розпочалася агресія проти нашої держави та окупація Криму, Україна «відчула серйозні проблеми у Збройних силах», і нині армію «фактично відновлюємо з новою відміткі». «За короткий термін Збройні сили України було приведено до стану повної бойової готовності, і сьогодні на порядку денному стоїть завдання переозброєння Збройних сил», – заявив він.

О. Турчинов також запевнив, що оборонно-промисловий комплекс, який «буде відроджуватися і отримує державне замовлення», здатний забезпечити повний замкнутий цикл виробництва. Виконуючий обов’язки Президента при цьому підкреслив, що, незважаючи на дуже складну економічну ситуацію, для захисту нашої держави уряд виділятиме кошти не лише для того, щоб утримувати армію, а й на її переозброєння. «Це стратегічна задача, яка повинна бути виконана», – наголосив він.

Загалом фахівці визнають, що нинішній стан Збройних сил – це результат багатьох років та наслідок ряду не досить продуманих рішень.

Так, військовий експерт Центру ім. О. Разумкова О. Мельник нагадує історію «антиармійського» питання. «Необхідно пам'ятати, – говорить він, – що рішення про переведення українських Збройних сил на комплектування за контрактом приймалося в 2002 р., і воно майже збіглося з рішенням на вищому політичному рівні про те, що Україна буде прагнути до членства в НАТО. Тому було абсолютно логічно і доцільно мати невелику за розмірами, професійну, мобільну армію, яка буде членом колективної системи безпеки. Тобто таке рішення на момент його прийняття було абсолютно логічним і доцільним. Таким же воно залишалося аж до моменту, коли в 2010 р. був кардинально змінений підхід до забезпечення національної безпеки, тобто мається на увазі відмова від членства в НАТО і оголошення позаблокового статусу. Але, на жаль, за інерцією в Україні продовжували здійснювати ті ж реформи щодо скорочення і створення моделі побудови Збройних сил, яка передбачала участь у колективній системі безпеки».

У результаті за роки незалежності кількість військовослужбовців українських ЗС скоротилося в чотири рази. До кінця ж 2017 р. узагалі планувалося загальну чисельність особового складу Збройних сил України скоротити ще приблизно на 60 тис. осіб і довести до 122 тис. осіб. Призов на строкову службу в цьому році вже не планувався, оскільки на нинішній рік був намічений повний перехід на контрактну армію.

Утім, що стосується чисельності Збройних сил, то тут фахівці все-таки єдині в думці, що істотне скорочення армії впродовж усіх років незалежності не мало альтернатив, оскільки утримувати велику армію Україні було б дуже складно. Адже дійсно сучасна армія за стандартами провідних країн світу вимагає фінансування з розрахунку 100 тис. дол. на одну одиницю особового складу. Тому, скажімо, 200-тисячна українська армія за цими стандартами повинна отримувати з бюджету 20 млрд дол. щорічно. Проте знайти таку суму грошей в українському бюджеті нереально.

У цьому контексті можна зазначити, що лише 2013 р. Міноборони отримало з казни всі заплановані гроші – 15,3 млрд грн (1,9 млрд дол.). До того, починаючи з 2006 р., армії весь час діставалося менше, ніж прописувалося в головному фінансовому документі країни.

Але проблема полягає навіть не в цьому. Те, що держава розраховувала дати військовим, не могло кардинально поліпшити стан справ в армії. Причина – армійський бюджет в основному йшов на утримання Збройних сил, а не на їхнє оснащення і розвиток. Так, у 2012 р. з 14,7 млрд грн, виділених з казни на потреби оборонного відомства, 82 % «пішло саме на утримання». У модернізацію вклали лише 18 % загальної суми. Навіть для держав, чиї армії оснащені значно краще української, це дуже мало. Великобританія і США, за даними ООН, на підготовку своїх сил і розвиток озброєнь витрачають до 30 % свого оборонного бюджету, Росія – майже 50 %. І це при тому що самі по собі витрати на армію в цих країнах в десятки, а то й сотні разів вищі. Так, військо-

вий бюджет США на 2013 р. становив 633 млрд дол., Великобританії – 58 млрд дол., а Росії – 71 млрд дол.

«Країни НАТО витрачають 2 % зі свого доволі великого ВВП. От у нас хотіли навіть 3 %, коли ми готувалися до вступу в НАТО. Але жодного разу ці підвищені зобов'язання виконані не були. Таким чином, військо наше жовтіло насправді. І те, що йому давали, можна було використовувати для виживання, а не для розвитку», – підсумовує експерт з військового флоту І. Лосєв.

Водночас нинішня українська влада, враховуючи сучасний стан справ у цій галузі, планує збільшити видатки на оборону та безпеку України, довівши їх до рівня 3,4 % ВВП.

Прем'єр-міністр України А. Яценюк з цього приводу поінформував, що військові та представники МВС більше всіх потребують термінових коштів для мобілізації та стабілізації стану. Для цих цілей уряд виділить близько 6,8 млрд грн.

Також слід зазначити, що, як говорилося вище, у нинішню військову доктрину була закладена концепція, що в найближчі кілька років проти України не буде ніякої зовнішньої агресії. Проте реальність виявилася інакшою. І вона змусила вже зовсім по-іншому подивитися на необхідність призову до лав Збройних сил.

У результаті 17 квітня Верховна Рада прийняла Постанову про додаткові заходи щодо зміцнення обороноздатності України у зв'язку з агресією Російської Федерації, у якій, зокрема, рекомендувала в.о. Президента України відновити призов до рядів Збройних сил України.

З цього приводу фахівці прогнозують, що у нинішніх непростих обставинах, коли країна стикається з абсолютно реальною агресією з боку сусіда – Російської Федерації, українське суспільство цілком може сприйняти таке рішення як логічне й позитивне.

Приклад створення або, точніше, відродження Національної гвардії це підтверджує. Директор інформаційно-консалтингової компанії Defense Express С. Згурець вважає створення Національної гвардії одним з варіантів розвитку військової структури держави. «Якщо цей шлях буде системним і ця гвардія буде підготовлена ??і оснащена, – каже експерт, – то ми будемо мати ще одну силову структуру, яка, в принципі, може виконувати певні завдання. Головне, щоб ця структура не дублювалася Збройними силами, не дублювалася внутрішніми військами. Якщо це буде вирішено, то сенс у Національній гвардії буде. Поки ж Національна гвардія вирішує завдання, скажімо так, акумулявання бажання українського населення долучитися до військової справи. І це теж можна сприймати як те, що потрібно на цьому етапі», – підкреслює С. Згурець.

Загалом, як вважають експерти, для України підходить один із трьох базових типів сучасної армії.

Якщо ділити їх за типом комплектування особовим складом, то це призовна, контрактна армія, різні варіанти народного ополчення, коли військовозобов'язані мешканці держави зберігають удома зброю та періодично беруть участь в обов'язкових військових зборах.

Більшість експертів вважає, що тип комплектування Збройних сил України має бути змішаним, проте суміш цю вони уявляють по-різному.

Так, директор військових програм Центру ім. О. Разумкова М. Сунгуровський вважає, що основою Збройних сил мають бути професійні, контрактні частини. «А той сегмент, який сформований на основі “Самооборони”, я б комплектував за змішаним принципом – за принципом швейцарської армії», – сказав він.

Російський військовий експерт О. Гольц вважає модель армії ополченців досить ефективною, проте сумнівається в тому, що її можна реалізувати в Україні. «Коли величезна кількість населення вважає, що головне завдання – це захист батьківщини, тоді працює модель міліційної армії, як в Ізраїлі, Швейцарії. Але боюся, що українське суспільство нині роз'єднане», – сказав він.

Військовий експерт, колишній заступник голови СБУ О. Скіпальський вважає, що змішаний тип комплектування української армії означає збереження призову, оскільки він, за його словами, необхідний для виховання молоді. Ресурсів же для переходу на професійну армію в Україні немає, каже фахівець.

Експерт з військових питань Інституту євроатлантичного співробітництва І. Козій теж висловлюється за зважений підхід до питання комплектування армії. Визнаючи факт ослаблення війська внаслідок переходу до контрактної служби, вважає він, не варто робити поспішних висновків і вдаватися до необдуманих кроків. На думку експерта, на сьогодні однозначно не потрібно відмовлятися від контрактників. Люди, які погодилися проходити службу в Збройних силах, повинні залишитися.

Однак, переконаний І. Козій, комплектування Збройних сил має відбуватися на екстериторіальній основі. «Не може людина, яка живе в Криму, проходити службу в Криму. Навіть якщо він контрактник. Якщо військовослужбовець буде прив'язаний до житла, то в критичній ситуації одразу будуть виникати проблеми. Як це було в Криму, де військовослужбовці залишалися, оскільки були прив'язані до сім'ї і житла. Тобто комплектування, незалежно від того контрактник це чи ні, має здійснюватися на екстериторіальній основі», – підкреслює експерт.

Ще одне серйозне питання, яке давно вже обговорюється в українському суспільстві, – позаблоковий статус держави. Цей принцип до останнього часу здавався головним, основоположним – він був навіть зафіксований у військовій доктрині.

Тепер, за словами більшості експертів, Україна навряд чи зможе покладатися на власні Збройні сили, і можливість того, що країна захоче приєднатися до системи колективної безпеки, стає дедалі більш актуальною. «Рациональ-

ний шлях для України – вступити в НАТО. З усіма складнощами, які чекають її на цьому шляху», – сказав ВВС О. Гольц.

Однак навіть сама потенційна можливість руху Києва в напрямі Альянсу до останнього часу в Україні була дестабілізуючим фактором. Українські експерти вважають, що наразі розпочинати такий рух рано, але готуватися зробити це в майбутньому – пора.

Зі свого боку, НАТО, як заявив нещодавно Генеральний секретар Альянсу А. Фог Расмуссен, може надати допомогу Україні в реформі оборонної структури та Збройних сил. «Наше зобов'язання – захищати союзників – залишається непорушним, і водночас ми зміцнюємо нашу підтримку суверенітету і територіальної цілісності України. Ми інтенсифікуємо військове співробітництво з Україною, включаючи допомогу в модернізації її Збройних сил», – наголосив глава Альянсу.

Слід також зазначити, що від початку конфлікту Збройні сили були приведені в повну бойову готовність, була оголошена часткова мобілізація.

Водночас на сьогодні фахівці в цілому досить низько оцінюють імовірність великомасштабної війни, коли у військових діях брали б участь десятки мільйонів людей. І, відповідно, потреби у великих мобілізаційних ресурсах немає.

У такому випадку Збройні сили, їхня чисельність і структура мають бути дещо іншими, підкреслює директор з розвитку інформаційно-консалтингової групи Defense Express В. Рябих. Крім того, за його словами, мають розвиватися структури територіальної оборони. І тут може бути прикладом та ж Швейцарія, більшість громадян якої в мирний час знають, що вони роблять у разі збройного нападу на їхню країну, і знають, де їхня зброя і що з нею робити. Тобто вони готові до відбиття агресії в будь-який час.

Є в цьому плані, продовжує В. Рябих, і «дуже хороший досвід США, які мають таке формування, як Національна гвардія Збройних сил США. Це таке формування, яке відрізняється від тієї Національної гвардії, яка у нас будеться. Її основним призначенням є саме створення резервів для поповнення Збройних сил США в особливі періоди».

У Національну гвардію США, розповідає експерт, вступають люди, які відслужили контрактну службу в самих Збройних силах США і вже мають відповідний досвід, але перейшли в стан цивільної особи. Той, хто підписує контракт з Національною гвардією, отримує додаткове фінансування, залишаючись цивільною особою. При цьому він зобов'язаний проходити щомісяця 48-годинну програму додаткової підготовки в рамках Національної гвардії США. Він повинен перебувати на збори на два дні на місяць і на два тижні на рік. При цьому зарплата за місцем роботи залишається, і людина також отримує додаткову зарплату від 1 тис. до 3 тис. дол. Крім того, для таких громадян розроблена система пільг в отриманні освіти, інших соціальних благ.

У цілому ж для того, щоб визначитися з тим, яку модель захисту країни вибудовувати і який шлях розвитку обрати для Збройних сил, слід спочатку внести ясність у питання про місце Української держави в загальносвітовій системі міжнародних відносин, визначитися з принциповими стратегічними речами.

Зокрема, потрібно визначитися, чи буде безпека України забезпечуватися в складі якогось військово-політичного блоку, або – це ще один шлях – у складі якогось військового союзу з якоюсь конкретною країною. Або ж Україна вибере якийсь інший шлях.

Один з імовірних таких шляхів – це нейтралітет України. Проте, на переконання експертів, це не той позаблоковий статус, який був раніше оголошений Україною, а справжній нейтралітет, отриманий на основі міжнародно-правового визнання країни нейтральною, що повинно бути засвідчено на рівні Генеральної Асамблеї ООН. І цей шлях також не потрібно виключати.

При цьому потрібно розуміти, наголошують експерти, що, вибираючи ту або іншу модель, ми будемо стикатися з тими чи іншими потребами в захисті нашої держави і, відповідно, будемо вибудовувати наші Збройні сили саме за тим зразком, який необхідний для країни.

Ю. Якименко, мл. науч. сотр. «СІАЗ» НБУВ

## **Проблемы украинского военно-промышленного комплекса в оценках СМИ**

Основной вектор развития украинского ВПК на ближайшее будущее был обозначен недавно Премьер-министром Украины А. Яценюком, который заявил о намерении правительства наращивать военно-техническое сотрудничество с Западом с одновременным сворачиванием взаимодействия в этой сфере с Россией.

В планах правительства постепенное перепрофилирование украинских предприятий ВПК на внутренний рынок для переоснащения украинской армии, а также переориентация экспорта на другие рынки сбыта, в частности восточные. «Производственные мощности остались, поэтому в наших планах модернизация того, что есть, – заявляет глава правительства. – Мы отстаем в высокоточных вещах (производство высокоточных вооружений). Пока наладим собственное производство, придется попользоваться чужим, сейчас мы работаем над этим».

Очевидно, что задача самостоятельной модернизации ВПК и технического переоснащения армии для Украины сегодня не решается без финансовой

и технологической помощи из-за рубежа. РФ до последнего времени выступала главным экономическим партнером Украины в оборонной промышленности. Теперь эти связи оказались под угрозой серьезного нарушения.

Недавно Кабинет Министров принял решение о прекращении поставок оружия и военной техники в Россию. «Изготавливать вооружение и продавать стране, которая осуществляет интервенцию и стреляет в тебя, мы не будем», – прокомментировал это решение глава украинского правительства.

В то же время продукция так называемого двойного назначения продолжает активно поставляться в Россию. Это, к примеру, двигатели для вертолетов, производящиеся заводом «Мотор-Сич», которые используются как в военной, так и в гражданской авиации.

По словам первого вице-премьер министра Украины В. Яремы, Украина не намерена резко прекращать сотрудничество с Россией в сфере военно-промышленного комплекса, поскольку это негативно отразится на экономике страны. «Мы сегодня активно сотрудничаем с Российской Федерацией в сфере военно-промышленного комплекса и ракетно-космической отрасли. У нас очень много предприятий осталось со времен СССР, и резкое прекращение сотрудничества с Россией вызовет закрытие предприятий и безработицу», – говорит он.

Учитывая, что экспорт в Россию составляет около 40 % продукции украинского ВПК, риски, связанные с угрозой его прекращения, очевидны.

Большинство экспертов соглашались с тем, что резкое прекращение экспорта из Украины в Россию может привести к штрафным санкциям для украинских предприятий и, в целом, будет иметь пагубные социально-экономические последствия.

Комментируя сложившуюся ситуацию, экс-секретарь СНБО (1999 г.), экс-министр обороны (2003–2004) Украины Е. Марчук подчеркивает, что, принимая решение о разрыве военно-технического сотрудничества с Россией в сегодняшних условиях, правительство Украины должно быть осмотрительным. Оно не должно попасться в «ловушку» разрыва всех двусторонних соглашений в сфере экономического сотрудничества с российской стороной.

Он отмечает, что военно-техническое сотрудничество «не отличается от газовых контрактов, не отличается от всех других контрактов, например на поставку продукции наших машиностроительных предприятий в РФ». При этом «любой разрыв контракта по инициативе одной стороны означает, что другая сторона имеет право на подачу судебных исков, вплоть до международных судебных инстанций», – говорит эксперт.

Поэтому, по оценкам экс-секретаря СНБО, при принятии решений по вопросу прекращения поставок оружия и военной техники в РФ должен учитываться широкий комплекс факторов. «В данном вопросе имеет значение: объемы поставок, в какой мере техника используется, стоит ли на границах с Украиной, использовалась ли в крымской операции», – заявляет Е. Марчук. Он

напоминает также, что содержание российско-украинского военно-технического сотрудничества – это, главным образом, поставки комплектующих.

Для Украины полный разрыв связей с российскими оборонными предприятиями чреват также обострением социальных проблем в преддверии президентских выборов. «От этого пострадают трудовые коллективы, и люди останутся без зарплаты, а Украина и так находится в сложном состоянии», – отмечает российский эксперт, член Ассоциации военных политологов А. Перенджиев.

В свою очередь российский военный обозреватель Л. Нерсисян заявляет, что 70 % компонентов производимых в Украине вооружений закупаются в РФ. «Без этих поставок Украина, по сути, сможет только производить танк Т-84У “Оплот” в мелкосерийных количествах. При этом более 50 % украинского экспорта военной продукции приходится на Россию.

О каких “восточных рынках” сбыта в такой ситуации можно говорить, не вполне понятно. Страна в одно мгновение лишается 50 % рынка сбыта и возможности производить серьёзную технику в принципе. Некоторый спрос на двигатели производства “Мотор-Сич” из стран, эксплуатирующих вертолёты производства СССР/РФ, конечно, будет, но это жалкие цифры по сравнению с контрактами из России. То же самое касается и продажи комплектующих и боеприпасов для другой советской техники», – говорит эксперт. По его мнению, в этой ситуации украинский ВПК ждет «полный и окончательный крах».

Однако не только украинский ВПК зависим от России, но и ВПК России зависим от украинской оборонной промышленности. Поэтому отказ от сотрудничества с Украиной будет серьёзным ударом и для российской стороны. «У нас серьезные налаженные связи, и замену будет провести трудно», – говорит А. Перенджиев.

Пока украинские предприятия ВПК продолжают сотрудничество с российским оборонным комплексом, однако вероятность того, что сотрудничество с ВПК России будет прервано, существует, считает глава Центра анализа мировой торговли оружием И. Коротченко. «Если разрыв будет полный, это создаст определенные трудности», – заявляет эксперт.

Таким образом, сегодня обе стороны понимают, что сворачивание сотрудничества в сфере ВПК будет иметь для них негативные последствия.

Российские власти ищут пути выхода из сложившейся ситуации, заявляя о намерении развивать сотрудничество в сфере ВПК с Беларусью. Так, недавно вице-премьер России, председатель Военно-промышленной комиссии при правительстве РФ Д. Рогозин посетил Беларусь с целью «посмотреть, что еще можно сделать в сотрудничестве в сфере ВПК с учетом новой ситуации на Украине».

СМИ напоминают, что в конце 2010 г. в России была утверждена Государственная программа вооружения на 2011–2020 годы. Необходимость ее

реализации заставляла российскую сторону интенсифицировать военно-техническое сотрудничество с Украиной. Сегодня перспективы этого сотрудничества не определены, поэтому реализация программы оказывается под угрозой.

Украинский военный обозреватель В. Воронов заявляет, что без сотрудничества с украинским ВПК программа перевооружения российской армии потерпит крах, при этом разрыв связей с Украиной станет для России более ощутимым ударом, чем экономические санкции Запада.

Помимо продукции украинского предприятия «Мотор-Сич» (в сфере двигателей для вертолетов и значительного количества самолетов зависимость российского авиапрома от украинского предприятия очень значительна), для России большое значение имеет сфера производства управляемого авиационного вооружения, в частности концерн «Артем», ЦКБ «Арсенал».

СМИ отмечают, что сегодня киевский концерн «Артем», выпускающий ракеты класса «воздух-воздух» средней дальности для самолетов МиГ-29, Су-27, Су-33, Су-34, Су-35, единственный на постсоветском пространстве изготовитель ракет такого класса для этих машин. В ЦКБ «Арсенал» разработаны инфракрасные головки самонаведения для ракет ближнего воздушного боя, авиационные прицельные системы, устанавливавшиеся на самолеты «МиГ», «Сухого», вертолеты «Камова» и «Миля». Там же производится нацеленная система целеуказания, которая используется летчиками на самолетах типа Су-27, МиГ-29 совместно с ракетным комплексом Р-73 и НСЦ «Сура» – для самолета Су-30.

Кроме того, ВВС России заинтересованы в военно-транспортных самолетах киевского ГП «Антонов» и совместном серийном производстве Ан-70 и Ан-124.

Заинтересована Россия и в сотрудничестве в сфере военного судостроения.

В декабре 2013 г. исполнительный директор Ассоциации судостроителей Украины «Укрсудпром» Ю. Алексеев заявлял, что российские судостроители не в состоянии реализовать программу перевооружения своего флота без тесного сотрудничества с Украиной, обладающей судостроительными заводами в Николаеве, Херсоне, Керчи, Севастополе.

В Николаеве также расположен крупнейший в СНГ разработчик и изготовитель судовых газотурбинных двигателей для военных кораблей «Зоря» «Машпроект». Двигателями этого предприятия оснащаются многие корабли российского флота.

Очень важна для России также кооперация с Украиной в ракетно-космической отрасли. В частности, в Днепропетровске производятся ракеты-носители «Зенит», отказ от которых для российского космоса может оказаться болезненным. Также в Украине производятся элементы систем управления для ракет-носителей «Протон», «Союз», «Космос», для «Международной космической станции».

Еще одна область российско-украинского сотрудничества – кооперация в области обслуживания межконтинентальных баллистических ракет старого поколения (советского производства), до сих пор составляющих основу ракетно-ядерной мощи России. Речь идет, в частности, о ракетных комплексах «Воевода» (на Западе их называют Satan), все модификации которых были разработаны в днепропетровском КБ «Южное». Система управления к этим комплексам разрабатывалась на харьковском предприятии «Электроприбор» (сегодня – «Хартрон»). Серийное производство этих ракет велось на днепропетровском заводе «Южмаш». При этом специалисты КБ «Южное» и «Южмаша» до последнего времени осуществляли гарантийный авторский надзор и анализ технического состояния российских ракет, принимая участие в работах по продлению сроков их эксплуатации.

В том, что российский ВПК очень зависим от украинского в стратегическом контексте, не сомневаются и эксперты Института им. Горшенина. Они делают вывод, что в свете гипотетической угрозы ассоциации Украины с Европейским Союзом и сближения с НАТО задачи предприятий российского ВПК оказываются под угрозой срыва, поэтому Россия будет стараться любой ценой сохранить доступ к украинским предприятиям ВПК, большинство которых находятся как раз на юго-востоке. «География предприятий украинского ВПК, с которыми Россия связывает свою стратегическую доктрину, поразительным образом совпадает с географией точек нестабильности в Украине. В этих точках по одному сценарию и в одно и то же время создаются предпосылки для легитимизации аннексии этих регионов теперь уже по крымскому сценарию», – подчеркивают эксперты.

Эти вызовы заставляют украинское правительство искать способы укрепления обороноспособности страны. Так, стало известно о намерении власти закупить танки и БТРы, для чего Кабмин уже выделил часть средств. Министерство обороны настаивает на необходимости закупки 160 танков «Оплот» и «Булаг» и 100 БТРов для нужд украинской армии.

Украинские обозреватели отмечают, что укомплектовать недавно созданную Национальную гвардию БТРами можно относительно быстро. Госконцерн «Укроборонпром» заявил о готовности передать военным 100 БТРов, большая часть которых уже произведена. Так Харьковское конструкторское бюро по машиностроению заявляет о готовности 54 бронетранспортеров семейства БТР-4. Кроме того, более полутора десятка БТРов должны предоставить Киевский, Житомирский и Николаевский бронетанковые заводы.

Ситуация с обеспечением армии танками более сложная. Если правительство пойдет на закупку танков, большая часть госзаказа, по оценкам экспертов, достанется Харьковскому заводу им. Малышева. Но сегодня предприятие находится в сложном положении. В конце прошлого года генеральный директор завода В. Федосов заявлял, что портфель заказов в восемь раз превышает возможности завода. Будет ли предприятие строить танки для Украины вне

очереди и сколько для этого понадобится времени пока неизвестно. Директор военных программ Центра им. А. Разумкова Н. Сунгуровский полагает, что при условии стабильного финансирования предприятие сможет выполнить заказ.

Но в целесообразности такого шага некоторые специалисты сомневаются. «В случае массированного наступления российских войск на территорию Украины в первую очередь понадобятся системы залпового огня, артиллерия и противотанковые средства для поражения бронетехники, вертолеты, средства связи и разведки, – говорит Н. Сунгуровский. – Если закупать новую технику, то это должны быть машины, которые будут готовы выполнять задания уже завтра».

Эксперты также считают, что выделенных правительством средств (2 млрд грн) недостаточно для полномасштабного переоснащения танкового парка армии, к тому же их производство займет много времени. «Правильнее сосредоточиться на модернизации имеющейся техники», – говорит директор Центра исследования армии, конверсии и разоружения В. Бадрак.

Средств, выделяемых Кабмином, по мнению эксперта, могло бы хватить на закупку высокоточных средств поражения «Комбат» и «Стugna», которые выпускает киевское КБ «Луч». Эти же системы применяются и на танках «Оплот». Возможна также установка высокоточных ракет на вертолеты, легкую бронетехнику и танки. Также эффективны переносные противотанковые управляемые ракеты. «Эти средства существенно усиливают возможности армии в наземных операциях (особенно оборонных), – подчеркивает В. Бадрак. – Реально модернизировать зенитно-ракетные комплексы, которые могут поражать низколетящие вертолеты. Также можно быстро отремонтировать существующие зенитно-ракетные системы С-300 и зенитно-ракетные комплексы “Бук”».

Государственные заказы предприятиям украинского ВПК могли бы послужить решению одной из главных его проблем – практически полной ориентации на экспорт.

По мнению экс-главы Службы внешней разведки Украины Н. Маломужа, то, что ВПК работает на экспорт, – стратегическая ошибка, требующая скорейшего исправления. «Зарабатывать на продаже вооружений нужно, но не на 100 % производимого, а деньги должны идти в бюджет, а не мимо него», – заявляет он.

Сегодняшние проблемы с поставками комплектующих в Россию в перспективе могут вылиться в их полное прекращение. В результате вопрос экспортной ориентации встанет перед украинским ВПК еще более остро. Если же сотрудничество продолжится, специалисты не исключают роста цен на отечественную продукцию, что может стать важным источником наполнения бюджета. Но то, как именно будут решаться проблемы украинского ВПК, во многом будет зависеть от исхода сегодняшнего политического противостояния Украины и России.

## Економічний ракурс

С. Кулицький, старш. наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. екон. наук

# Перспективи іноземної інвестиційної діяльності в Україні у 2014 році

### *1. Ретроспективний аналіз іноземного інвестування в Україну*

Іноземні інвестиції в Україні є не лише вагомим фактором розвитку вітчизняної економіки, а й водночас важливим індикатором умов підприємницької діяльності в нашій державі. Цим й обумовлена та увага, яка приділяється питанням іноземного інвестування в Україні як у професійному середовищі, так і в ЗМІ. Особливої гостроти проблеми іноземного інвестування в Україні набувають саме зараз, коли українське суспільство, а не лише вітчизняна економіка, опинилось у стані гострої кризи. Тому для оцінки перспектив іноземної інвестиційної діяльності в Україні у 2014 р. спочатку проведемо короткий ретроспективний аналіз цього явища.

При цьому треба розрізняти прямі та портфельні іноземні інвестиції. Згідно з визначенням Державної служби статистики (Держстату) України, «пряма інвестиція – це категорія міжнародної інвестиційної діяльності, яка відображає прагнення інституційної одиниці-резидента однієї країни здійснювати контроль або істотний вплив на діяльність підприємства, що є резидентом іншої країни. Інвестиція є прямою, якщо капітал/права власності нерезидента становить не менше 10 % вартості статутного капіталу підприємства-резидента (або) нерезидент має не менше 10 % голосів в управлінні підприємства-резидента. До прямих інвестицій також відносять інвестиції, що отримані на основі концесійних договорів і договорів про спільну інвестиційну діяльність; кредитні ресурси, що надані/отримані в рамках операцій між підприємством прямого інвестування та прямим інвестором».

Тобто до прямих іноземних інвестицій (ПІІ) відносяться як реальні інвестиції, що являють собою довготермінові витрати коштів на матеріальні засоби господарської діяльності, так і фінансові інвестиції – витрати коштів на придбання цінних паперів, та навіть певні кредитні ресурси. Правда, в останньому випадку йдеться про відносно невелику частку ПІІ.

Що ж стосується портфельних інвестицій, то до цієї категорії відносяться або вкладення у цінні папери у формі певного пакета (портфеля) таких документів, або ж невеликі за обсягами інвестиції, які не дають змоги їх власникам істотно впливати на діяльність підприємства. В Україні, згідно з визначенням Держстату, це – менше 10 % голосів в управлінні підприємства-резидента. Таким чином, фактично до категорії портфельних інвестицій в Україні

відносяться як невеликі пакети акцій підприємств, так і різноманітні боргові інструменти, що використовуються приватним сектором вітчизняної економіки, органами державної та місцевої влади. І хоча економіко-правова та функціональна природа акцій та боргових інструментів різна, потоки і тих, і тих впливають на поведінку економічних агентів і формування платіжного балансу України, що також робить портфельні інвестиції предметом нашого аналізу.

Прямі та портфельні іноземні інвестиції справляють різний вплив на функціонування української економіки. Перші більше впливають на розвиток процесів у сфері матеріального виробництва та надання послуг в Україні. Другі – на функціонування фінансових потоків у нашій державі. Утім, обидва ці інвестиційних потоки доволі тісно взаємопов'язані.

У процесі економічного відтворення за весь період незалежності України ПІІ виконували ряд важливих суспільних функцій, сприявши певній трансформації галузевої структури української економіки та притаманних їй відносин власності. Ці процеси знайшли своє відображення у диференціації ПІІ по галузях господарства України та країнах-донорах інвестицій у нашу державу.

Держстату України у 2013 р. в економіку України іноземними інвесторами вкладено 5 677,3 млн дол. США прямих інвестицій (акціонерного капіталу). Обсяг внесених з початку інвестування в економіку України ПІІ (акціонерного капіталу) станом на 31 грудня 2013 р. становив 58 156,9 млн дол. США, що на 5,2 % більше обсягів інвестицій на початок 2013 р. Із країн Європейського Союзу (ЄС) надійшло 44 423,0 млн дол. інвестицій (76,4 % загального обсягу акціонерного капіталу), із країн СНД – 5 043,5 млн дол. (8,7 %), з інших країн світу – 8 690,4 млн дол. (14,9 %). Інвестиції надходили зі 136 країн світу. До десятки основних країн-інвесторів, на які припадає майже 83 % загального обсягу прямих інвестицій, входять: Кіпр – 19 035,9 млн дол., Німеччина – 6 291,8 млн дол., Нідерланди – 5 561,5 млн дол., Російська Федерація – 4 287,4 млн дол., Австрія – 3 257,5 млн дол., Велика Британія – 2 714,1 млн дол., Британські Віргінські Острови – 2 493,5 млн дол., Франція – 1 825,8 млн дол., Швейцарія – 1 325,4 млн дол. та Італія – 1 267,8 млн дол.

Причому ні для кого не секрет, що частина іноземних інвестицій, які надходили в Україну протягом минулих років з ряду іноземних держав, особливо з офшорних зон, інших юрисдикцій з пільговими умовами оподаткування бізнесу, насправді мали пострадянське, насамперед українське походження. Зокрема, станом на 31 грудня 2013 р., наприклад, тільки частка Кіпру в сукупних обсягах ПІІ в Україну становила 32,7 %. Хоча добре відомо, що саме через Кіпр в Україну у формально-юридичному статусі іноземного надходить, насамперед, український за походженням капітал, можливо меншою мірою – російський. Якщо до формально кіпрського капіталу додати потоки в Україну ПІІ з таких офшорних зон, як Беліз і Британські Віргінські острови, то сукупна частка цих юрисдикцій у загальних обсягах ПІІ в Україну наприкінці

минулого року становила 38,8 %. До цього треба додати, що й українські за походженням капітали, вивезені свого часу з нашої держави до ряду європейських країн, які не є офшорними зонами (наприклад, Нідерланди, Австрія та ін.), пізніше надходили в Україну в статусі іноземних інвестицій. Так само через офшорні зони під виглядом неросійського в Україну надходив і російський капітал.

Ділові настанови й стереотипи, мотивація та характер дій справді іноземних і пострадянських (українських і російських) інвесторів, що діють під виглядом іноземних, іноді досить істотно різняться між собою. Пострадянські (українські та російські) інвестори краще, ніж дійсно іноземні, орієнтуються в умовах ведення бізнесу в Україні. Водночас вони, як правило, мають менший, ніж реальні іноземці досвід роботи на міжнародних ринках. Зазначені характеристики пострадянських іноземних інвесторів доволі часто сприяють тому, що вони прагнуть вкладати кошти у ті сфери, галузі економіки, які характеризуються відносно простішою організацією бізнесу, насамперед у міжнародних масштабах, і відносно нижчою часткою доданої вартості (у тому числі й за рахунок оплати праці) у структурі вартості вироблених товарів і послуг.

З іншого боку, дійсно іноземні інвестори мають, як правило, чіткіші, ніж пострадянські інвестори, уявлення щодо системи організації їх бізнесу у міжнародному масштабі. Відповідно вони й інвестують в Україну, як правило, з метою імплементації створених або придбаних у нашій державі підприємств до загальної системи організації свого бізнесу, яка нерідко здійснюється у міжнародних масштабах. Особливо чітко ця тенденція в Україні проявилась у чорній металургії («Арселор Міттал Стіл Кривий Ріг») та у банківській сфері.

Досить істотні відмінності між двома зазначеними категоріями інвесторів існують також у сфері корпоративної культури, ставленні до правових норм тощо. Усе перелічене вище впливає на ринкову стратегію й тактику зазначених категорій інвесторів і, відповідно, – на динаміку потоків іноземних інвестицій в Україну.

При цьому перспективи іноземної інвестиційної діяльності в Україні багато в чому визначаються обсягами та структурою вже накопиченого в нашій державі іноземного капіталу. Як зазначалось вище, за даними Держстату станом на 31 грудня 2013 р. сукупний обсяг накопичених ПІІ (акціонерного капіталу) в Україні становив 58,2 млрд дол. США. Причому основний приріст ПІІ в українську економіку мав місце у 2005–2012 рр., коли їх обсяги щорічно збільшувались у межах 4,44–7,94 млрд дол. із вельми значним коливанням по роках цього періоду. Оглядачі деяких ЗМІ, звертаючи увагу на динаміку ПІІ в Україну, вважають процес іноземного інвестування в нашу державу безсистемним, хаотичним. Однак таке поставлення питання є некоректним, не враховує важливі аспекти ділової мотивації інвесторів, яка частково розглядалась вище, стан української економіки та її місце в процесі міжнародного поділу праці.

Слід наголосити, що значна частина ПІІ в українську економіку протягом усього періоду незалежності спрямовувалась у придбання вже існуючих підприємств, їх розширення, реконструкцію й, почасти, модернізацію. Насамперед, це стосується промислових підприємств. Однак ПІІ, що спрямовувались і в інші галузі та сфери вітчизняної економіки, доволі часто спирались на вже існуючу матеріально-технічну базу, а не створювались, як то кажуть, з нуля. Наприклад, значна частина мережі банківських установ розміщується у приміщеннях побудованих ще у радянський період. Тому цілком закономірно, що з часом, коли найбільш привабливі для бізнесу об'єкти були роздержавлені та змінили власників, то темпи й обсяги іноземного інвестування в українську економіку почали зменшуватись.

Значні обсяги приросту ПІІ в українську економіку у 2005–2008 рр. пояснюються вельми оптимістичними очікуваннями іноземних інвесторів після помаранчевої революції. Утім, глобальна фінансово-економічна криза кінця 2008–2009 рр. ці очікування радикально змінила, що відповідним чином й відобразилось на результатах процесу іноземного інвестування в Україну. Так, якщо у 2005–2008 рр. середньорічний приріст ПІІ в Україну становив 6,64 млрд дол. США, то у 2009–2012 рр. – уже 4,92 млрд дол., тобто він скоротився на 25,9 %. Після деякого поживавлення у 2010–2011 рр. процес іноземного інвестування в Україну з 2012 р. сповільнився. А у 2013 р. уповільнення темпів іноземного інвестування в Україну лише посилилось. У 2013 р. приріст ПІІ в Україну був на 42,4 % менше, ніж у 2012 р.: відповідно 2,86 млрд дол. проти 4,96 млрд дол.

Такий результат сформувався як баланс надходжень у 2013 р. в Україну прямих інвестицій (акціонерного капіталу) від іноземних інвесторів (нерезидентів) на суму 5677,3 млн дол. США й одночасного вилучення іноземними інвесторами (нерезидентами) акціонерного капіталу на суму 2845,2 млн дол., а також інших форм зростання вартості акціонерного капіталу на суму 28 млн дол. США.

Економічні та політико-правові передумови в Україні й мотивація інвесторів для формування такого балансу ПІІ були доволі багатоплановими. З одного боку, логіка процесу іноземного інвестування в Україну, що сформувалась у попередній період значною мірою себе вичерпала. Адже в Україні залишилось відносно небагато підприємств, що представляють інтерес для вітчизняних (які діють через офшорні зони) та іноземних інвесторів.

Вітчизняні за походженням інвестори (що діють через офшорні зони) навіть у середині минулого року ще не були готові до реалізації якихось масштабних проєктів, які б змушували їх інвестувати в Україну кошти, накопичені на офшорних рахунках за кордоном.

Водночас великі, дійсно іноземні інвестори після глобальної фінансової кризи 2008–2009 рр. та під впливом бюджетної кризи у ЄС, мабуть, були більше зорієнтовані на вирішення фінансово-економічних проблем у країнах

базування свого основного бізнесу, ніж у розширенні своєї інвестиційної діяльності в Україні.

З іншого боку, дія зазначених вище чинників формування потоків ПІІ в Україні тоді, мабуть, поєдналась із розчаруванням значної частини іноземних інвесторів у результативності інвестиційного процесу в попередній період та їх тривожними очікуваннями щодо розвитку політичної ситуації в Україні у контексті наближення президентських виборів. Зокрема, на підтвердження правильності цієї тези слугує той факт, що протягом останніх чотирьох років відбувалось усталене зростання обсягів зменшення іноземного капіталу, в тому числі й за рахунок вилучення нерезидентами раніше внесених ними в Україну ПІІ у формі акціонерного капіталу. Так, іноземний капітал в Україні у 2010 р. скоротився на 809,7 млн дол. США, у 2011 р. – на 999,3 млн дол., у 2012 р. – на 1 255,9 млн дол., а у 2013 р. – іноземний капітал в Україні скоротився вже на 2 845,2 млн дол. США. В основному скорочення іноземного акціонерного капіталу відбувалося за рахунок виведення нерезидентами своїх капіталів з України.

Більше того, ряд іноземних бізнес-структур узяв курс на скорочення чи навіть припинення своєї діяльності в Україні та продаж належних їм відповідних об'єктів. Особливо масштабного характеру цей процес набув у банківській сфері. Свої дочірні структури в Україні продали банки Німеччини, Франції та Швеції. Тільки протягом 2013 р. накопичені ПІІ (акціонерний капітал) у фінансову та страхову діяльність в Україні скоротились на 6,6 %. У результаті частка цієї сфери бізнесу в загальній сумі ПІІ (акціонерного капіталу) зменшилась з 32,2 % на початку 2012 р. до 29,7 % – на початку 2013 р. і до 26,4 % – наприкінці 2013 р.

Таким чином, можна вважати, що на початок 2014 р. економічні й соціально-політичні чинники, які були основними рушійними силами формування потоків ПІІ в Україну протягом минулого періоду, значною мірою вже вичерпали свій потенціал. А відповідні нові довготермінові чинники, які б могли потужно впливати на формування потоків ПІІ в Україну – ще не сформувались або ж не набули достатнього розвитку.

Водночас нинішнє різке загострення українсько-російських відносин, насамперед у військово-політичній площині, внесло дуже серйозні корективи в ділову мотивацію дуже багатьох реальних і потенційних іноземних інвесторів (нерезидентів) щодо їх подальшої інвестиційної активності в Україні. Насамперед це стосується зростаючої ідентифікації інвестицій у нашу державу на сучасному етапі як високо ризикованих.

Що ж стосується найбільш інерційних чинників іноземного інвестування, то у короткотерміновому періоді (тобто протягом одного–двох років) перспективна динаміка іноземних інвестицій у національну економіку доволі часто, особливо у вельми складних ситуаціях, значною мірою задається вже сформованою на цей час структурою іноземних інвестицій. Так, за даними Держав-

ної служби статистики станом на 31 грудня 2013 р. структура накопичених ПІІ (акціонерного капіталу) в економіці України мала такий вигляд. У промисловість було спрямовано 31,0 % від загального обсягу ПІІ (у тому числі у переробну промисловість – 25,3 %), у фінансову та страхову діяльність – 26,4 %, в оптову, роздрібну торгівлю та ремонт автотранспорту – 13,0 %, в операції з нерухомим майном – 7,5 %, у професійну, наукову та технічну діяльність – 5,9 %, в інформаційну діяльність і телекомунікації – 3,6 %, в інші види економічної діяльності – 12,6 % від загального обсягу накопичених ПІІ (акціонерного капіталу) в економіці України.

Причому серед галузей переробної промисловості чільні місця посідали підприємства металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів, на які припадало 10,8 % від загального обсягу внесених ПІІ, виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – 5,7 %, виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції – 2,5 %, машинобудування (крім ремонту та монтажу машин і устаткування) – 1,9 %, виробництво хімічних речовин і хімічної продукції – 1,8 %.

Як бачимо, потоки ПІІ спрямовувались переважно не у виробництво товарів, а у сфери української економіки, що забезпечували обіг, транспортування та розподіл товарів і послуг. Такий галузевий (секторальний) розподіл ПІІ став прямим наслідком згадуваних вище ділових стратегій й тактики іноземних інвесторів. І саме ця структура іноземного акціонерного капіталу буде слугувати тим базисом, який багато в чому визначатиме обсяги та структуру потоку ПІІ в Україну у 2014 р. Адже цілком очевидно, що нинішнього року, принаймні у першій його половині, іноземні інвестори будуть украй обережні щодо своєї ділової активності в Україні.

Надзвичайно важливим для короткотермінового прогнозування потоків іноземних інвестицій є врахування впливу регіональних чинників. Адже розподіл ПІІ (акціонерного капіталу) по регіонах України є дуже нерівномірним. Так, станом на 31 грудня 2013 р. тільки у Києві було сконцентровано 48,2 % ПІІ, що надійшли в Україну за весь період незалежності. На Дніпропетровську та Донецьку області припадало, відповідно, 15,6 і 6,0 % від загального обсягу ПІІ. Сукупна ж частка цих трьох регіонів загальноукраїнському обсягу ПІІ становила 69,8 %. А сукупна частка восьми регіонів (АР Крим, Дніпропетровська, Донецька, Київська, Львівська, Одеська, Харківська області та м. Київ), частка кожного з яких у загальноукраїнському обсязі ПІІ (акціонерного капіталу) становила 2,8 %, станом на 31 грудня 2013 р. дорівнювала 85,6 %. При цьому протягом чотирьох останніх років обсяги ПІІ в усіх зазначених регіонах, як і по Україні в цілому, зростали. Наприклад, у Донецькій області вони зросли у 2,1 раза, у Києві – на 46 %, а у Дніпропетровській області – на 29 %. Симптоматичним у цьому плані є приклад Черкаської області, коли придбання бізнес-групою відомого вітчизняного підприємця Д. Фірташа, побудованого ще в радянський період місцевого комбінату «Азот», приве-

ло до збільшення обсягів ПІІ у цій області у чотири рази протягом чотирьох останніх років.

Такий дуже нерівномірний розподіл ПІІ (акціонерного капіталу) по регіонах України є безпосереднім наслідком розглянутої вище специфіки іноземного інвестування в українську економіку. Адже оскільки пострадянські та реальні іноземні інвестори дуже часто прагнули придбати вже існуючі об'єкти, скористатись наявною в регіонах ринковою інфраструктурою або ж вийти на більш розвинуті місцеві ринки, то й ПІІ направлялись, насамперед, у найбільш розвинуті в економічному плані регіони України. Водночас така територіальна структура ПІІ (акціонерного капіталу) в Україні є потужним інерційним чинником, що впливатиме на регіональний розподіл ПІІ по регіонах нашої держави у 2014 р.

Водночас аналіз даних державної статистики показує, що останніми роками у структурі активів, що надходили в Україну від іноземних інвесторів, вартість боргових інструментів зростала вищими темпами, ніж вартість акціонерного капіталу. Наприклад, станом на 1 січня 2010 р. вартість іноземних боргових інструментів становила лише 13,3 % від вартості іноземного акціонерного капіталу. Станом на 1 січня 2013 р. вартість боргових інструментів становила вже 19,0 % від вартості акціонерного капіталу, а станом на 31 грудня 2013 р. – відповідно 17,5 %.

Однак економіко-правова природа акціонерного капіталу та боргових інструментів різна. Надання кредитів, інших позикових коштів, наприклад, дочірній компанії в Україні передбачає з часом їх повернення кредитору, яким у випадку з ПІІ виступає материнська компанія за кордоном. У випадку ж з інвестуванням коштів у акціонерний капітал іноземний інвестор приймає на себе всі ризики, пов'язані з веденням бізнесу в країні реципієнті його інвестицій. Тобто за сприятливих умов у нього є перспективи отримання прибутків, а за несприятливих – збитків.

Тому, за умов розгортання боргової кризи у ЄС та вельми непростої економічної, правової та соціально-політичної ситуації в Україні іноземні інвестори, таким чином, протягом 2010–2013 рр. намагалися диверсифікувати засоби запобігання ризикам для своїх капіталів у нашій країні. Тобто зміна структури потоків іноземних інвестицій в Україну у бік зростання частки вартості боргових інструментів порівняно з часткою вартості акціонерного капіталу, по суті, стала одним із засобів страхування іноземними інвесторами своїх ризиків, пов'язаних з їх підприємницькою діяльністю в нашій державі.

За українських реалій значна частина іноземних портфельних інвестицій до нашої держави представлена борговими інструментами, а не акціями підприємств. У платіжному балансі України ці інструменти, у свою чергу, представлені кредитами та облігаціями різного терміну дії, одержувачами яких є приватні та державні структури.

У 2013 р. фінансовий рахунок у структурі платіжного балансу України зріс із 10,1 млрд дол. до 18,2 млрд дол. При цьому вдвічі скоротилось сальдо прямих інвестицій – з 6,6 млрд дол. до 3,3 млрд дол. Водночас більш ніж удвічі зросло сальдо портфельних інвестицій (акціонерного капіталу) – з 0,5 млрд дол. до 1,2 млрд дол. Однак основними складовими зростання фінансового рахунку платіжного балансу України у 2013 р. були різноманітні боргові зобов'язання. Так, сальдо кредитів і облігацій минулого року зросло з 6,0 млрд дол. до 8,0 млрд дол. При цьому спостерігалось скорочення сум надходження в Україну коштів за довгостроковими та середньостроковими борговим інструментами (кредитами та облігаціями) за одночасного зростання потоків коштів, що надходили в Україну відповідно до короткострокових боргових зобов'язань української сторони (резидентів України).

## *2. Оцінка перспектив іноземного інвестування в Україну у 2014 р.*

Перед тим як перейти до оцінки перспектив іноземного інвестування в Україну у 2014 р., зупинимося на характері головних ризиків, що можуть очікувати інвесторів і пов'язані з такими ймовірними подіями (ступінь їх імовірності поки не оцінюється):

- веденням бойових дій збройними силами Росії у певних регіонах України або ж загрозою застосування Росією проти України своїх збройних сил;
- дестабілізацією соціально-політичної ситуації в Україні та пов'язаних з цим масовими громадськими заворушеннями у деяких регіонах України;
- переглядом прав власності на підприємства та інші активи у зв'язку зі зміною влади в Україні;
- нестабільною економічною ситуацією, що проявлятиметься у девальвації національної валюти, зростанні інфляції, зниженні купівельної спроможності підприємств і населення з відповідним зменшенням попиту на товари та послуги тощо.

Так, наприкінці березня в іноземних і вітчизняних ЗМІ повідомлялось, що за даними американської розвідки вздовж східного кордону України сконцентровано потужний контингент російських збройних сил. Доволі багато експертів і навіть посадових осіб на цій підставі припускали ймовірність російської збройної інтервенції в Україну відразу за кількома напрямками (<http://www.echo.msk.ru/news/1288160-echo.html>, [http://rss.novostimira.com/n\\_6175398.html](http://rss.novostimira.com/n_6175398.html), <http://ru.tsn.ua/video>). Утім, нині, враховуючи міжнародний резонанс, якого набула російська окупація Криму, та наслідки для нинішніх міжнародних відносин, що з неї випливають, більш імовірною видається зміна російської політики щодо України. Уже зараз проглядається сценарій, за яким відмова керівництва Росії від прямої агресії в Україну буде компенсуватись підтримкою проросійських сил, насамперед у східних і південних регіонах нашої держави, з метою подальшої дестабілізації соціально-політичної ситуації в Україні та досягнення російської стороною своїх зовнішньо-

політичних цілей. Хоча, звичайно, примара російської військової агресії в Україні може зберігатись ще доволі довго.

Тому цілком закономірно можна очікувати відповідної зміни поведінки принаймні частини іноземних інвесторів. По суті, ризики, пов'язані із загрозою значних збитків чи навіть втрати іноземними інвесторами своїх активів в Україні у разі російської інтервенції, заміщуються ризиками, пов'язаними з погіршенням умов функціонування цих активів. Тобто йдеться про нестабільність економічної ситуації в Україні, що проявлятиметься у девальвації національної валюти, зростанні інфляції, зниженні купівельної спроможності підприємств і населення з відповідним зменшенням попиту на товари та послуги тощо. Причому перспективи перегляду прав власності на підприємства й інші активи у зв'язку зі зміною влади в Україні, особливо за нинішньої складної зовнішньої та внутрішньої політичної ситуації в нашій державі, видаються доволі обмеженими. Причому це стосується, мабуть, не лише реальних іноземних інвесторів, а й доволі значної частини пострадянських, насамперед українських, інвесторів, що формально інвестували в Україну кошти.

Водночас за умов збереження дуже напружених українсько-російських відносин і доволі нестабільної внутрішньої соціально-політичної ситуації в нашій державі, іноземні інвестори прагнутимуть мінімізувати ризики для свого бізнесу в Україні. До того ж підтримання підприємницької діяльності хоча б на беззбитковому рівні вимагає певних коштів. Саме потребою у таких коштах і буде визначатись баланс надходження та вилучення нерезидентами ПШ в Україну у 2014 р. Причому зусилля іноземних інвесторів спрямовуватимуться на оптимізацію зазначеного балансу інвестицій.

Найімовірніше наміри іноземних інвесторів будуть втілюватись у диференційовану за галузевими та секторальними ознаками ринкову, а відповідно – і інвестиційну політику нерезидентів. Причому кращі можливості для зниження ступеня ризикованості своєї інвестиційної діяльності за нинішніх обставин мають представники менш матеріалоемних та енергоємних галузей (секторів) економіки. Насамперед це стосується сфери послуг. Саме у сфері послуг існують кращі, ніж у сфері виробництва, можливості для тимчасового припинення технологічного процесу або ж зміни його режиму, консервації виробничих потужностей, призупинення оренди приміщень або ж відмови від неї взагалі, тимчасового звільнення персоналу з перспективою його нового набору після подолання кризової ситуації, розширення системи аутсорсингу тощо.

Показовою в цьому плані є реакція софтверних компаній (виробників комп'ютерних програм) в Україні, враховуючи такі великі, по суті транснаціональні за своєю природою, компанії як Luxoft і EPAM. Ці дві компанії мають великі центри комп'ютерних програм розробки в Україні та Росії. Адже на українській території їх штат становить 3,4 і 3 тис. осіб відповідно. Так, за словами Ю. Антонюка, старшого директора EPAM Systems Ukraine, ком-

панія не має наміру згорнути бізнес через ризик початку військового конфлікту: «Незважаючи на складну політичну та економічну ситуацію в Україні, ЕРАМ має намір продовжувати й розбудовувати свій бізнес в існуючих українських локаціях... Нашою перевагою є розподілена структура компанії по різних країнах, що також знижує ризики ведення бізнесу в Україні в цей час, а також у випадку можливої військової ескалації». За його словами, істотної зміни розмірів українського бізнесу компанії Ерам не відбулося, хоча існуючі клієнти та потенційні замовники висловлюють свої занепокоєння з приводу нинішньої ситуації в Україні.

Тим часом Р. Хміль, операційний директор Ciklum, підкреслює, що у його компанії обсяг виконуваних замовлень хоча і не змінився, але всі нові проекти були заморожені. При цьому він вважає, що ситуація вже проявилася достатньо для того, щоб відновити співробітництво з Україною. Причому, на його думку, за підсумками цього року обсяги виконання контрактів у цій компанії зростуть на 15–20 %. А якщо військова агресія Росії перейде на материкову частину, компанія готова перевести співробітників і проекти в Центральну та Західну Україну.

Водночас О. Перекат, віце-президент з маркетингу компанії «Miratex», стверджує, що закордонні контрагенти поки не зменшували обсяги своїх замовлень. Не виключено, що така їх поведінка обумовлена потужною підтримкою української влади з боку керівництва США та країн ЄС. «З іншого боку компанією укладено довгострокові контракти на 5–10 років, і ніхто просто не піднімає питання про їх перегляд», – говорить представник «Miratex». У свою чергу В. Терентьев, адміністративний директор Netcracker Technology Corp, зазначає, що через військову агресію Росії особливих труднощів у відносинах із західними клієнтами не відчуває. Однак, у випадку розвитку гіршого сценарію, компанія буде діяти відповідно до ситуації, орієнтуючись на зобов'язання перед клієнтами та розподіляючи ризики по всіх офісах.

Таким чином, розміщення по території всієї України, а у деяких випадках – і світу, офісів українських компаній з розробки програмного забезпечення, у статутних фондах яких доволі значне місце посідає іноземний капітал, а також укладені довгострокові контракти мінімізують ризики цих софтверних компаній та дають змогу їм триматися на плаву. Однак, затяжна невизначеність із планами російської військової експансії вже змушує деякі компанії зачекати з початком нових проектів і явно не полегшує переговори про укладання нових контрактів. За таких обставин, зазначають оглядачі ЗМІ виникає ризик стагнації деяких секторів розробки програмного забезпечення й відтоку висококласних фахівців за кордон.

За аналогією зі сферою розробки програмного забезпечення, відносно кращі можливості для зниження ступеня ризикованості своєї підприємницької діяльності, враховуючи збереження зроблених інвестицій, мають менш фондоемні та матеріалоемні галузі вітчизняної економіки. Особливо актуаль-

ним це положення є для промисловості та будівництва. По суті, матеріальною основою мінімізації ризиків інвестиційної діяльності виступає характер технологічного процесу у сфері виробництва й обігу товарів і послуг. Тобто ті галузі, де порівняно менша частка амортизаційних витрат у структурі їх продукції, відсутні технології безперервного циклу тощо мають кращі передумови для мінімізації ризиків інвестиційної діяльності.

У цьому контексті найменші можливості для маневру мають, насамперед, промисловість і сільське господарство, а також телекомунікації та будівництво, тобто ті галузі, де іноземний акціонерний капітал вкладений у вельми значні за вартістю матеріальні об'єкти, а зупинка технологічного процесу не може бути миттєвою та безболісною для всієї діяльності підприємства. Та навіть протягом усього періоду консервації роботи таких об'єктів інвестор нестиме відповідні витрати на їх збереження. Причому величина цих витрат буде прямо пропорційна величині об'єкту інвестування.

Станом на 31 грудня 2013 р. на ПШ у промисловість, сільське господарство, будівництво та телекомунікації разом припадало 38,9 % від сукупного обсягу ПШ (акціонерного капіталу) у цілому по Україні і водночас 43,0 % приросту ПШ за 2013 р. Як бачимо, минулого року у найбільш інерційному сегменті вітчизняної економіки спостерігались й більш високі темпи приросту іноземних інвестицій. І навіть, якщо іноземні інвестори намагатимуться мінімізувати свій ризик у цьому сегменті української економіки, як це зазначалось вище, все одно у 2014 р. можна буде розраховувати на певний приріст ПШ (акціонерного капіталу) через те, що власникам необхідно підтримувати беззбиткове функціонування свого бізнесу.

На сферу фінансів, страхової професійної, наукової та технічної діяльності, операцій з нерухомістю та адміністративних і допоміжних послуг припадало відповідно 43,2 % загальноукраїнського обсягу ПШ (акціонерного капіталу). А приріст ПШ (акціонерного капіталу) у сфері операцій з нерухомістю, професійної, технічної, адміністративної діяльності та допоміжного обслуговування минулого року практично повністю був компенсований відтоком іноземних інвестицій зі сфери фінансів. Інформація про наміри цілого ряду іноземних банкірів згорнути свій бізнес в Україні поширювалась уже доволі давно. І минулого року значна частина цих намірів була реалізована.

Утім, у ЗМІ й надалі поширюються повідомлення, що нині ще деякі іноземні банки розглядають можливості продажу свого бізнесу в Україні й відповідного виведення своїх капіталів з нашої держави. Так, наприкінці III кварталу поточного року в ЗМІ з'явилося повідомлення, що Рада директорів ВАТ «Альфа-Банк» (Росія) розгляне на засіданні 31 березня питання про припинення участі в ПАО «Альфа-Банк» (Україна). Деякі оглядачі та учасники ринку розцінювали це як намір російського «Альфа-Банку» покинути Україну. Утім, трохи пізніше прес-служба ПАО «Альфа-Банк» (Україна) заявила, що «У рамках завершення реструктуризації корпоративної структури во-

лодіння банківського холдингу компанія АВН Ukraine Ltd є зараз власником 80,1 % акцій банку, вона консолідує 100 % акцій “Альфа-Банку” (Україна). Раніше 19,9 % перебували у власності “Альфа-Банку” (Росія). Ці зміни ніяк не вплинуть на належність банку до міжнародного консорціуму “Альфа-Груп” і банківської групи “Альфа-Банк”, представленої в п’яти країнах. Склад акціонерів залишається незмінним». Зазначено також, що материнська група «Альфа» вирішила підтримати український «Альфа-Банк» трирічним кредитом на 300 млн дол. Головний керуючий директор «Альфа-Банку» Україна Р. Хвесюк зазначив, що 2012 р. наглядова рада закладу схвалила трирічну стратегію розвитку, яка передбачає і органічне зростання, і придбання нових активів. За його словами, банк має намір і далі дотримуватися цієї стратегії.

І аналіз повідомлень у цілому підтверджує справедливність цієї тези. Зокрема, Bank of Cyprus Group 27 січня підписав договір про продаж «Альфа-Груп» 99,77 % акцій українського «Банку Кіпру». Угоду передбачалося закрити приблизно у середині квітня цього року. Також у ЗМІ у першій половині лютого повідомлялось, що Raiffeisen Bank International готовий продати свою дочірню структуру в Україні – «Райффайзен Банк Аваль» за 1,3 млрд євро. Серед 12 претендентів на придбання цього банку називались «Альфа-Груп» (Росія) М. Фрідмана та Г. Хана, «Дельта Банк» М. Лагуна та СКМ Р. Ахметова.

З одного боку, придбання «Альфа-Груп» (Росія) в Україні такого великого вітчизняного банку, як «Райффайзен Банк Аваль», означатиме, що баланс вилучення – надходження валюти в Україну від цієї угоди буде по суті нульовим. Тобто валютні кошти, які Raiffeisen Bank International виведе з України після продажу своєї «дочки» – «Райффайзен Банк Аваль» будуть компенсовані надходженням валютних коштів від російської «Альфа-Груп». Відповідно, не буде погіршення платіжного балансу України. Адже, якщо «Райффайзен Банк Аваль» буде придбано вітчизняним банком, то його купівля може відбутись за рахунок вільноконвертованої валюти, яка повністю або частково вже перебуває на рахунках в Україні, а валютні кошти, які Raiffeisen Bank International одержить від продажу «Райффайзен Банк Аваль» будуть виведені з України. Звичайно, платіжний баланс України після цього дещо погіршиться.

Однак, враховуючи нинішні надзвичайно конфліктні та складні відносини між Україною та Росією, при регулюванні державою іноземної інвестиційної діяльності в Україні варто, насамперед, виходити з інтересів національної, у тому числі й економічної, безпеки. А питання поліпшення платіжного балансу України вважати підпорядкованими. У цьому контексті, з точки зору національної безпеки України, відповідним українським державним органам варто було б визначитись у питанні щодо припустимих масштабів російської економічної експансії в Україні та механізмів її регулювання. Цю проблему можна вважати вельми актуальною, тим більш, що нині в Україні через власність Одеського нафтопереробного заводу, що належав одіозному олігарху С. Курченку, назріває конфлікт з іншим великим російським банком – ВТБ.

Причому оглядачі ЗМІ нагадують, що ВТБ по суті є банком Кремля. Частка російської держави в капіталі ВТБ становить 60,9 % ([http://ukr.lb.ua/news/2014/04/01/261518\\_vtb\\_prigrozil\\_ukraine\\_problemami.html](http://ukr.lb.ua/news/2014/04/01/261518_vtb_prigrozil_ukraine_problemami.html)). У такому ж контексті обмеження масштабів російського впливу на функціонування банківської сфери України варто розглядати перспективи продажу проблемного «Брокбізнесбанку», на придбання 40 % якого, за повідомленнями ЗМІ, претендують чотири потенційних інвестори з Великобританії, Росії та України. Адже російська влада, наприклад, змусила власників українського «Приват-Банку» продати свою російську «дочку». А «Банк Москви» відмовився від продажу свого українського БМ Банку «Смарт-холдингу» В. Новінського. «У ситуації, що склалася угода не може бути реалізована, АТ “БМ Банк” продовжить свою роботу в групі “Банку Москви”», – прямо заявили в прес-службі «Банку Москви».

Узагалі масштаби майбутньої ділової активності іноземних фінансових установ в Україні прямо пропорційні загальному рівню ділової активності в нашій державі. А цього року він, мабуть, буде відносно невисоким. І до того ж зберігається певна ймовірність деякої дестабілізації життєдіяльності українського суспільства. При цьому, враховуючи нинішній напружений стан українсько-російських відносин, можна припустити, українська влада не сприятиме подальшій експансії російських банків в Україні. На підставі наведеного вище можна припустити, що приріст ПІІ (акціонерного капіталу) у сфері фінансової та страхової діяльності в Україні у 2014 р. буде близьким до нульового, можливо з порівняно незначним відхиленням у бік чи то позитивних, чи то негативних значень.

Враховуючи згадану вище вельми високу мобільність сфери операцій з нерухомістю професійної, технічної, адміністративної діяльності та допоміжного обслуговування, можна припустити відносно незначне зростання ПІІ (акціонерного капіталу) у цей сегмент вітчизняної економіки найімовірніше у другій половині 2014 р. Не виключено, що через високу мобільність цього сегмента економіки саме сюди направлятимуть свої капітали ризиковані іноземні інвестори, що прагнутимуть скористатись нинішньою доволі невизначеною ситуацією в Україні з метою отримання високих прибутків. Утім, таких інвесторів буде, мабуть, порівняно небагато, а обсяги інвестованого капіталу – відносно невеликі.

Минулого року майже половина приросту ПІІ (акціонерного капіталу) в Україні припадала на оптову й роздрібну торгівлю та ремонт автотранспорту. Мабуть, значною мірою це було пов'язано з очікуванням підписання угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Враховуючи нинішній політичний курс нашої держави, високу мобільність сфери торгівлі й автосервісу, а також споживчі настрої доволі значної частини населення (навіть за ймовірної стагнації чи деякого скорочення реальних доходів населення), можна припустити, що й у 2014 р. сфера торгівлі й автосервісу буде серед лідерів за показником при-

росту ПІІ (акціонерного капіталу). Правда, цього року цей приріст, мабуть, усе-таки буде значно менший, ніж минулого.

Таким чином, на підставі проведеного вище аналізу можна припустити, що у 2014 р. баланс надходжень і вилучень прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) буде позитивним для нашої держави, а загальний приріст надходжень ПІІ (акціонерного капіталу) в Україну буде коливатись у межах 1,0–1,5 млрд дол. США. Причому, у разі загострення українсько-російських відносин, приріст інвестицій може зменшуватись, а у разі поліпшення цих відносин – зростати. Цей прогноз, з метою підвищення ступеня його достовірності, було б доцільно відкоригувати після виборів Президента України та на початку ІV кварталу 2014 р.

Також важливим чинником мінімізації ризиків іноземних інвесторів, за нинішньої вельми непростої соціально-економічної ситуації в Україні та військово-політичної – навколо неї, може бути подальше збільшення частки вартості боргових інструментів порівняно з вартістю акціонерного капіталу в сукупному потоці ПІІ в Україну у 2014 р. Однак, враховуючи згадані вище тенденції збільшення частки вартості боргових інструментів порівняно з вартістю акціонерного капіталу та виходячи з того, що період часу, протягом якого зберігатиметься невизначеність щодо умов підприємницької діяльності в Україні, може бути вельми значним, наприклад – до кінця першого півріччя 2014 р., можна припустити наступну зміну тактики іноземних інвесторів (нерезидентів).

Частина коштів, яка б за інших обставин спрямовувалась нерезидентами в Україну у формі акціонерного капіталу, тепер буде направлятись ними їхнім дочірнім структурам в Україні у формі різних боргових інструментів. Такі кошти, виходячи з інтересів власників підприємств, повинні надходити у сумах достатніх для підтримання принаймні беззбиткового функціонування в Україні підприємств з іноземними інвестиціями та збереження на належному рівні вартості цих об'єктів. Причому цілком закономірно, що суми коштів, які іноземні інвестори спрямовуватимуть в нашу державу у формі боргових зобов'язань будуть визначатись ними із врахуванням як фінансово-економічних результатів діяльності їх підприємств у нашій державі, так і згаданої вище соціально-економічної та військово-політичної ситуації. Водночас є всі підстави припускати, що у 2014 р. іноземні інвестори для підтримання діяльності своїх підприємств в Україні віддаватимуть перевагу насамперед короткотерміновим борговим інструментам.

Звичайно про конкретні параметри такого фінансового потоку говорити доволі важко. Однак, враховуючи минулий вітчизняний досвід і певні зміни в структурі іноземного акціонерного капіталу в Україні, що відбулись останнім часом, можна припустити, що в Україну за підсумками 2014 р. за оптимістичним варіантом буде спрямовано ПІІ у формі боргових інструментів на загальну суму до 12 млрд дол. США. Тобто річний приріст вартості торго-

вих інструментів може становити 1,8–2,0 млрд дол. (станом на 31 грудня 2013 р., за даними Держстату України, загальна сума ПІІ в Україну у формі боргових інструментів становила 10,15 млрд дол. США). За песимістичною оцінкою річний приріст ПІІ в Україну у формі боргових інструментів може становити до 0,5 млрд дол.

Якщо говорити про загрозу негативного впливу нинішніх російсько-українських відносин на процес іноземного інвестування в регіонах України, то це, насамперед, стосується АР Крим, м. Севастополя, а також регіонів України, прикордонних з Росією та місцями концентрації значних угруповань російських збройних сил. Ідеться, насамперед, про Чернігівську, Сумську, Харківську, Луганську, Донецьку, Херсонську та Одеську області. Решта території України, мабуть, розглядатиметься іноземними інвесторами як зона, відносно менш ризикована для інвестування у найближчій перспективі. Однак, звичайно, Україна в цілому в 2014 р. розглядатиметься реальними й, особливо, потенційними інвесторами як вельми ризикований, порівняно з більшістю інших пострадянських держав, регіон для ПІІ. Станом на 31 грудня 2013 р. частка Криму та Севастополя у загальноукраїнському обсязі ПІІ (акціонерного капіталу) становила 3,1 %, а інших перелічених вище вітчизняних регіонів – 15,6 % від загального обсягу ПІІ в Україну.

У зв'язку з російською окупацією Кримського півострова Україні буде вкрай важко, а іноді – неможливо контролювати подальшу інвестиційну діяльність іноземців у цьому регіоні. Це дає підстави для розвитку двох напрямків аналізу в цій роботі. По-перше, на 2014 р. нами оцінюватимуться, насамперед, масштаби іноземного інвестування у континентальній частині України, де станом на 31 грудня 2013 р. сумарна вартість ПІІ (акціонерного капіталу) становила 56,4 млрд дол. США. В АР Крим та м. Севастополь сумарна вартість ПІІ (акціонерного капіталу) на цю ж дату становила 1,8 млрд дол. Акцент на континентальній частині України, зроблений при оцінці перспектив іноземного інвестування у нашій державі пояснюється можливістю реального впливу на цей процес усіх гілок української влади саме на цій території. Можливості ж реального впливу української державної влади на процес іноземного інвестування на Кримському півострові відтепер значно менші, ніж раніше.

По-друге, серйозні проблеми, у тому числі й пов'язані зі сплатою податків, можуть виникнути у іноземних інвесторів, особливо де-факто українського походження, підприємства яких працюють і на Кримському півострові, і на континентальній частині України. Ідеться про податки, які сплачуються кримськими підприємствами до державного бюджету України. Ще в кінці березня Міністерство доходів і зборів запровадило новий механізм, який дав змогу місцевим суб'єктам господарювання в Криму та Севастополі сплачувати податки відповідно до законодавства України, перереєструвавши свій бізнес на території будь-якої області України або м. Київ (<http://dt.ua/ECO->

NOMICS/ukrayinska-vlada-maye-namir-zvilniti-krimchan-vid-opodatkuvannya-141197\_.html).

Наприклад, у Криму працюють «Кримський Титан» через OSTCHEM Germany GmbH і «Кримський содовий завод» через Dwara Trading Ltd та Valika Ltd (Кіпр), що входять до великого вітчизняного бізнесмена Д. Фірташа. Ще у березні перший віце-прем'єр самопроголошеного уряду Криму Р. Теміргалієв заявляв, що до приватних українських компаній, якщо вони легально зареєстровані, запитань у самопроголошеної кримської влади немає (Вести. – 2014. – 13.03. – С. 9). Однак, про те, що фактичне врегулювання порядку сплати податків для іноземних інвесторів на Кримському півострові є вельми нагальною проблемою говорить й висунута до кримських підприємств на початку квітня вимога голови самопроголошеного кримського уряду С. Аксьонова негайно припинити будь-які податкові платежі у Київ. Він зажадав від своїх помічників уже найближчим часом скласти список таких підприємств і «вирішити питання з усіма такими підприємствами», а також закликав силові структури порушувати кримінальні справи проти тих, хто має намір сплачувати податки в Київ.

Утім, через маріонетковий характер самопроголошеного кримського уряду, ключові рішення щодо організації роботи кримської економіки ухвалюватимуться керівництвом Росії. Зі свого боку російський уряд задекларував намір створити в Криму та Севастополі особливу економічну зону. За словами голови Міністерства економічного розвитку РФ О. Улюкаєва, зараз готується проект закону про таку особливу економічну зону, який дає дуже хороші умови для ведення бізнесу, з точки зору податкових зобов'язань, митних процедур, інфраструктури, і т. ін. На думку російського міністра, у результаті Крим буде цікавим для бізнесу, зареєстрованому в офшорах. Правда, поки не зрозуміло, як на це відреагують розвинуті країни та міжнародні фінансові організації.

Не виключено, що в контексті наведених вище фактів формально іноземні (а реально – насамперед українські) інвестори можуть опинитись у зоні конфлікту між Україною та Росією. Крім того, сплати загальнодержавних податків від підприємств Криму та Севастополя вимагатимуть і в Україні, і в Росії. Причому і в тому, і в тому випадку за несплату податків іноземним інвесторам загрожуватимуть санкції. Наприклад, для згаданого вище Д. Фірташа, активи бізнес-групи якого розміщуються і на Кримському півострові, і у континентальній частині України, розв'язання цієї дилеми буде дуже важким через вразливість його бізнесу і з боку України, і з боку Росії, і з боку ЄС.

Аналогічні проблеми можуть виникнути і в інших великих українських бізнесменів, підприємства яких принаймні формально мають у своїх статутних капіталах іноземні інвестиції. Правда, 27 березня головний керуючий директор українського «Альфа-Банку» Р. Хвесюк розіслав відкриту заяву

у відповідь на звинувачення російських банкірів у «фінансуванні війни» з боку українських активістів. Банкір звертає увагу, що міжнародна група «Альфа-Банк» працює на території п'яти країн світу: України, Росії, Казахстану, Білорусі та Нідерландів. У кожній країні це окремий локальний банк зі своїм статутом, командою та філософією ведення бізнесу. «Альфа-Банк» продовжує роботу в Криму в штатному режимі в правовому полі України і за нормами Національного банку України, додав Р. Хвесюк.

З іншого боку, «ПриватБанк» у березні оголосив, що не може працювати в Криму через відсутність легітимної законодавчої бази на півострові та технічної інфраструктури (наприклад, не працює система міжбанківських казначейських платежів). Як наголошують ЗМІ, від кредитування кримчан відмовився і «Платинум Банк». А «Райффайзен Банк Аваль», за повідомленням його прес-служби, припиняє свою діяльність у Криму з 15 квітня. При цьому стверджується, що банк, як установа, що здійснює свою діяльність відповідно до законів України, не може надавати послуги на території АР Крим. Нагадаємо, що «Райффайзен Банк Аваль» є дочірньою структурою Raiffeisen Bank International (Австрія).

У відповідь «Центральний банк Росії» пригрозив українським банкам у Криму, які не виконують зобов'язань, консервацією. Про можливість такого кроку заявив перший заступник голови ЦБ РФ О. Симановський. Водночас ЗМІ повідомляють, що російські банки, які мають майно за кордоном, бояться працювати у Криму через санкції Заходу. Тому, на думку російських посадовців, у Криму зможуть працювати ті російські банки, що не мають власності за кордоном.

Через свою неординарність і складність проблема ведення бізнесу підприємствами, що розмішені в АР Крим і м. Севастополь, вимагає окремого аналізу, що виходить за рамки цієї роботи. Утім, у контексті досліджуваної проблеми, можна бути впевненим, що багато іноземних інвесторів (навіть якщо вони є іноземними суто формально), які вже вклали свій капітал у підприємницьку діяльність в АР Крим і м. Севастополь у 2014 р., насамперед намагатимуться мінімізувати ризики та збитки для свого бізнесу в цілому, враховуючи і той, що перебуває за межами Кримського півострова. Українські підприємці, що мають на Кримському півострові бізнес, формально зареєстрований на материнській компанії у далекому зарубіжжі, найімовірніше, намагатимуться проводити ділову політику, спрямовану насамперед на збереження своїх активів та їх беззбиткове функціонування. Принаймні до того часу, поки умови ведення бізнесу на окупованих українських територіях не стануть більш-менш стабільними та зрозумілими для них. Тому, найімовірніше, у 2014 р. у АР Крим і м. Севастополь значних надходжень нових іноземних інвестицій від інвесторів, які вже мають певний акціонерний капітал у цьому регіоні, очікувати не варто. Більше того, за підсумками 2014 р. не можна відкидати ймовірності відпливу іноземного акціонерного капіталу з Кримського

півострова взагалі через вилучення власниками своїх капіталів у найбільш ліквідній грошовій формі. Адже майбутні правові умови для великого бізнесу, хіба що крім російського, поки абсолютно незрозумілі, невизначені. До Криму й Севастополя цього року ззовні надходитимуть, мабуть, в основному прямі інвестиції російського походження, і до того ж переважно державні.

Так, у ЗМІ з'явилися повідомлення про наміри російського «Газпрому» збудувати газопровід із Краснодарського краю до Криму з метою незалежності функціонування місцевої економіки від поставок газу з континентальної частини України. Залежно від маршруту прокладання такого газопроводу, його вартість, за даними ЗМІ, може коливатись у вельми широких межах: від 200 млн дол. до 1 млрд дол. США. Утім, такі російські інвестиції не впливатимуть ні на розвиток економіки континентальної частини нашої держави, ні на платіжний баланс України.

Зовсім по-іншому в цьому контексті тепер постає питання залучення іноземних інвестицій для розвідки та розробки покладів вуглеводнів в українському секторі акваторії Азовського та Чорного морів. За повідомленнями ЗМІ, до початку російської окупації Кримського півострова компанії Exxon і Royal Dutch Shell планували витратити 735 млн дол. на буріння двох морських свердловин приблизно за 80 км від південно-західного узбережжя АР Крим. Утім, виконання цих планів тепер під великим сумнівом. А найбільший виробник нафти й газу в Італії компанія ENI торік уклала договір про розвідку шельфу площею 1400 кв. км на схід від Криму, але тепер припиняє роботу через невизначеність умов подальшої роботи в цьому регіоні.

Однак, оскільки міжнародна спільнота, особливо розвинуті країни, відмовилась визнавати законність приєднання Криму та Севастополя до Росії, то розробка покладів вуглеводнів у прилеглий до них Азово-Чорноморській акваторії без згоди України означатиме судові позови до відповідних міжнародних інстанцій з боку нашої держави. А ймовірність вирішення справ на користь України буде дуже високою. Для нафтогазових компаній це означатиме втрату великих інвестицій чи навіть якогось іншого майна, на що вони навряд чи наважаться.

Не виключена, у принципі, така загроза і для російського «Газпрому», який має значні активи за межами Росії та сильно залежить від експорту своєї продукції. Крім того, як вважають деякі аналітики, у ОАО «Газпром» і без морських родовищ навколо кримського півострова вистачає територій де можна проводити розвідку й видобуток нафти і газу, не ризикуючи при цьому погіршити свій стан на міжнародних ринках. Тому цілком імовірно, що протягом найближчих років акваторія навколо Кримського півострова, яку Росія тепер вважає своєю залишатиметься «мертвою зоною» для іноземних інвестицій.

Чи вдасться Україні залучити іноземні інвестиції у видобуток вуглеводнів у тій частині Азово-Чорноморської акваторії, на яку Росія не претендує, поки

важко визначити. Однак з дуже високим ступенем імовірності можна стверджувати, що у 2014 р. цього не станеться. Адже така підприємницька діяльність вимагає витрат великих коштів. А у нинішніх нестабільних умовах навколо України іноземні інвестори прагнутимуть не ризикувати значними обсягами своїх капіталів.

Також слід враховувати, що звітність про потоки іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в АР Крим і м. Севастополь цього року вже не контролюватимуться Державною службою статистики України як раніше. Те ж саме можна сказати і про перспективи надходження у згаданий регіон портфельних іноземних інвестицій, хіба що крім російських.

Як зазначалось вище, за українських реалій значна частина іноземних портфельних інвестицій до нашої держави представлена борговими інструментами, а не акціями підприємств. У платіжному балансі України ці інструменти, у свою чергу, представлені кредитами та облігаціями різного терміну дії, одержувачами яких є приватні та державні структури. Причому в найбільшчому майбутньому, особливо в першій половині 2014 р., такі фінансові потоки спрямовуватимуться, насамперед, до державних структур.

Тому, надзвичайно важливе фінансово-економічне та соціально-психологічне значення для діяльності іноземних інвесторів має ступінь активності в Україні міжнародних фінансових інституцій, як то Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк, Міжнародна фінансова корпорація (МФК), Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) тощо. Адже спрямовуючи кредити в Україну, ці міжнародні фінансові інституції розраховують на їх своєчасне повернення й отримання відповідних прибутків, а їх дії базуються на попередньому аналізі ситуації та певних державних гарантіях стосовно умов підприємницької діяльності в Україні. Тому для іноземних інвесторів, причому не лише портфельних, а й тих, що здійснюють пряме інвестування в різні об'єкти в Україні, кредитна активність у нашій державі згаданих вище міжнародних фінансових інституцій слугує важливим індикатором оцінки підприємницької ситуації в Україні взагалі та інвестиційного клімату, зокрема. Причому ці індикатори мають доволі чіткі якісні та кількісні параметри.

Так, за повідомленнями НБУ, перебування в Україні місії Світового банку збіглося із завершенням роботи в нашій державі місії Міжнародного валютного фонду з підготовки пакета економічних реформ, який буде підтриманий дворічним кредитом МВФ за програмою stand-by у розмірі 14–18 млрд дол. США. Група Світового банку заявила про всебічну підтримку структурних реформ у нашій державі та готовність надати для сприяння економічному розвитку України пакет фінансової допомоги в розмірі до 3 млрд дол. США. Допомога надаватиметься в рамках системних (1 млрд дол. США) та інвестиційних (1,2 млрд дол. США) проектів Міжнародного банку реконструкції та розвитку, фінансування Міжнародною фінансовою корпорацією програм

підтримки банківського сектору, агробізнесу, інфраструктури та інших галузей української економіки (400 млн дол. США) та надання технічної і консультативної підтримки.

Крім того, ЄС розробив календар виділення Україні фінансової допомоги до червня – за ці місяці мали б виділити близько 850 млн євро. «Якщо буде підписано угоду з МВФ (за програмою stand-by), ми зможемо у квітні зробити перший транш раніше заявленої позики макрофінансової допомоги (1,61 млрд євро) в розмірі 100 млн, у травні – 250 млн євро гранту для підтримки державного бюджету і в червні – 500 млн макрофінансової допомоги. Це означає, що за три місяці ми зможемо зробити доступними для українців 850 млн євро, або 1,172 млрд дол.», – пояснив один з посадовців.

Узагалі фінансову допомогу Україні, яка повинна надходити до нашої держави не менш як два роки, поряд із МВФ і Світовим банком, пообіцяли ЄС, США, Японія, такі міжнародні фінансові організації, як ЄБРР та Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) тощо. Підрахунки анонсованих сум фінансової допомоги Україні на цей період з боку розвинутих країн і міжнародних фінансових організацій (МФО), оприлюднені різними ЗМІ (Кореспондент. – 2014. – № 10. – С. 20–22, [http://ukr.lb.ua/news/2014/04/02/261622\\_ssha\\_okonchatelno\\_odobrili\\_videlenie.html](http://ukr.lb.ua/news/2014/04/02/261622_ssha_okonchatelno_odobrili_videlenie.html); [http://ukr.lb.ua/news/2014/03/25/260613\\_yaponiya\\_uvelichila\\_obeshchannuyu\\_ukraine.html](http://ukr.lb.ua/news/2014/03/25/260613_yaponiya_uvelichila_obeshchannuyu_ukraine.html)) демонструють, що сума коштів цього потоку фінансової допомоги, який має надійти в Україну протягом не менш як двох років, може становити 30–43 млрд дол. США.

А за оцінками Міністерства фінансів України у 2014 р. державі Україна може бути надана фінансова допомога (в основному у формі кредитних ресурсів) на суму в 13 млрд дол., частина яких безпосередньо надійде до державного бюджету. Ключову роль у цьому процесі мають відіграти кошти Міжнародного валютного фонду. За різними оцінками перший транш від МВФ у розмірі 3 млрд дол. може надійти в Україну наприкінці квітня – на початку травня.

Водночас міжнародне рейтингове агентство Moody's знизило рейтинг держоблігацій України з Саа2 до Саа3 із збереженням прогнозу «негативний». Зниження рейтингу обумовлене впливом ряду факторів, зокрема, ескалацією політичної кризи на Україні, урізуванням фінансової допомоги з боку РФ, ростом ціни на російський газ, говориться в повідомленні агентства.

Тому, як зазначалося вище, саме узгодження програми співробітництва з МВФ є тим важливим сигналом, що має стимулювати надходження в Україну значних сум вільноконвертованої валюти як у формі інвестицій, так і у формі різноманітних позик. Причому це стосується не лише вже згаданої вище допомоги Україні від розвинутих країн та МФО, а й коштів приватних кредиторів та інвесторів, що можуть надаватись як підприємствам, так і державі у формі різноманітних позик чи навіть акціонерного капіталу. Хоча, як показало проведене вище дослідження, роль іноземних інвестицій у формі

акціонерного капіталу у надходженні вільноконвертованої валюти в Україну у 2014 р. буде значно меншою, ніж минулого року.

Валютні кредити надходять і до приватного сектору вітчизняної економіки. Зокрема, Європейський банк реконструкції та розвитку заявив, що може виділити до 150 млн грн боргового фінансування для підтримки існуючих корпоративних клієнтів банку в період економічної й політичної нестабільності в Україні. Передбачається, що з поліпшенням ситуації клієнти ЄБРР замінять ці ресурси фінансуванням комерційних банків. Однак у цілому іноземне кредитування приватного сектору української економіки у першій половині 2014 р. також буде, мабуть, меншим порівняно з минулим роком. При цьому кредитори, найімовірніше, віддаватимуть перевагу коротко-терміновим борговим інструментам. Водночас не виключено, що частина приватних боргів буде пролонгована або ж переоформлена в інші боргові інструменти.

Таким чином, саме квітень – травень поточного року є найскладнішим періодом з точки зору формування фінансового рахунку платіжного балансу України. А взагалі, за підсумками 2014 р., у платіжному балансі України можна прогнозувати скорочення позитивного сальдо іноземних інвестицій – як прямих, так і портфельних. Водночас посиляться роль, а можливо й зростуть, обсяги боргових інструментів – кредитів, облігацій, іншого капіталу, що визначається за методологією Національного банку України (*Матеріал підготовлено за інформацією таких джерел: Державна служба статистики (<http://www.ukrstat.gov.ua>); Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво (<http://www.bank.gov.ua>); Весті. – 2014. – 13.03, 3.04; Дзеркало тижня. – 2014. – № 4; Дзеркало тижня ([http://dt.ua/ECONOMICS/ukrayinska-vlada-maye-namir-zvilniti-krimchan-vid-opodatkuvannya-141197\\_.html](http://dt.ua/ECONOMICS/ukrayinska-vlada-maye-namir-zvilniti-krimchan-vid-opodatkuvannya-141197_.html)); Економічна правда (<http://www.epravda.com.ua>). – 2014. – 12, 19, 25.03; Левый берег (<http://economics.Lb.ua>). – 2014. – 13, 25, 27, 28, 31.03; 1–4.04, 6.04; Коментаріи ([comments.ua](http://comments.ua)). – 2014. – 21.03; Кореспондент. – 2014. – № 10; Минфин (<http://minfin.com.ua>). – 2014. – 12, 29.03; Укррудпром (<http://www.ukrrudprom.ua>). – 2014. – 12.03; 2, 4–6.04; ТОП – 100. Рейтинг крупнейших компаний Украины. – 2013. – № 2; ТСН (<http://tsn.ua>); Эхо Москвы (<http://www.echo.msk.ru/news/1288160-echo.html>); Novostimira ([http://rss.novostimira.com/n\\_6175398.html](http://rss.novostimira.com/n_6175398.html))).*

## Правові аспекти

О. Бусол, старш. наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. юрид. наук

# Закон «Про відновлення довіри до судової системи України» не є законом про люстрацію та потребує доопрацювання

8 квітня 2014 р. на базі проекту № 4378-1 Верховною Радою України, у відповідь на очікування та вимоги громадян на очищення судових органів шляхом проведення люстрації, був ухвалений Закон «Про відновлення довіри до судової системи України» (далі – Закон). На якнайшвидшій підтримці цього документа наполягали громадські активісти, які влаштували пікети під стінами Верховної Ради.

Документ опублікований у парламентському виданні «Голос України» від 10 квітня 2014 р., і, відповідно до Закону, набирає чинності наступного дня після публікації.

За словами парламентаря **О. Бондарчука (партія «Свобода»)**, відповідну ініціативу спочатку вніс Кабінет Міністрів України, альтернативний законопроект розробила фракція «Свободи», а загалом подібних документів було п'ять, які врешті були об'єднані в один (<http://www.svoboda.org.ua/diyalnist/novyny/049418/>).

У Преамбулі цього акта встановлено, що цей Закон визначає правові та організаційні засади проведення спеціальної перевірки суддів судів загальної юрисдикції як тимчасового посиленого заходу з використанням існуючих процедур розгляду питань про притягнення суддів загальної юрисдикції до дисциплінарної відповідальності і звільнення з посади у зв'язку з порушенням присяги з метою підвищення авторитету судової влади України та довіри громадян до судової гілки влади, відновлення законності й справедливості.

Зауважимо, що *некоректна сама назва Закону* «про відновлення довіри», яка фактично є констатацією або визнанням того, що довіри до суддівської системи в суспільстві немає, або вона втрачена настільки, що її потрібно відновлювати. Тобто раніше довіра була, але, з незрозумілих причин, чомусь була втрачена. Не вказано також на *час, коли була втрачена довіра*, з чого можна було б зробити висновок про те, яким періодом охоплювати перевірку суддів за вчинення ними корупційних діянь. Незрозуміло також, довіру *кого* слід відновлювати.

Аналізуючи Закон, можна констатувати, що його *завдання не корелюються із завданнями протидії корупції*. Так, у Законі не наведено жодного заходу

Тимчасової спеціальної комісії, який був би спрямований на викриття саме *корупціонерів* серед суддів. До того ж у Законі мова мала б іти не про *судову систему*, а про виявлення конкретних осіб, які займають нині посади суддів, що здійснили корупційні правопорушення.

Як показує назва і зміст цього Закону, у ньому не йдеться про люстрацію взагалі, що суперечить Пояснювальній записці до Закону, у якій зазначено, що нині судова система України перебуває у важкому стані, оскільки вражена корупцією, а цей Закон, на думку авторів, *дасть змогу* відновити довіру до судової влади в Україні, *здійснити справжню, а не формальну люстрацію суддівського корпусу*, запобігши проявам корупції в системі судової влади. З чого можна зробити висновок, що розробники все ж мали на увазі саме люстрацію, але не дали їй визначення в Законі.

Ураховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що в Законі України «Про відновлення довіри до судової системи України» словосполучення «*до судової системи*» варто було б замінити більш коректним – «*до судової влади*» або «*до суддівського корпусу*».

При цьому, зауважимо, що всі існуючі поняття люстрації відображають процес виявлення фактів скоєння правопорушень посадовцями з метою подальшого недопущення їх перебування на державних посадах. Так, одно з визначень люстрації (від лат. *lustratio* – «очищення за допомогою жертвопринесень») – це очищення уряду, поліції, судів і інших найважливіших громадських інститутів від людей, причетних до порушень прав людини. Інше визначення люстрації полягає у забороні діячам високого рангу, які скомпрометували себе, упродовж певного часу, або довічно, обіймати посади в державному апараті, балотуватися в представницькі органи, бути суддями тощо.

Те, що Закон був розроблений та ухвалений поспіхом, без обговорення його правознавцями, фахівцями в галузі нормативної техніки, експертів у сфері конституційного права та у сфері здійснення правосуддя, зарубіжними фахівцями, які мають досвід у проведенні люстрації, суддями, зокрема, у відставці, викликає сумніви в ефективності його дії, посилює ризики його перетворення на черговий формальний акт щодо корупції, яких, за часів незалежності України, керівництво країни ухвалило більше 200, але корупція лише набирає обертів.

Хоча, слід зазначити, що урядовим уповноваженим ВР України з прав людини ще до ухвалення Закону був підготовлений та направлений до Верховної Ради України експертний висновок на законопроект «Про відновлення довіри до судової системи України», внесений Кабінетом Міністрів України на розгляд парламенту. Визнаючи необхідність проведення люстрації в Україні та враховуючи досвід інших країн, у тому числі й Польщі, уповноважений звернула увагу на ті недоліки, які містить запропонований Міністерством юстиції спосіб люстрації суддів.

По-перше, омбудсман зазначила, що законопроект «Про відновлення довіри до судової системи України» містить порушення ст. 124 Конституції України, яка забороняє делегування функцій судів іншим органам. Це стосується створення спеціальної комісії з перевірки суддів, яка має повноваження щодо проведення перевірок, за результатами яких звільняються судді.

По-друге, уповноважений з прав людини підкреслила, що всупереч ст. 6 та 92 Конституції України аналізований законопроект надає Кабінету Міністрів України можливість визначати питання, пов'язані зі статусом судді, що може розцінюватись як втручання в організацію діяльності судової влади.

Уповноважений з прав людини особливо звернула увагу на ст. 4 законопроекту «Про відновлення довіри до судової системи України», якою передбачається фактично позапроцесуальний перегляд рішень визначеної категорії справ, який не передбачений Конституцією України.

З огляду на зазначені недоліки, уповноважений застерегла, що звільнення суддів за процедурою, що суперечить положенням Конституції України, вимогам Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та інших міжнародних договорів, призведе до подання звернень до Європейського суду з прав людини, який, як і у справі «Олександр Волков проти України», ухвалить рішення на їхню користь та зобов'яже не лише виплатити їм компенсацію та поновити на посаді, а й вчергове констатуватиме відсутність в Україні незалежної судової гілки влади.

Враховуючи всі наведені недоліки, уповноважений з прав людини наголосила у своєму експертному висновку на тому, що розроблений проект Закону України «Про відновлення довіри до судової системи України» потребує суттєвого доопрацювання з урахуванням положень Конституції України та міжнародних зобов'язань України. При цьому, враховуючи те, що питання розробки люстраційного законодавства є нагальним та терміновим, було наголошено на тому, що його якість має бути бездоганною, оскільки напряду стосується захисту прав людини (*Сайт Уповноваженого ВР України з прав людини ([http://www.ombudsman.gov.ua/index.php?option=com\\_content&view=article&id=3537:2014-03-12-11-24-03&catid=14:2010-12-07-14-44-26&Itemid=75](http://www.ombudsman.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3537:2014-03-12-11-24-03&catid=14:2010-12-07-14-44-26&Itemid=75))*).

Як недолік, слід зазначити *відсутність* у Законі статті, яка б містила *визначення термінів*, які в ньому вживаються. Наприклад, у ст. 3 Закону йдеться про осіб, які визнані політичними в'язнями, за дії, пов'язані, з їх політичною та громадською діяльністю. То ж, необхідно надати тлумачення для потреб цього Закону терміна «*політичні в'язні*», «*дії, пов'язані з політичною діяльністю*», «*дії, пов'язані з громадською діяльністю*». Немає також у Законі роз'яснення термінів «*Тимчасова спеціальна комісія*», «*перевірка суддів*», «*висновок Тимчасової комісії*» тощо.

Окремо в Законі слід навести тлумачення змісту об'єктів та суб'єктів перевірки. Наприклад, «*об'єкт перевірки*» – визначений цим Законом судовий

орган, що підлягає перевірці («люстрації»), «*суб'єкт перевірки*» – громадянин України, який обіймає посаду в об'єктах перевірки («люстрації»).

Не прописаний у Законі й порядок формування справи, заведеної стосовно суб'єкта перевірки. До того ж доцільно дати визначення «*персональної справи суб'єкта перевірки*» – сукупність усіх документів, зібраних Тимчасовою спеціальною комісією щодо суб'єкта перевірки.

Потребує уточнення і термін «*порушення присяги*». **В. Мусіяка** – відомий український правник і політик, екс-віце-спікер Верховної Ради України, екс-член Конституційної Асамблеї, заслужений юрист України, професор, один з авторів Конституції України, Цивільного кодексу України та багатьох інших законів, зазначає, що недотримання Конституції України, законів, неправосудні рішення судді є порушенням присяги та аморальним. Учений зауважує, що, до речі, Конституційний Суд України відмовився давати визначення аморальності, оскільки вважає, що це поняття перебуває за межами правової характеристики. Але, по суті, усі ці дії є аморальними (*Третя Українська Республіка* (<http://www.3republic.org.ua/ua/news/13015>)).

Підстави порушення присяги судді визначено в ст. 32 Закону України «Про Вищу Раду юстиції». Порушенням суддею присяги є: вчинення ним дій, що порочать звання судді і можуть викликати сумнів у його об'єктивності, неупередженості та незалежності, у чесності та невідчужуваності судових органів; недотримання суддею вимог та обмежень, встановлених Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції»; умисне затягування суддею строків розгляду справи понад терміни, встановлені законом; порушення морально-етичних принципів поведінки судді. Порушенням присяги судді, що обіймає адміністративну посаду в суді, є також невиконання ним посадових обов'язків, встановлених для відповідної адміністративної посади, пов'язаних з процесуальними діями.

Враховуючи, що «порушення присяги» є неконкретним поняттям, на що Україні вказувала Венеціанська комісія, у «люстраційному» Законі важливо навести більш чітке тлумачення цього поняття.

Для застосування в межах цього Закону, враховуючи його бажану антикорупційну спрямованість, доцільно надати визначення терміна «*порушення присяги*» в даному Законі, наприклад, як «вчинення суддею корупційних правопорушень, відповідальність за які передбачена КК України та КУпАП України; порушення норм процесуального та матеріального права; морально-етичних засад, Конвенції про права людини».

Недоліком Закону можна вважати відсутність у ньому норм щодо правових основ проведення перевірки суддів, принципів, за якими проводиться перевірка, статусу членів Тимчасової спеціальної комісії, критеріїв проведення перевірки, відповідальності за порушення законодавства про «люстрацію», гарантій безпеки членів комісії та «люстрованих» суддів. Процедура перевірки в Законі повинна регулюватися, насамперед, Конституцією України,

Конвенцією Ради Європи «Про захист прав людини і основоположних свобод» від 04.11.1950 р., законами України «Про судоустрій і статус суддів», «Про статус суддів», «Про засади запобігання і протидії корупції», Постановою Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 р. № 8 «Про незалежність судової влади», Законом «Про люстрацію суддівського корпусу» та іншими нормативно-правовими актами України, які не суперечать цьому Закону.

Експерти – вітчизняні й зарубіжні – наголошують на важливості та необхідності закріплення в Законі таких принципів, на яких буде здійснюватися діяльність Тимчасової комісії – верховенства права, незалежності, об'єктивності, гласності та колегіальності.

З огляду на те, що, за Законом, не всі суддівські органи підлягають перевірці, важливим є також чітке визначення в окремій статті Закону конкретних *об'єктів «люстрації»*, якими в обов'язковому порядку мають бути Конституційний Суд України, Верховний Суд України, Вищий адміністративний суд України, Вищий господарський суд України, Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Вища рада юстиції України, Касаційний суд України, Державна судова адміністрація України, Рада суддів України, Рада суддів загальних судів, Рада суддів адміністративних судів, Рада суддів господарських судів, Національна школа суддів України, місцеві суди, апеляційні суди України тощо.

До *суб'єктів «люстрації»*, відповідно, належать голови судів та їхні заступники, судді та слідчі судді перелічених вище судів.

У ст. 1 Закону наведений перелік того, що є *метою перевірки суддів*. Зауважимо, що цей *перелік викладений некоректно*, зважаючи на те що «з'ясування фактів, що свідчать про порушення судьями присяги, наявності підстав для притягнення суддів до дисциплінарної або кримінальної відповідальності» є *частковим від загальної мети*, а саме: «утвердження верховенства права в суспільстві та законності у діяльності судів; відновлення довіри до судової влади в Україні; утвердження в діяльності суддів принципів незалежності та неупередженості». Отже, речення «з'ясування фактів, що свідчать про порушення судьями присяги, наявності підстав для притягнення суддів до дисциплінарної або кримінальної відповідальності» доцільно помістити в ст. 3, яка визначає зміст перевірки суддів».

Зі змісту ст. 3 випливає, що Закон передбачає перегляд рішень суддів, які протиправно ухвалено лише в період з 21 листопада 2013 р. до дня набрання чинності цим Законом. Таким чином, усі протиправні рішення суддів, які не розглядали справи, які охоплюються цим періодом, залишаються без уваги. Ідеться також про перевірку щодо осіб, які визнані політичними в'язнями, за дії, пов'язані з їх політичною та громадською діяльністю. То ж не можна говорити про відновлення довіри до судової системи загалом, коли перевірці підлягає лише нечисленна частина суддівського корпусу. **З огляду на вище-**

**викладене, Закон можна назвати політично спрямованим, від чого застерігали деякі політики.**

Окремим рядком у ст. 3, крім дев'яти пунктів, які відображають зміст перевірки суддів, які ухвалювали рішення в період з 21 листопада 2013 р., зазначено, що перевірка проводиться також щодо суддів, які одноособово або в колегії суддів розглядали справу або ухвалили рішення з допущенням порушень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, констатованих у рішенні Європейського суду з прав людини. На наш погляд, ця норма повинна бути ключовою – основним змістом Закону. Проте в цьому контексті не зрозуміло, яким періодом охоплюється перевірка суддів з цього приводу.

Слушною є думка лідера руху «Третя Українська Республіка», екс-міністра внутрішніх справ України Ю. Луценка, який висловився, що варто було б оцінювати роботу судової системи та проводити її очищення на підставі рішень Європейського суду з прав людини, винесених проти України (*Тиждень.ua* (<http://tyzhden.ua/News/107207>)).

Щодо невизначення часових меж проведення перевірок стосовно суддів, наприклад, **керуючий партнер юридичної компанії L.A. Group, адвокат О. Шкелебей** виходить з буквального тлумачення норми, що перевірячі підлягатимуть усі судові рішення, щодо яких Європейський суд з прав людини встановив порушення прав людини та основоположних свобод, починаючи з 17 липня 1997 р. – моменту, коли Верховна Рада ратифікувала Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. ([http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2014/04/140409\\_yatsenyk\\_judges\\_rl.shtml](http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2014/04/140409_yatsenyk_judges_rl.shtml)).

Щодо осіб, якими повинна охоплюватися перевірка, то тимчасовому відстороненню від посад до закінчення процедури перевірки, на думку фахівців, мають підпадати усі особи, які з 2010 р. до початку процедури «люстрації» стосовно них, працювали на посадах голови суду та заступників голови суду, судьями та слідчими судьями в об'єктах «люстрації». Суб'єктам «люстрації», яких, за результатами перевірки, було звільнено з посади, має бути заборонено займати посади в будь-яких об'єктах «люстрації» на період, наприклад, не менше п'яти років. Ці терміни мають бути науково обґрунтовані.

Член Вищої ради юстиції (2000–2006), член Вищої кваліфікаційної комісії суддів (2009–2010), екс-член Конституційної Асамблеї, науковий консультант Центру ім. О. Разумкова, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України **М. Мельник** зазначає, що «передусім процедуру люстрації мають пройти голови судів, призначені після судової реформи 2010 р. Саме вони були головними провідниками та реалізаторами ідей Банкової. Зробити це можна шляхом зміни порядку призначення на адміністративні посади в судах – цю функцію має виконувати Рада суддів України, повноваження якої з питань внутрішньої організації судової системи слід істотно розширити».

Задля забезпечення основної мети проведення перевірки – очищення суддівського корпусу від корупціонерів, у ст. 3 необхідно передбачити відо-

мости, які підлягають встановленню при проведенні перевірки, і ресурси, які використовуються при проведенні перевірки. Наприклад, такі:

Перевірка уповноваженими органами і виявлення джерел доходів суддів на закордонні поїздки, аренду та придбання квартир, будинків, дач, автомобілів, якими вони керують, походження коштів на оформлення інтер'єрів службових кабінетів, працівниками ДАІ МВС України – реєстрації автомобілів, водійських прав і довіреностей на керування автотранспортом, працівниками Державної реєстраційної служби, нотаріусами – земельних ділянок, будинків, дач і квартир тощо з подальшим співставленням видатків з доходами судді. Рівень доходів і витрат слід оцінювати на основі сукупних показників членів сім'ї судді.

Аналіз діяльності певного судді за час роботи на посаді: скільки і які рішення ним ухвалено. Перегляд усіх скарг (заяв) на суддю, що надійшли до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради юстиції України, а також апеляційні та касаційні скарги, які надходили до апеляційних судів і касаційних інстанцій за розглянутий період тощо.

Стаття 6 Закону України «Порядок діяльності Тимчасової спеціальної комісії з перевірки суддів судів загальної юрисдикції та її повноваження» **насправді визначає не тільки порядок діяльності**. Виходячи з її змісту, вона містить **права комісії**: «Тимчасова спеціальна комісія для здійснення своїх повноважень “може витребувати та одержати необхідну інформацію...”, “не може витребувати оригінали справ...”, може “робити копії”, “отримувати пояснення”, “знайомитися з матеріалами”, “вивчати справи”; **обов'язки**: “зобов'язані надати”; **відповідальність** за невиконання вимог “тягне за собою відповідальність, встановлену законом”; **умови** перевірки в разі неприбуття на засідання: “Якщо суддя... не може особисто прийти на засідання... він може бути представлений на засідання комісії через представника”, “неприбуття на засідання Тимчасової спеціальної комісії з будь-яких причин судді... не перешкоджає проведенню засідання... та складанню нею висновку”».

Тож ст. 6 Закону логічно розбити на декілька різних за змістом статей і розширити їх зміст, наприклад, таким чином (далі – наші пропозиції, перелік яких не є вичерпним).

*Стаття А. Відповідальність за порушення законодавства про «люстрацію».*

За порушення законодавства про «люстрацію» має бути встановлена відповідальність – кримінальна, адміністративна, дисциплінарна.

Неподання або несвоєчасне подання декларації є підставою для прийняття рішення комісією щодо рекомендації органу, уповноваженому звільняти працівників судових органів, про звільнення суб'єкта перевірки із заборотою займати посади в об'єктах перевірки протягом визначеного терміну.

Відповідальність за неподання або несвоєчасне подання «люстраційної» декларації спричиняє відповідальність згідно із Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції».

За використання отриманої інформації не для потреб (визначених завданнями) Тимчасової спеціальної комісії, а з корисних мотивів несе персональну відповідальність, згідно з КК України, наприклад, голова Тимчасової спеціальної комісії.

Надання недостовірної чи неповної інформації на «люстраційний» запит правоохоронними органами та іншими державними органами – у порушення Закону України «Про звернення громадян» – спричиняє відповідальність, передбачену чинним законодавством.

*Стаття В. Порядок попередньої підготовки діяльності цієї комісії.*

1. Розробка стратегії та плану дій щодо її проведення.
2. Створення робочої групи зі створення Тимчасової спеціальної комісії.
3. Формування складу Тимчасової спеціальної комісії.
4. Розробка критеріїв оцінки роботи Тимчасової спеціальної комісії.
5. Оприлюднення шляхом опублікування декларацій про доходи та витрати самих суддів, членів їхніх сімей, близьких родичів.

*Стаття С. Завдання Тимчасової спеціальної комісії.*

До завдань Тимчасової спеціальної комісії належить:

- організація та здійснення процедури перевірки в порядку, визначеному Законом;
- створення і ведення електронної бази даних комісії;
- взаємодія з центральним органом громадського контролю (який бажано було б створити та легалізувати) за діяльністю Тимчасової спеціальної комісії;
- контроль за своєчасним поданням суб'єктами перевірки декларацій;
- розробка методичних рекомендацій з питань проведення перевірки;
- інформування Верховної Ради України та Антикорупційного комітету про хід «люстрації»;
- роз'яснення законодавства з питань люстрації серед українських громадян у засобах масової інформації.

*Стаття D. Права і обов'язки Тимчасової спеціальної комісії.*

Тимчасова спеціальна комісія має право:

- безперешкодного доступу до будь-якої інформації за власною ініціативою щодо суб'єкта перевірки, за виключенням таємної;
- робити «люстраційні» запити та отримувати на них обґрунтовані відповіді від правоохоронних органів, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій;
- за необхідністю перевіряти інформацію, надану на «люстраційні» запити за допомогою правоохоронних органів, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій;
- викликати та заслуховувати громадян, які подали письмові свідчення про суб'єкт перевірки;
- формувати базу даних Тимчасової спеціальної комісії щодо «люстрованих» осіб;

– використовувати для потреб перевірки інформацію бази даних центрального органу громадського контролю (у разі створення) щодо суб'єктів перевірки.

*Стаття Е. Початок і процедура проведення перевірки.*

Тимчасова спеціальна комісія заводить персональну справу суб'єкта перевірки; реєструє її в установленому законом порядку; оприлюднює відомості про суб'єкт перевірки на сайті Тимчасової спеціальної комісії, у газетах «Голос України», «Урядовий кур'єр»; у визначений термін подає «люстраційний» запит до уповноваженого органу для перевірки достовірності інформації в декларації про доходи та витрати, заповненої суб'єктом перевірки.

Тимчасова спеціальна комісія приступає до розгляду персональної справи суб'єкта перевірки після закінчення формування справи, на що має бути встановлений конкретний термін, який має починатися з дня оприлюднення списку осіб, що підлягають перевірці.

Розгляд персональної справи суб'єкта перевірки, по суті, розпочинається з представлення справи доповідачем по справі про зміст декларації, письмових відповідей на «люстраційні» запити, доповідей центру громадського контролю (у разі створення). Після доповіді по справі Тимчасова спеціальна комісія заслуховує пояснення суб'єкта перевірки або його адвокатів, свідків. Свідок попереджається про відповідальність за надання неправдивих свідчень.

*Стаття Ф. Забезпечення прозорості роботи Тимчасової спеціальної комісії.*

Персональні справи суб'єктів перевірки мають розглядатися Тимчасовою спеціальною комісією відкрито, з обов'язковим повідомленням суб'єктів перевірки про час розгляду.

*Стаття Ж. Відомості про суб'єкт перевірки, які підлягають оприлюдненню.*

Оприлюдненню на сайті Тимчасової спеціальної комісії і в друкованих засобах масової інформації підлягають такі відомості про суб'єкт перевірки:

- прізвище, ім'я та по батькові суб'єкта перевірки;
- дата прийняття рішення про проведення перевірки щодо нього;
- орган, який прийняв рішення про проведення перевірки;
- орган, у якому працює, посада, яку обіймає суб'єкт перевірки;
- висновок Тимчасової спеціальної комісії із зазначенням розширеного переліку правопорушень, які стали підставою для винесення рішення цією комісією про рекомендацію органу, уповноваженому приймати рішення про звільнення суб'єкта перевірки або про відсутність правопорушень у діяч суб'єкта перевірки за її результатами;
- рішення Верховної Ради України, Президента України про залишення на посаді чи звільнення суб'єкта перевірки.

Після винесення рішення Тимчасовою спеціальною комісією про рекомендацію органу (посадовій особі), уповноваженому приймати рішення про

звільнення суб'єкта перевірки, відповідному компетентному органу надсилається копія рішення.

Орган (посадова особа), уповноважений приймати рішення про звільнення суб'єкта перевірки, зобов'язаний ухвалити рішення про його звільнення.

Посадова особа, уповноважена на оформлення процедури звільнення суб'єкта перевірки, зобов'язана звільнити чи іншим чином усунути із займаної посади «люстровану» особу у визначений термін з дня надходження від Тимчасової спеціальної комісії повідомлення про негативний результат проходження перевірки суб'єктом перевірки.

Окремо в Законі доцільно викласти статтю щодо порядку вивчення декларації про доходи і видатки і, відповідно, змісту Закону, додати статті з інших питань «люстрації» суддівського корпусу.

Враховуючи думки вчених та експертів, у законі про «люстрацію» суддівського корпусу необхідно передбачити норму, згідно з якою, за наполяганням певної кількості голосів від складу Тимчасової спеціальної комісії або за бажанням суб'єкта перевірки, може бути застосований поліграф (детектор брехні). Результати перевірки свідчень суб'єкта перевірки на поліграфі долучаються до його персональної справи. Відмова суб'єкта перевірки пройти процедуру на поліграфі може бути розцінена як потенційна вина.

Одним з позитивних моментів у розглянутому Законі є те, що з моменту набрання чинності цим Законом вважаються такими, що звільнені з адміністративних посад, голови вищих спеціалізованих судів, їхні заступники, голови апеляційних судів, їхні заступники, голови місцевих судів і їхні заступники. Також вважаються такими, що звільнені зі своїх посад, секретарі судових палат вищих спеціалізованих судів, їхні заступники та секретарі судових палат апеляційних судів. Повноваження членів Вищої ради юстиції, крім тих, які перебувають у цьому органі за посадою, і Вищої кваліфікаційної комісії суддів України припиняються. При цьому Вища рада юстиції і Вища кваліфікаційна комісія суддів України формуються відповідно до закону з урахуванням вимог у частині призначення членів Вищої ради юстиції, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України з'їздом суддів України. Одночасно припиняються повноваження обраних делегатів на з'їзд суддів і конференції суддів, обраних за правилами, що діяли до набрання чинності цим Законом.

Зауважимо при цьому, що закон про «люстрацію» суддівського корпусу має бути спрямований, передусім, на очищення судових органів від осіб, що перебувають на посаді голів судів, їхніх заступників, суддів, слідчих суддів, реальні витрати і фактичний матеріальний стан яких не відповідає рівню їхніх офіційних доходів; які виносили протиправні рішення, спрямовані на обмеження конституційних прав і свобод громадян, вчиняли інші корупційні правопорушення.

Щодо обрання нових суддівських кадрів після звільнення тих, хто підлягає звільненню, відповідно до цього Закону, народний депутат України від Всеук-

раїнського об'єднання «Свобода» **О. Бондарчук** підкреслив: «Цим Законом ми внесли зміни до закону про судоустрій і статус суддів. Таким чином ми надаємо судам можливість на своїх зборах шляхом таємного голосування обирати своє керівництво серед суддів. Уперше за роки української незалежності законодавча влада в особі парламенту створила реальну можливість втілення суддівського самоврядування. Ідеться про всі суди без винятку, крім Верховного Суду України, щодо якого передбачено подібну процедуру. Тепер влада ні в особі Президента, ні парламенту чи будь-яких органів не зможе нав'язувати голів судів. Тим більше цих голів судів обиратимуть терміном на один рік і не більше, ніж на два терміни. Так ми нівелюємо посаду голови суду як таку, що має вплив на решту суддів. По суті, зараз ми надали можливість судовій системі демократично розвиватися і формувати незалежну судову гілку влади» (<http://www.svoboda.org.ua/diyalnist/novyny/049418>).

Поруч із позитивними змінами, які передбачає цей Закон, експерти наголошують і на можливих зловживаннях, пов'язаних з ним.

Так, **О. Шкелебей** вважає, що «шлях для досягнення мети є досить суперечливим». Серед іншого, він відзначає вплив на зміну керівників відповідних судів та обрання на адміністративні посади найбільш авторитетних суддів. Однак їх обиратимуть лише на рік, що, на думку експерта, є замалим терміном. Оскільки більшість членів Тимчасової спеціальної комісії (10 з 15) обиратимуть на політичних засадах, а закон не містить обмежень щодо їхнього членства у партіях, Тимчасова спеціальна комісія може стати органом політичного впливу на суддів. Фактично залежність судової гілки влади від зовнішнього впливу може навіть збільшитися ([http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2014/04/140409\\_yatseniuk\\_judges\\_rl.shtml](http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2014/04/140409_yatseniuk_judges_rl.shtml)).

Великий сумнів викликає норма, викладена в абз. 13 ст. 4 Закону щодо діяльності Тимчасової спеціальної комісії при Вищій раді юстиції.

Статистика звернень громадян та юридичних осіб зі скаргами на дії чи бездіяльність суддів до Вищої ради юстиції України, а також аналіз їх змісту, який переважно говорить про відверто злочинні дії та корупційні правопорушення з боку суддів, показує безперспективність існування Вищої ради юстиції України у сьогоднішньому її складі, оскільки вона не забезпечує ефективного й об'єктивного розгляду питань про дисциплінарну відповідальність суддів. То ж не можна сподіватися, що залучення цього органу до процесів «люстрації» суддів судів забезпечить об'єктивний розгляд і висновки Тимчасової спеціальної комісії.

Абзацом 4 ст. 7 Закону встановлено, що в разі, якщо Тимчасовою спеціальною комісією за результатами перевірки не встановлено фактів, які говорять про порушення суддею присяги судді, а виявлено підстави для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, матеріали перевірки надсилаються до Вищої ради юстиції України або до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

З приводу цих норм зазначимо, що Закон не привносить нічого нового до вже законодавчо закріпленого порядку розгляду скарг громадян до Вищої ради юстиції України. Так, згідно з Рішенням Конституційного Суду України № 9-рп/2002 від 21 травня 2002 р. (справа про Закон України «Про Вищу раду юстиції»), Вища рада юстиції зобов'язана перевіряти звернення кожного громадянина, якщо в них містяться відомості про наявність передбачених ч. 5 ст. 126 Конституції України підстав для звільнення судді з посади, тобто за порушення суддею присяги, або дані про факти дисциплінарного проступку судді Верховного Суду України або судді вищого спеціалізованого суду.

Абзацом 5 ст. 7 Закону встановлено, що матеріали перевірки суддів Тимчасової спеціальної комісії, які говорять про наявність у діях судді ознак кримінального правопорушення, надсилаються Тимчасовою спеціальною комісією до Генеральної прокуратури України для проведення перевірки дій судді на предмет наявності в його діях ознак кримінальних правопорушень. Аналогічно існує законодавчо закріплений порядок звернення до фізичних та юридичних осіб до прокуратури або органу внутрішніх справ щодо наявності в діях судді ознак кримінального або адміністративного правопорушення.

З цього приводу нагадаємо, що у випадку, якщо суддя приймає незаконне рішення з корисливих мотивів чи інших особистих інтересів, вчинене кваліфікується згідно з ч. 2 ст. 375 Кримінального кодексу України. Разом з тим кількість порушених кримінальних справ стосовно суддів, а тим більше – притягнення їх до кримінальної відповідальності за цією статтею в Україні прагне до нуля.

Важливим моментом «люстрації» такої особливої категорії службовців, як судові працівники, є те, що суддів можна звільнити тільки в результаті доведення їх вини в учиненні корупційних дій, згідно з українським законодавством. То ж Закон повинен відповідати Конституції України та європейським стандартам. Є велика імовірність, що звільнені під час перевірки судді будуть звертатися з позовами до Європейського суду з прав людини, а у разі задоволення їх вимог про поновлення на посаді, Україна може втратити на виплаті компенсацій мільйони доларів бюджетних коштів. Тому при побудові Концепції люстрації суддівського корпусу важливо брати до уваги норми чинного законодавства, яке регулює процедуру звільнення суддів. Гарантії незалежності суддів передбачені ст. 124–130 Конституції України та міжнародними документами. Згідно з законодавством, обрання та звільнення з посад суддів забезпечують ті ж самі суддівські органи – Вища кваліфікаційна комісія суддів (ВККС), Вища рада юстиції (ВРЮ), а також парламент і Президент України.

Як зазначає **М. Мельник**, змінити сутність нинішньої судової влади без її кардинального кадрового оновлення – неможливо. Ідеться про повне оновлення персонального складу ВРЮ та ВККСУ. Учений пропонує спеціальною законодавчою заборною «перекрити» можливість попадання до цих органів тих, хто був призначений до їх складу або на адміністративні посади в судах

після судової реформи 2010 р. На його слушну думку, це треба робити виключно правовим шляхом: відповідними законодавчими змінами та застосуванням процедури звільнення за порушення присяги.

Найбільш простим способом **М. Мельник** вважає оновлення складу ВККСУ. Адже легітимність нинішнього складу цього органу є сумнівною з огляду на те, що всі її члени призначалися у 2010 р. на три роки, а потім політична влада В. Януковича продовжила строк повноважень члена ВККСУ до шести років. Можна використати інший правовий шлях: повернутися в законі до трирічного строку повноважень членів ВККСУ. Тоді нинішній склад цього органу слід буде змінювати за збігом терміну повноважень (**Микола Мельник. Як повернути правосуддя / Українська правда** ([http://www.razumkov.org.ua/ukr/article.php?news\\_id=1102](http://www.razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=1102))).

Очевидно, що одразу звільнити всіх суддів без завдання шкоди роботі судової системи фактично неможливо. Тому правозахисники пропонують поступово проводити очищення судів від недобросовісних кадрів. Отже, вбачається, що люстрацію необхідно проводити принаймні в три етапи. Так, на першому етапі її повинні пройти члени Тимчасової спеціальної комісії. На другому етапі – голови та заступники судів, і на третьому – судді та слідчі судді.

Дуже важливим є питання про надання гарантій безпеки Державою суб'єкту перевірки та «люстрованим» особам, що також необхідно закріпити в Законі. Так, під час проведення перевірки держава повинна забезпечити особисту безпеку суддів та їхніх сімей. Має бути заборонено законом переслідування суб'єкта перевірки та «люстрованих» після закінчення строку заборони займати посади в об'єктах «люстрації», за мотивами того, що він був підданий «люстрації». За винесення завідомо неправомірного висновку з рекомендацією про звільнення суб'єкта перевірки, надання переваг і привілеїв суб'єкту перевірки за політичними або іншими мотивами, Голова та члени Тимчасової спеціальної комісії, а також інші особи, які при цьому використали свій вплив на рішення цієї комісії в політичній боротьбі або з інших мотивів, повинні нести кримінальну, адміністративну та дисциплінарну відповідальність, згідно з законодавством України.

У визначений термін після набрання чинності даного Закону, необхідно внести до Кримінального кодексу України, Кримінально-процесуального кодексу України, КУпАП України доповнення щодо кримінальної, адміністративної відповідальності за винесення завідомо неправомірного висновку або винесення рекомендації на звільнення об'єкта перевірки.

*Щодо заміщення посад суддів, яких відсторонено від виконання обов'язків у зв'язку з проведенням «люстрації», то на період проведення перевірки їх посади можуть бути тимчасово заміщені судьями у відставці за їх згодою; судьями, які вже пройшли перевірку та допущені до подальшої роботи; судьями, які пройшли процедуру призначення на посаду згідно з чинним законодавством.*

вом; мировими судьями, які повинні обиратися громадою з громадян з освітою рівня, не менш ніж спеціаліст та які мають авторитет у своїх громадах.

Необхідно визначитися із *законністю та доцільністю проведення перевірки стосовно суддів, які потрапили до «чорного» списку, але вже звільнилися з посад.*

І, нарешті, у Законі необхідно передбачити норму щодо *видатків на утримання Тимчасової спеціальної комісії.*

Найбільшим досягненням Закону фахівці називають ліквідацію жорсткої адміністративної вертикалі, коли судді підкорялися головам судів, а ті, у свою чергу, представникам політичної влади. Тим самим, на їхню думку, Закон позбавляє виконавчу владу монополії на формування судової вертикалі.

Утім, **журналіст І. Лавриненко**, проаналізувавши думки адвокатів і викладачів права щодо згаданого Закону, висловила побоювання, що зміни, які зазнає судова система завдяки цьому закону – суто декоративні: змінять одні обличчя на інші, але це не поліпшить якість відправлення правосуддя, не посприєє подоланню корупції; адвокат А. Колесник вважає, що Закон, який вступає в протиріччя з Конституцією, іншими законами України та міжнародними нормами права, може в подальшому мати негативні наслідки для країни: через деякий час звільнення керівників судів буде визнано незаконним, державу через Європейський суд з прав людини змусять виплатити цим людям компенсації, судовим рішенням вони будуть відновлені на своїх посадах, а Україна втратить значні гроші з бюджету; **адвокат Л. Шалімов** вважає, що з точки зору відправлення правосуддя, цей Закон не несе якихось новацій – суддів, які судили майданівців, можна було б покарати, використовуючи й інші чинні норми.

При цьому **Л. Шалімов** звертає увагу на аспект ретельності в підготовці законів: «У Швейцарії Кримінальний кодекс розробляли 25 років, дуже ретельно, з науковим підходом. Потім його приймали через загальнодержавний референдум. На Заході процес розробки важливих законодавчих актів відбувається надзвичайно тривалий час. Починається цей процес з наукових розробок в університетах. У нас є п'ять надзвичайно сильних університетів з великою науковою базою, які займаються кримінальним правом. Але їм держава не дає ніяких замовлень. У нас все робиться поспіхом, з нальоту. Якщо ми не схаменемося, не почнемо все робити належним чином, ми цього бруду не позбавимось»... (*Інга Лавриненко. Адвокати – про люстрацію суддів: старі порядки залишаться (<http://ua.racurs.ua/514-advokaty-pro-lustraciju-suddiv>)*).

Очевидно, що без залучення до розробки концепції про «люстрацію» суддівського корпусу науковців, і самих суддів, неможливо уникнути небезпечних помилок. Головне питання полягає у тому, щоб при проведенні так званої люстрації, внести такі зміни до чинного законодавства, які б унеможливили зловживання та вчинення відверто злочинних дій працівниками судової системи, та уникнення ними відповідальності.

Як заявив лідер руху «Третя Українська Республіка» Ю. Луценко, «Закон про люстрацію – позитивний як прецедент для того, щоб суддівський корпус усвідомив: безкарність пройшла, вона залишилася в минулому» (*Інга Лавриненко. Адвокати – про люстрацію суддів: старі порядки залишаться* (<http://ua.racurs.ua/514-advokaty-pro-lustraciju-suddiv>)). Від себе додамо до цього – лише як прецедент, і не більше. Насправді, базою для істотних реформ, які б впливали на очищення суддівського корпусу від корупціонерів, ухвалений Закон поки що не став.

Насамкінець, зауважимо, що після набрання чинності Закону про «люстрацію» суддів, необхідно, крім інших, внести зміни і до відповідних законодавчих актів України, які б позбавляли права Вищу кваліфікаційну комісію суддів України та Вищу раду юстиції України, як найбільш уражених корупцією, про що говорять попередні дослідження (*Люстрація суддів в Україні: проблеми та підходи (Громадська думка про правотворення. – 2014. – № 4 (62). – С. 17–26* ([http://nbuviap.gov.ua/images/dumka/2014\\_04.pdf](http://nbuviap.gov.ua/images/dumka/2014_04.pdf))), брати участь у процедурі звільнення та призначення суддів, а також входить до складу люстраційної комісії.

Підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що відновлення довіри до судової влади в Україні, згідно з розглянутим Законом, буде здійснюватися вже існуючими методами, передбаченими чинним законодавством – притягненням до дисциплінарної відповідальності та звільненням з посади у зв'язку з порушенням присяги. Єдиною відмінністю від існуючої практики викриття корупціонерів і покарання суддів є те, що з моменту набрання чинності цього Закону вважаються такими, що звільнені з посад особи, перелічені в Розділі II. Прикінцеві та перехідні положення, та формування судових органів за новими правилами. А це є лише елементом «люстрації», якої вимагала громадськість. То ж Закон України «Про відновлення довіри до судової системи» України потребує істотного доопрацювання.

## Наука – суспільству

### Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

Для учених Кременчуцького національного університету ім. Михайла Остроградського вже стало традиційним проведення міжнародних науково-практичних заходів разом із зарубіжними колегами. Цікавою в цьому сенсі є X Міжнародна науково-технічна конференція “Розробка, використання і екологічна безпека сучасних гранульованих і емульсійних вибухових речовин”, яка відбулася в Словаччині під егідою Міністерства освіти і науки України. Її організаторами виступили КрНУ та Державний технічний універ-

ситет міста Кошице. Свідченням високого рівня, актуальності тематики і значення конференції для налагодження українсько-словацьких зв'язків стала участь представників генерального консульства України у Словаччині, керівництва Кошицького державного технічного університету, провідних фахівців гірничої галузі з України, Словаччини, Польщі, Росії, Молдови, інших країн.

Тематика конференції охоплювала широке коло питань, пов'язаних з розробкою та застосуванням емульсійних вибухових речовин у гірничодобувній промисловості, сучасними технологіями вибухових робіт, безпечністю використання вибухових матеріалів, екологічними проблемами та охороною праці на гірничих підприємствах. Усі ці питання є базовими для університету, тож кременчуцьким ученим було чим поділитися з колегами.

Під час перебування у Словаччині українські викладачі ознайомилися з новими напрямками діяльності Кошицького державного технічного університету. Насамперед їм було презентовано сучасні проекти, здійснені при фінансовій підтримці ЄС. Серед них – бібліотека з доступом до наукометричної бази даних, експериментально-лабораторний комплекс, що дозволяє проводити дослідження, пов'язані з використанням альтернативних джерел енергії, комплекс для дослідження динаміки й міцності машин та їх вузлів, а також проєкт “Розумний дім”.

Досягнуто домовленості про спільну українсько-словацьку підготовку магістрів, а також залучення КрНУ до міжнародних проєктів. Зокрема йдеться про участь кременчуцьких викладачів і студентів у освітній програмі “Еразмус Мундус”, яка є найуспішнішою та найвідомішою серед освітніх програм ЄС. Українцям вона відкриває 146 магістерських та 43 докторські програми. Минулого року магістерські та докторські заявки були подані студентами з більш як 20 ВНЗ України. У результаті конкурсу вони отримали можливість навчатися в Нідерландах, Німеччині, Бельгії, Франції, Великій Британії та інших країнах ЄС, вивчаючи механіку, системну динаміку, викладання іспанської мови, промисловий менеджмент, лісове господарство, інженерію, конструювання кораблів, журналістику, економіку та право (*Зоря Полтавщини* (<http://www.zorya.poltava.ua/?p=10109>), – 2014. – 3.03).

\* \* \*

**Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка (ЛНУ) відзначено гран-прі П'ятої міжнародної виставки «Сучасні навчальні заклади – 2014», яка проходила в Києві. Організатори заходу – Міністерство освіти і науки України, Національна академія педагогічних наук України і компанія «Виставковий світ».**

Міжнародна виставка «Сучасні навчальні заклади» сьогодні є найбільшим професійним форумом освітніх, наукових і науково-технічних інновацій, інструментом популяризації новітніх освітніх методик, спрямованих на фор-

мування сучасного рівня національної системи освіти. У 2014 р. свої вагомі досягнення на виставці представляють 995 навчальних закладів різних рівнів і форм власності з 27 регіонів України, а також учасники з Естонії, Литви, Польщі, США, Росії, Молдови та Узбекистану.

У номінації «Лідер вищої освіти України» кращим був визнаний Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка (*Освітній портал* (<http://www.osvita.org.ua/news/76376.html>)). – 2014. – 18.03).

\* \* \*

**17 березня 2014 р. науковий відділ університету організував зустріч завідувачів кафедр із доктором наук, професором, проректором з наукової роботи Флензбурзького університету (Німеччина) Б. Керелессом.** Під час зацікавленої розмови завідувачі кафедр мали змогу ознайомитись не лише з формальними вимогами Болонського процесу, які діють в Європі, а й з організацією навчального процесу в університетах Німеччини, Великої Британії, Франції, порівняти підходи до оцінювання якості знань студентів КДПУ ім. В. Винниченка та університетів Західної Європи.

Європейський досвід ранжування університетів доводить необхідність формування рейтингів ВНЗ третіми сторонами, які є фінансово незалежними від профільного міністерства. Основна відмінність між європейськими та українськими рейтингами університетів полягає в тому, що, крім традиційних показників, враховуються такі як: орієнтація на студента, ступінь «доступності» викладачів для студентів, вартість навчання на бакалавраті, рівень задоволеності студентів навчальним закладом, наявність та ефективність онлайн курсів та можливість дистанційного навчання.

Зустріч завершилася активним обговоренням особливостей систем освіти, які виявилися багато в чому спільними як для України, яка адаптує свою систему вищої освіти до європейських кваліфікаційних рамок, так і для країн Європи, які вже пройшли етап адаптації національних систем освіти до Болонського процесу (*Правдоруб* (<http://www.pravdorub.kr.ua/dossier/youth-dossier/kirovogradski-studenti-zustrilisya-z-profesorom-z-nimechhini.html>)). – 2014. – 20.03).

## **Діяльність науково-дослідних установ**

Сьогодні перед Національною академією наук України як головною науковою інституцією держави гостро постало питання реформування своєї діяльності. Позиція академічного керівництва щодо вирішення цього завдання відображена в «Концепції розвитку Національної академії наук України на 2014–2023 роки». Своєрідною презентацією цієї програми в останні дні минулого року стала прес-конференція за участі керівників

президії НАН України. «Вдосконалення і розвиток, але без руйнування здобутків, перевірених часом, – під таким девізом слід проводити реформи», – так охарактеризував концептуальний підхід до реформування головної наукової установи країни віце-президент НАН України академік А. Наумовець.

У документі панорамно представлено як досягнення та сильні сторони діяльності академії, так і причини, що стоять на заваді функціонуванню академічних установ. «Хоча в Україні зберігся масштабний науковий комплекс, здатний ефективно продукувати результати світового рівня, науковотехнічна та інноваційна сфери держави в цілому та НАН України зокрема не виконують належно роль джерела економічного зростання. Наукові результати не знаходять застосування в економіці через низьку сприйнятливість підприємницького сектору до інновацій, а в науково-технічній та інноваційній сфері спостерігається тенденція втрати кадрів і погіршення матеріально-технічного забезпечення», – констатують автори концепції.

Про нинішній стан академічної науки промовисто свідчать наведені в концепції показники фінансового забезпечення. Якщо в Законі України «Про наукову і науковотехнічну діяльність» визначено, що держава забезпечує бюджетне фінансування такої діяльності в розмірі не менш як 1,7 % від ВВП, то реальне її фінансування постійно скорочується і сягає позначки, значно нижчої за критичний рівень у 0,9 % (за даними Центру досліджень науковотехнічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва, нині цей показник не перевищує 0,3 %). Тому майже всі кошти (88,7 %) йдуть на заробітну плату й оплату комунальних послуг. А обсяг видатків, скажімо, на закупівлю нових приладів і обладнання становить менш ніж 1 %.

Порівняння з іншими країнами доповнює цю сумну картину: за даними ЮНЕСКО, в Україні загальний рівень фінансування в розрахунку на одного дослідника в 6 разів нижчий, ніж у США, у 5 разів – ніж у Японії, в 3,3 раза – ніж у Росії. Проте, за словами головного вченого секретаря НАН України академіка В. Мачуліна, наука має орієнтуватися не так на бюджетну підтримку, як на інвестиції від «просунутого» бізнесу. З цією метою академія регулярно проводить виставки й фестивалі, де репрезентують свої винаходи та розробки всі вітчизняні наукові установи.

Віце-президент НАН України академік В. Геєць торкнувся питання несприятливого інвестиційного клімату в країні, що перешкоджає залученню іноземного капіталу. Учений пропонує вдосконалити законодавство у сфері захисту права власності, регуляторної політики, забезпечити рівні права та умови діяльності для зовнішніх і внутрішніх інвесторів.

Окрім фінансових проблем, учені стикаються також з нормативними перепонами на шляху розвитку міжнародного наукового співробітництва. Наприклад, згідно із сумнозвісною Постановою Кабінету Міністрів № 969 від 25 грудня 2013 р. «Про внесення змін до заходів щодо економічного та раціонального використання державних коштів, передбачених для утримання

органів державної влади та інших державних органів, підприємств, установ та організацій, утворених у встановленому порядку органами державної влади, які використовують кошти державного бюджету» до 1 січня 2015 р. припинено (за винятком «нагальної потреби») закордонні відрядження бюджетників. Мовляв, треба економити державні кошти. Тож згідно із законодавством участь українських науковців у міжнародних проектах, запозичення досвіду, як неважко здогадатися, не належать до категорії «нагальних потреб». У академії планують домогтися збільшення обсягу стажувань українських учених, ініціювати на законодавчому рівні розгляд питання про довготермінові (до одного року) стажування/відрядження, а також заохочувати іноземних колег до спільних досліджень в Україні.

У планах і підготовка та подання проекту закону «Про Національну академію наук України», удосконалення внутрішньої нормативної бази. Значну увагу приділено заходам, спрямованим на утвердження в громадській думці позитивного іміджу академії, підвищенню престижу наукової праці. Водночас не окреслено критеріїв якісних оцінок деяких запланованих показників, наприклад, рівня цитування для публікацій і рівня самих періодичних видань, який не завжди можна з повним правом назвати науковим. Поза увагою залишилися також необхідність структурних змін (про що давно вже кажуть фахівці) та деякі інші внутрішні проблеми академії (*Журнал Верховної Ради України «Віче»* (<http://www.viche.info/journal/4052/>). – 2014).

\* \* \*

**27 березня 2014 р. до Антарктиди на українську станцію «Академік Вернадський» вирушила 19 Українська антарктична експедиція.** Про це повідомив глава експедиції С. Недогібченко. До групи входять 12 чоловіків, серед яких – учені, дослідники, а також кухар і лікар. Більшість дослідників відправиться в Антарктиду вже не вперше. Група буде досліджувати холодний континент мінімум до березня 2015 р. Експедиція відбудеться в рамках Державної цільової науково-технічної програми проведення досліджень в Антарктиці на 2011–2020 роки.

Наступну групу українських дослідників почнуть готувати в травні 2014 р.

Станція «Академік Вернадський» (до 1996 – «Фарадей») – єдина українська антарктична станція, розташована на мисі Марина острова Галіндес в 7 км від західного узбережжя Антарктичного півострова. Вона працює цілий рік і є метеорологічної та географічної обсерваторією. Заснована в 1953 р. як британська станція «Фарадей», у лютому 1996 р. була придбана Україною за символічну ціну в один фунт стерлінгів у Великої Британії і була передана Англійським антарктичним товариством і перейменована в «Академік Вернадський» на честь видатного українського вченого, академіка Володимира Івановича Вернадського, першого президента НАН України (*Освітній портал* (<http://www.osvita.org.ua/news/76534.html>). – 2014. – 28.03).

## **Аерокосмічна і авіаційна галузі**

**При** **существующих** темпах **развития** **объем** **мирового** **космического** **рынка** **в** **2025** **г.** **может** **в** **семь** **раз** **превысить** **уровень** **2010** **г.** Это **будет** **достигнуто** **за** **счет** **стремительного** **роста** **рынков** **использования** **результатов** **космической** **деятельности.** Украина **с** **учетом** **уровня** **развития** **своей** **ракетно-космической** **отрасли,** **наработок** **в** **этой** **сфере** **имеет** **все** **основания** **и** **возможности** **для** **того,** **чтобы** **быть** **активным,** **влиятельным** **игроком** **на** **этом** **рынке.** Так, **согласно** **экспертным** **оценкам,** **Украина** **за** **счет** **ракет-носителей** **собственного** **производства** **обеспечивает** **в** **среднем** **более** **10** **%** **мирового** **рынка** **пусковых** **услуг** **ежегодно.**

**В** **настоящее** **время** **в** **Украине** **идет** **работа** **над** **созданием** **Национальной** **системы** **спутниковой** **связи.** Сейчас **завершается** **финальная** **стадия** **работ** **по** **подготовке** **спутника** **к** **запуску.** Изготовлена **полезная** **нагрузка,** **которая** **интегрирована** **с** **платформой** **спутника.** Проведены **электрические** **испытания** **космического** **аппарата.** **В** **Национальном** **центре** **управления** **и** **испытаний** **космических** **средств** **создана** **инфраструктура** **для** **размещения** **наземного** **комплекса** **управления** **спутником,** **осуществляется** **монтаж** **оборудования** (*Минфин* (<http://minfin.com.ua/2014/03/03/1666782/>). – 2014. – 3.03).

## **Практичні впровадження науково-дослідних і проектно-технічних напрацювань**

**Інституту** **прикладних** **проблем** **механіки** **і** **математики** **(ІППММ)** **ім.** **Я.** **С.** **Підстригача** **НАН** **України** **–** **провідний** **науково-дослідний** **установі** **західного** **регіону** **України** **в** **галузі** **математики,** **математичних** **проблем** **механіки** **та** **математичного** **моделювання** **–** **виповнилося** **35** **років.** Як **окремий** **структурний** **підрозділ** **інститут** **з'явився** **ще** **раніше,** **на** **початку** **1973** **р.,** **коли** **його** **засновник** **і** **перший** **директор,** **академік** **Я.** **Підстригач** **організував** **на** **базі** **сектору** **математики** **і** **механіки** **Фізико-механічного** **інституту** **АН** **України** **та** **Львівського** **філіалу** **геофізики** **АН** **України** **Львівський** **філіал** **математичної** **фізики** **Інституту** **математики** **АН** **України.**

**Про** **сьогодення** **установи,** **перспективи** **її** **подальшого** **розвитку** **та** **академічної** **науки** **в** **цілому** **розповів** **директор** **Інституту** **прикладних** **проблем** **механіки** **і** **математики** **ім.** **Я.** **С.** **Підстригача** **НАН** **України,** **член-кореспондент** **НАН** **України** **Р.** **Кушнір:**

**В** **інституті** **основні** **наукові** **школи** **сформовані** **його** **засновниками:** **академіком** **Я.** **Підстригачем** **–** **з** **опису** **взаємозв'язаних** **процесів** **різної** **фізичної** **природи** **засобами** **механіки,** **термодинамічного** **і** **математичного** **моделювання** **та** **професором** **В.** **Скоробогатьком** **–** **з** **теорії** **диференціальних** **рівнянь** **і** **мате-**

матичної фізики. Науковці інституту здійснюють, в основному, фундаментальні дослідження із сучасних проблем математики, математичного моделювання та математичних проблем механіки. Зокрема, з алгебри і функціонального аналізу, геометрії і топології, диференціальних рівнянь і динамічних систем, математичної фізики та обчислювальної математики, механіки взаємозв'язаних полів, математичних проблем механіки тріщин і включень, а також математичних основ методів неруйнівного контролю. Серед них можна виокремити цілеспрямовані фундаментальні дослідження, за результатами яких формуються науково-технічні та інноваційні проекти, а також проекти за загальноакадемічними програмами прикладних досліджень («Ресурс», «Наноструктурні системи, наноматеріали, нанотехнології», «Космомікрофізика» та ін.). Саме на їх базі отримують важливі наукові результати прикладного характеру.

Теоретичні дослідження, які розвиваються в інституті, спрямовані на формулювання нових математичних моделей та методів їх дослідження, що в подальшому можуть бути використані для моделювання реальних елементів конструкцій з урахуванням умов їх виготовлення та експлуатації. Такі прикладні застосування отриманих теоретичних результатів, як правило, здійснюються у співпраці з науково-дослідними установами технологічного профілю або безпосередньо з виробничими організаціями. Науковці ІППММ розробили, зокрема, методику дослідження напружено-деформованого стану діючих елементів енергетичного обладнання (барabanів котлів високого тиску з ремонтними вибірками дефектів, колекторів первинного пароперегрівача котла з дефектами у вигляді тріщин, штуцерів барabanів котлів із вибірками дефектів та екранних труб з ушкодженнями) за різних режимів їх експлуатації для оцінки ресурсу. Отримані результати пройшли апробацію і були використані під час розробки технології виконання ремонтних робіт у конкретних елементах енергообладнання Бурштинської ТЕС.

Виконання науковцями інституту та його Центру математичного моделювання науково-технічного проекту «Розроблення підсистеми оперативного планування динамічних режимів роботи магістральних газопроводів для автоматизованого диспетчерського керування потоками газу в газотранспортній системі України» дало можливість на основі взаємозв'язаних математичних моделей, що описують фізичні процеси у трубопроводах, газоперекачувальних агрегатах, пластах-колекторах підземних газосховищ та інших об'єктах газотранспортної системи, сформулювати задачі оптимального керування газопотоками у таких складних системах, розробити алгоритми керування ними в реальних умовах та програмні модулі розв'язування окремих нестационарних задач. Отримані результати використані в розробці математичного та програмного забезпечення автоматизованої системи керування газотранспортною системою України і передані для їх апробації та використання розробникам цієї системи в Об'єднане диспетчерське управління ДК «Укртрансгаз».

Під час виконання науково-технічного проекту «Моделювання ходи людини з протезованою гомілкою» розроблено математичне та програмне забезпечення, яке дає змогу розраховувати кількісні характеристики ходи людини на протезі гомілки для їх використання в протезуванні. В основу проекту покладено створені в ІППММ нелінійні математичні моделі для опису опорно-рухового апарату людини з урахуванням «природних» ритмічних, кінематичних та динамічних обмежень. Для обчислення характеристик ходи людини використовується оптимізаційний підхід, який ґрунтується на принципі її енергетичної оптимальності. Розроблений на цій основі комплекс програм переданий в Український НДІ протезування, протезобудування і відновлення працездатності (м. Харків) для використання в системі автоматизованого протезування з метою комплексного та об'єктивного аналізу картини ходи та обґрунтованого прийняття рішення щодо доцільності використання того чи іншого протезного пристрою, а також забезпечення реабілітаційних технологій нижніх кінцівок людини.

Учені нашого інституту співпрацюють у рамках укладених угод про спільні дослідження з низкою науково-дослідних установ і вишів України (ІЕЗ ім. Є. О.Патона, ФМІ ім.Г. В. Карпенка, ГАО – НАН України, Дніпропетровським, Донецьким, Київським і Львівським національними університетами, НУ «Львівська політехніка» та ін.), СНД (зокрема, виконують спільні проекти з Інститутом математики АН Білорусі, Гомельським держуніверситетом ім. Ф. Скориани, Інститутом теоретичної і прикладної механіки ім. С. О. Христіановича РАН, Московським авіаційним інститутом, Кубанським держуніверситетом, Тбіліським університетом), а також – країн Заходу (з Інститутами математики, металургії та інженерії матеріалів, фундаментальних технологічних досліджень Польської академії наук (Варшава), Інститутом радіоелектроніки Варшавської політехніки, університетами м. Геттінгена і Зігена (Німеччина), політехніками Білостоцькою і Опольською, Ягеллонським університетом (Польща), Чалмерським технологічним університетом (м. Гетеборг, Швеція), Університетом м. Севілья (Іспанія), технологічними університетами Нью-Джерсі, Вірджинії (м. Блексбург), Мерилендським та Канзаським університетами (США), Інститутом конструкцій та архітектури Словацької АН).

Дослідження з проблем електромеханотермодифузії стосуються математичного моделювання у взаємозв'язку фізичних полів різної природи – електромагнітних, теплових, дифузійних і механічних, виникнення кожного з яких впливає на появу та поширення іншого. Учені інституту мають хороший доробок із цієї проблеми, насамперед, із розробки таких моделей комплексного опису взаємодії цих полів засобами нерівноважної термодинаміки, а також – низки ефективних аналітично-числових методик для розв'язання сформульованих на їх основі крайових задач та проведення відповідного аналізу впливу згаданих вище полів на тепловий і напружений стани елементів конструкцій

за реальних умов їх експлуатації. Отримані наукові результати добре знані як в Україні, так і за її межами, опубліковані в низці монографій і численних наукових статтях, неодноразово доповідалися на престижних міжнародних наукових форумах.

Знані в науковому світі результати, отримані науковцями ІППММ із розробки функціонально-операторних та алгебраїчних методів. Створення теорії лінійних операторів та функціонального аналізу було одним з основних досягнень математики ХХ ст. Ці методи дозволяють на єдиній математичній основі описати дуже багато процесів у навколишньому світі – від функціонування живої матерії до квантової фізики. Одним із центрів творення цієї галузі математики був довоєнний Львів і школа С. Банаха. Серед завдань новоствореного Інституту прикладних проблем механіки і математики – завдання поновлення світового рівня досліджень у цій галузі у Львові. Спільно з математиками Львівського університету та Львівської політехніки, запрошеними молодими і досвідченими математиками з інших міст в інституті вдалося сформулювати осередок фахівців найвищої кваліфікації, які отримали визнані світовою науковою спільнотою нові результати з розвитку теорії банахових просторів, з виявлення методами функціонального аналізу нових властивостей руху квантових часток у сильних полях.

У співпраці з науковцями інститутів НАН України – електрозварювання ім. Є. О. Патона, Фізико-механічного ім. Г. В. Карпенка та проблем міцності ім. Г. С. Писаренка, проведено прикладні дослідження щодо створення нових технологій та приладів у галузі сучасного матеріалознавства, розробки методів оцінки міцності та надійності елементів конструкцій у рамках проектів загальноакадемічної програми «Ресурс». Зокрема, розроблено методіку оптимізації експлуатаційних параметрів нафтопроводів для забезпечення заданого їх ресурсу з урахуванням дефектності труб і впливу зовнішніх чинників (*Cvim* ([http://www1.nas.gov.ua/svit/Article/Pages/14\\_3-4\\_2.aspx](http://www1.nas.gov.ua/svit/Article/Pages/14_3-4_2.aspx)). – 2014).

## Інноваційні розробки та технології

**Патент на винахід штучного ініціювання атмосферних опадів «Кліматична камера» отримав Національний університет цивільного захисту України (Харків).** Пристрій дозволяє моделювати хмари в лабораторних умовах, а також дослідити механізми фізичного і хімічного впливу на процеси формування опадів. Автори першого в країні подібного ноу-хау – учні університету цивільного захисту В. Калугін, М. Кустов і Б. Поспелов.

Винахід презентував співавтор пристрою – заступник начальника кафедри спеціальної хімії та хімічної технології НУЦЗУ М. Кустов. За його словами, всередині камери штучно створюються дрібні дисперсні крапельки, впливати на них можна фізичним та хімічним способами, які дозволяють або розганя-

ти «хмари», або підсилювати швидкість випадання опадів. Впливати на опади фізичним способом можна за допомогою мегафона і магнетрона для запуску акустичних і електромагнітних хвиль відповідно. Хвилі моделюють хмари і можуть викликати дощ. Свій винахід рятувальники хочуть застосовувати, в першу чергу, при гасінні пожеж.

У 60–70-х роках минулого століття американці практикували хімічний вплив на хмари, випускаючи на них з літаків реагенти. Тоді вони хотіли посилити дощі для дозрівання врожаю посівів, але в деяких регіонах навпаки довго була засуха. Тому для нас головне – оптимізувати процес впливу на опади. В Україні хімічний спосіб впливу на опади практикують під час військових парадів, але літак, що дозволяє це реалізувати, є тільки в Києві.

Зараз в НУЦЗУ триває розробка кліматичної камери, перед вченими стоїть завдання – зрозуміти механізм утворення опадів при різних температурі, вологості і тиску. Учені говорять, що коли всі ці процеси будуть повністю оптимізовані, а кількість опадів, здатних гасити вогонь, можна буде контролювати, тоді проект і буде реалізований на практиці (*Харківська міська рада* (<http://www.city.kharkov.ua/uk/news/kharkivski-ryatuvalniki-navchilisya-shtucho-stvoryuvati-dosch-23265.html>). – 2014. – 27.02).

## **Енергоощадні технології**

**Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»** спільно з науковими установами різних країн світу веде дослідження в галузі підвищення енергоефективності, впровадження енергоощадних технологій у системи тепло- та електропостачання, а також застосування енергоефективних систем освітлення, повітрообміну, альтернативних, відновлюваних джерел енергії. Так, у 2013 р. на запит Європейського інвестиційного банку спеціалістами НТУ «ХПІ» була розроблена комплексна інноваційна програма з підвищення енергоефективності інфраструктури університету. До складу програми увійшла низка проектів, які можуть в разі скоротити витрати на закупівлю енергоносіїв та позитивно вплинути на показник енергоефективного використання площ навчальних корпусів, гуртожитків, адміністративних будівель та системи господарювання в цілому. Програма НТУ «ХПІ» пройшла експертну оцінку та була рекомендована до впровадження фахівцями ЄІБ – організації, яка сприяє постійному і збалансованому розвитку спільного ринку в інтересах європейських громад.

До програми увійшов проект житлового будинку з використанням технологій, що дають йому повну енергетичну автономію та дозволяють наблизити до нуля споживання невідновлюваних енергоресурсів. Сучасні індивідуальні тепlopункти, розроблені на кафедрі «Інтегровані технології, процеси та апарати» працюють більш як на 4 тис. об'єктах: у будівлі Верховної Ради Ук-

раїни, будинку Кабінету Міністрів, в Українському домі та Національному банку України, на Київському залізничному вокзалі, у гуртожитках НТУ «ХПІ» та ін. За технологіями НТУ «ХПІ» була встановлена система опалення, гарячого водопостачання в будівлях Міністерства освіти і науки та чотирьох вищих навчальних закладах України (*Міністерство освіти і науки України* (<http://www.mon.gov.ua/ua/regionalnews/29586-spetsialistami-ntu-hpi-rozroblena-kompleksna-programa-z-pidvischennya-energoefektivnosti-infrastrukturi-universitetu>). – 2014. – 12.03).

## Інформаційно-комунікаційні технології

Днепропетровские школьники, которые будут представлять Днепропетровскую область на Всеукраинском конкурсе Малой академии наук, в этом году поразили жюри «взрослыми» темами поданных на конкурс работ. Об этом сообщила директор коммунального внешкольного учебного заведения «Малая академия наук учащейся молодежи» Днепропетровского областного совета Н. Тягло.

По словам Н. Тягло, дети интересуются очень разнообразными темами и достаточно глубоко изучают определенные отрасли науки.

В этом году жюри удивил ученик 11-класса школы № 112 А. Шпрингер, который разработал онлайн карту родников камнесамоцветного сырья Украины. Школьник самостоятельно провел исследования и создал карту, которую выложил в интернет, где ее можно дополнять и редактировать.

Многие другие ученики также подали на конкурс работы со сложными и актуальными темами. Например, ученица 11-класса областного медицинского лицея написала научную работу по психологии на тему «Исследование стойкости личности к манипулятивным влияниям у старшеклассников профильного учебного заведения».

Тема работы победителя секции химии — «Синтез и свойства полиуретановых композиций на базе касторового масла и его производных». По словам ученых, за такие темы обычно берутся выпускники химического факультета при написании магистерских работ (*34.ua* (<http://34.ua/ru/news/view/32820—dnepropetrovskij-shkolnyk-sozdal-onlajn-kartu-po-kotoroj-mozhno-iskaty-dragocennyje-kamni/>). – 2014. – 4.03).

## Питання екології та уникнення техногенних катастроф

Двое лицеистов с Днепропетровщины завоевали право представлять Украину на международных финалах конкурсов INTEL ISEF и INESPO-2014. Там они представят свои проекты по очистке и опреснению

воды. Об этом рассказал обладатель диплома I степени конкурса «Intel Эко-Украина 2014», ученик Днепропетровского химико-экологического лицея М. Литовченко.

Существует проблема нехватки энергии и питьевой воды на островах и полуостровах – например, в том же Крыму. Опреснять воду с помощью источников, использующих невозобновляемые ресурсы (бензин, солянку, уголь и т. д.) невыгодно, так как необходимо их постоянно закупать.

«Я заинтересовался этой темой и, по моему мнению, наиболее эффективно в данном случае использовать возобновляемую энергетику, а именно волновую энергетику. Остров – это большой туристический бизнес, соответственно, ему нужны вода и энергия. Я предлагаю на таких островах установить оборудование, разработанное мной. На это потратиться 300 тыс. долларов, включая логистику, и максимум через год-полтора он окупится», – рассказал М. Литовченко.

В мире уже существует опыт использования волновой энергетики – в частности, в Австралии. Однако у австралийской установки высокая изнашиваемость, кроме того, она загрязняет окружающую среду. Эти недостатки отсутствуют в установке М. Литовченко, которую он и повезет в Лос-Анджелес на финал конкурса INTEL ISEF, первый приз которого составляет 80 тыс. дол.

Кроме того, днепровская ученица химико-экологического лицея Д. Мальцева также представит свою разработку на международном уровне – на конкурсе INESPO-2014 в Голландии она продемонстрирует систему очистки воды, в 100 раз дешевле существующей. Она разработала специально никель-вольфрамовое покрытие, которое заменит дорогой платинированный титан. По словам школьников, они не только хотят занять призовые места в конкурсах, но и привлечь инвесторов для реализации своих проектов (*34.ua* (<http://34.ua/ru/news/view/33450—dnepropetrovskij-shkolynik-mozhet-poluchity-80-tys-dollarov-za-nauchnuju-razrabotku/>). – 2014. – 13.03).

## **Освіта та кадрове забезпечення в Україні**

**Зважаючи на ситуацію, що склалася, міністерство спростило процедуру переведення студентів ВНЗ АР Крим та Севастополя на навчання до вищих навчальних закладів, що розташовані в інших регіонах України** (листи МОН від 20.03.2014 на адресу центральних органів виконавчої влади, обласних, Київської та Севастопольської міських рад, до сфери управління яких належать ВНЗ №№, 1/9-159, 1/9-160, 1/9-161, 1/9-162, 1/9-163).

Зокрема, дозволяється:

– здійснювати переведення студентів першого курсу без погодження з Міністерством освіти і науки України та під час навчального семестру;

– у разі відсутності вільних місць, що фінансуються за рахунок коштів державного бюджету, на напрямах (спеціальностях), на які здійснюється переведення студентів, використовувати вакантні місця, що фінансуються за рахунок коштів державного бюджету, з інших напрямів (спеціальностей) відповідних курсів навчання.

Переведення осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах Автономної Республіки Крим та м. Севастополь за рахунок коштів фізичних осіб і виявили бажання навчатися в акредитованому недержавному вищому навчальному закладі або державному вищому навчальному закладі, що знаходиться на території іншого регіону України, рекомендуємо здійснити на договірній основі із збереженням умов оплати, що були передбачені попередньою угодою особи з відповідним вищим навчальним закладом Автономної Республіки Крим або м. Севастополь (*Урядовий портал ([http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art\\_id=247124253&cat\\_id=244276429](http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247124253&cat_id=244276429)). – 2014. – 20.03*).

\* \* \*

### **Нове керівництво МОН розповіло про перші кроки в освітній політиці України.**

Міністр освіти і науки України С. Квіт зазначив, що Міністерство освіти і науки переходить від щоденного контролювання роботи навчальних закладів до того, що ми допомагатимемо нашим закладам освіти займатися власне якістю. Тобто в центрі нашої уваги – якість. Якість навчання, якість викладання та якість наукових досліджень. Серед першочергових кроків міністр назвав прийняття нового Закону України «Про вищу освіту» та рамкового широкого Закону України «Про освіту». Ці документи напрацьовані. Є тісна співпраця і повне розуміння з профільним Комітетом Верховної Ради України, який очолює Л. Гриневич. Є консенсус у Верховній Раді.

Він також повідомив, що спрощуватимуться й уточнюватимуться Умови приймання до вищих навчальних закладів. Спрощуватимемо університетську звітність. І також будемо спрощувати паперотворчість, якою займаються викладачі, замість того, щоб готуватися до пар і проводити наукові дослідження. За його словами, Державна інспекція навчальних закладів не матиме репресивних функцій.

С. Квіт поінформував, що Міністерство освіти і науки відмовлятиметься від складання університетських рейтингів, оскільки не може держава оцінювати сама себе. Рейтингами повинні займатися незалежні організації. І в Україні є достатньо незалежних рейтингів, які проводяться щороку за своїми методиками. Недержавні рейтинги цілком професійні, на їх підставі можна з'ясувати, зокрема, абітурієнтам, які навчальні заклади кращі, а які гірші.

Також буде ініціатива відділення Всеукраїнської агестаційної комісії від МОН. Вона має бути незалежною. І в перспективі будемо розвивати цю сис-

тему: яким чином захишатимуться дисертації, присвоюватимуться наукові ступені та вчені звання.

Окремо, С. Квіт звернувся до мешканців Криму: «Зараз ми знаходимося в стані військової інтервенції сусідньої держави. Міністерство освіти і науки дбатиме про навчальні заклади Криму. Вони будуть фінансуватися. Хотів би звернути увагу на те, що зовнішнє незалежне оцінювання обов'язково має відбутися. Для того, щоб діти кримчан мали можливість вступати до університетів. Ми розуміємо проблеми, у яких опинилися навчальні заклади Криму. Ми будемо приділяти спеціальну увагу і до фінансування, і до контактів, щоб ми провели всі технологічні процеси для завершення навчального року, вступної кампанії, щоб не постраждали від цього наші діти та інтереси кримчан» (*Урядовий нормал* ([http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art\\_id=247073369](http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=247073369)). – 2014. – 4.03).

\* \* \*

**По итогам прошлого года Национальный медицинский университет им. А. А. Богомольца занял высокую пятую позицию в рейтинге отечественных вузов «ТОП 200 Украина». А среди медицинских учебных заведений страны НМУ им. А. А. Богомольца – первый.**

Центр международных проектов «Еврообразование» представил седьмой академический рейтинг университетов «ТОП 200 Украина». Согласно ему лидерами среди высших учебных заведений остаются «КПИ», КНУ им. Шевченко, ХНУ им. Каразина, «Киево-Могилянская академия» и Национальный медицинский университет им. А. А. Богомольца, который уже несколько лет уверенно удерживает первое место среди медицинских вузов.

В «Еврообразовании» отметили, что методика рейтинга построена в соответствии с международными принципами ранжирования университетов. Она предусматривает проведение сравнительного анализа достижений высших учебных заведений разных типов на основе ряда универсальных критериев. Главные из них – качество научно-педагогического потенциала, качество обучения, международное признание и т. п.

В НМУ им. А. А. Богомольца акцентируют, что достигли таких высоких результатов за счет долгих лет постоянного совершенствования. Сейчас университет может похвастаться одним из мощнейших научно-педагогических коллективов в Украине. Студентов обучают 28 членов государственных академий, 142 профессора, 204 доктора наук, 382 доцента и 855 кандидатов наук.

Напомним, медуниверситет им. А. А. Богомольца основан в 1841 г. Его выпускниками были выдающиеся личности: Святитель Лука (В. Войно-Ясенецкий), лауреат Нобелевской премии, академик Е. Чазов, писатели М. Булгаков, В. Коротич, врач-космонавт О. Атьков и др. В настоящее время в университете работает 12 факультетов, 79 кафедр, 3 НИИ. В прошлом году была открыта кафедра медицинского и фармацевтического права. С 2003 г. НМУ

им. А. А. Богомольца возглавляет доктор медицинских наук, академик НАМН и член-корреспондент АПН Украины, заслуженный врач Украины, профессор В. Москаленко (*Левый берег* ([http://society.lb.ua/education/2014/03/19/260005\\_meduniversitet\\_imeni\\_bogomoltsa.html](http://society.lb.ua/education/2014/03/19/260005_meduniversitet_imeni_bogomoltsa.html))). – 2014. – 19.03).

## Наука і влада

Харківська обласна рада молодих учених та спеціалістів напрацювала та передала голові Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації (Держінформнауки) В. Семиноженку пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правової бази в науковій сфері. У листі, який направлений на адресу В. Семиноженка, зазначається, що в основі пропозицій лежать напрацювання Харківської обласної ради молодих учених та спеціалістів разом з Радою молодих учених при Держінформнауки.

Молоді науковці, зокрема, акцентують увагу на необхідності розв'язання проблем, з якими стикаються здобувачів наукових ступенів. Наприклад, молоді вчені пропонують спростити процедури оформлення дисертацій, підготовки до захисту та оформлення документів після захисту, зменшити матеріальні й організаційні труднощі здобувачів, а також підвищити мотивацію молоді до наукової діяльності.

Крім того, Рада вважає за доцільне створити програмне забезпечення для підтримки роботи спеціалізованих вчених рад, яке збирало б усю необхідну інформацію про здобувачів, дисертації, керівників, опонентів, захисти тощо. Це давало б змогу в автоматизованому режимі генерувати більшість необхідних документів: витяги з протоколів, рішення, облікові картки, звіти тощо.

Зазначається необхідність підвищити термін навчання в аспірантурі з відривом від виробництва до чотирьох років, у докторантурі – до п'яти років.

Також на думку молодих науковців, проводити відрахування аспірантів і докторантів, які достроково захистили дисертацію, слід через два місяці після дня захисту або у встановлений термін закінчення навчання, якщо він настає раніше, надаючи на цей час додаткові канікули зі збереженням стипендії на цей період у повному обсязі.

Проблемою є і питання працевлаштування аспірантів після захисту дисертації, необхідна оптимізація штатів установ. Тому Рада молодих учених вважає за доцільне впровадити додаткові пільги працедавцям, які приймають на роботу молодих учених.

Необхідно законодавчо надати аспірантам і докторантам з відривом від виробництва можливість бути відрядженими з науковою метою (участь у конференціях, проведення досліджень в інших установах тощо). Для фінансування таких відряджень необхідно планувати цільові кошти в бюджетах академій та міністерств, що проводять навчання в аспірантурі та докторантурі.

Також молоді вчені підготували низку пропозицій щодо вдосконалення законів України «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, Порядку присвоєння вченого звання професора і доцента, Положення про спеціалізовану вчену раду, інших нормативно-правових актів у науковій сфері (*Освітній портал* (<http://www.osvita.org.ua/news/76277.html>). – 2014. – 11.03).

\* \* \*

**Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України (Держінформнауки) ініціює створення Комісії з питань розвитку проривних технологій для потреб оборони та безпеки країни.** Про це повідомив голова Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України В. Семиноженко. За його словами, із цього приводу уже відбулися консультації з керівниками провідних наукових інститутів, які займаються військово-технічними розробками.

Як зазначив В.Семиноженко, комісія буде консультативно-дорадчим колегіальним органом. До її складу увійдуть представники центральних органів виконавчої влади, що займаються реалізацією державної політики у сфері розроблення та впровадження новітніх технологій, представники науково-технічних організацій, зокрема підприємств військово-промислового комплексу (ВПК), Національної академії наук, вищих навчальних закладів.

Комісія створюється з метою ефективного використання інтелектуального потенціалу, комерціалізації науково-технічних розробок вищих навчальних закладів та наукових установ. Планується, що її робота буде спрямована на створення ефективних умов для реалізації державної політики в галузі ВПК, визначення пріоритетів його функціонування.

Комісія представлятиме та захищатиме інтереси наукових організацій, які займаються розробкою, впровадженням і виробництвом високотехнологічної продукції для потреб оборони та безпеки країни (*Освітній портал* (<http://www.osvita.org.ua/news/76397.html>). – 2014. – 19.03).

## Проблеми інформатизації

Матеріали до Міжнародної наукової конференції

«Місце і роль бібліотеки у формуванні національного інформаційного простору» (Київ, 21–23 жовтня 2014 р.)

Л. Чуприна, заввідділу СІАЗ НБУВ, канд. наук. із соц. комунікацій

## Специфіка використання оперативної інтернет-інформації в аналітичній діяльності бібліотек

У статті розглядаються особливості використання оперативної інтернет-інформації при створенні інформаційно-аналітичної продукції. Аналізуються, зокрема, основні вимоги до якості такої інформації, оптимальні методи організації виробничого процесу, шляхи вдосконалення форм і методів надання управлінським структурам релевантної інформації.

*Ключові слова:* оперативна інтернет-інформація, інформаційна аналітика, діяльність бібліотек.

### **Chupryna L. Specificity of use operational Internet-information in the analytical activities of the libraries.**

In article features the use of operational information online by creating information and analytical products. Analyzed, in particular, the basic requirements for the quality of the information, best practices for manufacturing process and ways to improve the forms and methods of administrative structures to provide relevant information.

*Keywords:* operational Internet-information, information analysis, activities of libraries.

### **Чупрына Л. Специфика использования оперативной интернет-информации в аналитической деятельности библиотек**

В статье рассматриваются особенности использования оперативной интернет-информации при создании информационно-аналитической продукции. Анализируются, в частности, основные требования к качеству такой информации, оптимальные методы организации производственного процесса, пути совершенствования форм и методов подачи управленческим структурам релевантной информации.

*Ключевые слова:* оперативная интернет-информация, информационная аналитика, деятельность библиотек.

Розвиток інтернет-технологій і соціальний попит на мережеві сервіси та інтернет-інформацію в процесі реформування українського суспільства змінюють місце та роль бібліотек у суспільстві, висувають перед ними нові

цілі й завдання. Одним з напрямів удосконалення інфраструктури формування й аналітико-синтетичного опрацювання документних потоків для інформаційного забезпечення виробництва, науки, культури стала трансформація провідних наукових бібліотек в інформаційні центри, розвиток їхньої інформаційно-аналітичної діяльності. Бібліотечні структури, що здійснюють таку діяльність, широко використовують оперативну інтернет-інформацію (ОІ) для задоволення інформаційних запитів своїх користувачів.

При цьому під оперативною інтернет-інформацією розуміється «отримана з Інтернету інформація про поточний стан об'єктів, явищ і процесів, яка використовується для прийняття рішень в управлінні суспільними процесами» [1, с. 3].

Незважаючи на актуальність питання інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек і достатньо глибоке його наукове опрацювання, проблеми використання оперативної інтернет-інформації в цій діяльності досліджуються вузьким колом фахівців. Окремі аспекти цієї тематики відображені в публікаціях В. Горового, який першим серед фахівців в Україні наголосив на необхідності ширшого використання оперативної інформації в інформаційно-аналітичній діяльності бібліотек і її ролі в ефективному реагуванні управлінських структур на поточні виклики, а також у публікаціях Т. Гранчак, О. Ворошилова, В. Пальчук, інших співробітників Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ НБУВ).

Особливості роботи аналітика з оперативною інтернет-інформацією зумовлені якісними характеристиками цієї інформації і вимогами користувачів до матеріалів, створених на базі оперативної інтернет-інформації. Насамперед тим, що така інформація висвітлює поточну подію, яка відбувається нині. Оскільки це інформація з мережі Інтернет про поточний стан явища, процесу, об'єкта, то характеризується вона швидкоплинністю. Тобто отримана оперативна інтернет-інформація може бути швидко замінена новою, що уточнює, розширює або й кардинально змінює зміст попередньої. Може взагалі бути видалена із сайту, на якому розміщена. Поточна інформація за своєю природою недовговічна. Їй властиве швидке старіння внаслідок постійної заміни новішою інформацією. Це означає, що оперативна інтернет-інформація має бути якомога швидше доставлена аналітику, проаналізована, інтерпретована і використана для створення нової інформації.

У зв'язку з цим до якості та характеристик оперативної інтернет-інформації висуваються високі вимоги. Одна з яких її корисність для ухвалення рішень різними групами користувачів, що визначається спеціальними характеристиками, серед яких, зокрема, *актуальність*. Для використання оперативної інтернет-інформації важливий її ступінь відповідності поточному моменту. Лише вчасно надана інформація може бути корисною. Із втратою актуальності втрачається й оперативність.

*Достовірність*. Інформація є достовірною, якщо вона не містить істотних помилок, правдиво відображає ситуацію та може бути підтверджена з інших

надійних джерел. Недостовірною інформація може бути внаслідок навмисного спотворення (дезінформація); дії перешкод, інформаційних шумів; применшення або перебільшення значення реального факту. Особливої уваги аналітика щодо міри достовірності інформації потребують сенсаційні новини [2]. Звичайно, може йтися лише про певний рівень достовірності, як і об'єктивності.

*Об'єктивність.* Інформація об'єктивна, якщо вона не залежить від методів її фіксації, чисі-небудь думки, судження. Відбиваючись у свідомості людини, інформація може спотворюватися (більшою чи меншою мірою) залежно від досвіду, знань конкретного суб'єкта й таким чином перестати бути об'єктивною. Максимально наближену до об'єктивної інформацію можна отримати за допомогою справних датчиків, вимірювальних приладів, спеціальних методів оцінювання тощо.

Важливими характеристиками оперативної інтернет-інформації є її точність, ясність, доцільність, релевантність, змістовність, повнота. Також при роботі з оперативною інтернет-інформацією слід враховувати вимоги щодо її логічності, адресності, правової коректності використання тощо.

Специфіка використання оперативної інформації в діяльності інформаційно-аналітичних структур і, відповідно, організація інформаційно-виробничого процесу визначаються особливістю формування й опрацювання оперативних інформаційних ресурсів як джерела підготовки інформаційно-аналітичного продукту, які в умовах інформаційного інтернет-виробництва та постійного оновлення інформації характеризуються коротким життєвим циклом. З огляду на це методика організації інформаційно-аналітичної діяльності має забезпечувати відповідним бібліотечним структурам можливість у стислі терміни опрацювати оперативний інформаційний ресурс і підготувати на його основі потрібний замовнику інформаційно-аналітичний продукт. Оптимальними методами інформаційно-аналітичної діяльності в таких умовах стають методи систематизації та первинної обробки даних, узагальнення і порівняння, схематизації, мозкового штурму, багатомірного аналізу, кількарівневої аналітики, згоргання інформації, структуризації тексту, конкуруючих і проблемних груп, інтеграції варіантів тощо. Зокрема, у СІАЗ особливу увагу приділено організації відбору оперативної інтернет-інформації за заданими темами. Для вдосконалення процесу отримання достовірної та об'єктивної інформації про перебіг важливих подій, виявлення актуальних політичних, соціально-економічних, науково-технічних та інших проблем постійно розширюється джерельна база за рахунок сайтів органів державної влади, наукових установ, громадсько-політичних об'єднань, галузевих і новостворених інформаційних веб-ресурсів. Тематичні моніторингові дослідження за матеріалами інтернет-ресурсів на замовлення органів державної влади допомагають управлінським структурам у комплексному аналізі ситуації, виявленні закономірностей суспільного розвитку, виробленні доцільних й

обґрунтованих пропозицій для прийняття відповідних рішень у сферах державного управління. Постійне вдосконалення процесу електронної обробки матеріалів уможливило надання замовнику оптимально структурованої та скомпонованої інформації, таким чином успішно задовольняючи тематичні запити на основі аналітико-синтетичної обробки первинної інформації. Серед безумовних переваг такої форми організації ресурсу – конкретна адресність підсумкового матеріалу, що сприяє підвищенню ефективності використання оперативного інформаційного ресурсу.

З використанням інформаційно-моніторингової системи Web-Observer організовано відпрацювання методики обробки та систематизації матеріалів з визначеної тематики, їх структурування й реферування.

Однією з особливостей організації виконання виробничих завдань у СІАЗ ще з 90-х років минулого століття став перехід від стандартних ієрархічних схем до організації проблемних груп, команд для виконання окремих завдань за горизонтальним, мережевим принципом. Сьогоднішні лідери високих технологій у світі діють так само: замість жорсткої багаторівневої ієрархії управлінь, відділів, департаментів, створюються невеликі групи експертів для роботи над конкретним завданням, а потім переформатовуються, щоб сформувати інші такі ж мобільні групи для розв'язання інших проблем. Така система підкреслює самоцінність кожної людини в команді, означає перехід від жорсткого бюрократичного розділення до рівноправного спілкування творців ідей. Водночас така система набагато краще працює за рахунок того, що включення в тимчасову групу, створену для вирішення конкретного завдання людей з різних відділів, дає змогу одночасно вирішувати декілька завдань (людина може одночасно входити в декілька груп); багато проблем не вирішуються силами одного відділу або вирішуються без урахування всіх обставин, адже їм проблема бачиться лише з одного боку; гнучкіше й оперативніше реагує на нові обставини.

З досвіду роботи СІАЗ можна стверджувати, що зростання важливості оперативної інформації для органів державного управління в сучасних умовах зумовило потребу в інформаційній аналітиці кількох рівнів. Перший – оперативна аналітика (експрес-аналітика), яка створюється за короткий часовий проміжок (у режимі «сьогодні на сьогодні») на базі оперативних інтернет-ресурсів з використанням методу ситуаційного аналізу. Другий рівень – аналітика, підготовлена за результатами моніторингу оперативної інформації, – здійснюється протягом певного періоду з метою виявлення динаміки процесу, основних тенденцій і вироблення можливих варіантів рішення, прогнозів, на основі ретроспективного інформаційного ресурсу із застосуванням методів кореляційного та каузального аналізу. Третій рівень – традиційний вид аналітики, при підготовці якої використовуються матеріали всіх доступних СІАЗ джерел: власної бази даних, інформації власкорів, центральних, регіональних, електронних ЗМІ, Інтернету, фондів НБУВ та ін. Застосовується весь комплекс

аналітичних методів, з акцентом на методи й інструменти стратегічного аналізу. Така робота набуває ознак наукового дослідження.

Слід зауважити, що оперативні інформаційні ресурси в разі втрати актуальності трансформуються в розряд ретроспективних ресурсів, а згодом – архівних документів. Водночас спостерігається зустрічний процес: частина ретроспективної інформації чи інформації архівних документів під час підготовки оперативного інформаційно-аналітичного продукту може актуалізуватися й бути використана як його складова. Це підтверджує як думку С. Кулешова про те, що «у документ закладені обидві властивості – бути джерелом оперативної і джерелом ретроспективної інформації. У початковій стадії функціонування документа превалює реалізація першої властивості, а в міру старіння документної інформації усе більш зростає потенціал другої» [3, с. 79], так і думку Г. Боряка про те, що «головна функція і головний зміст архівного документа – це можливість його актуалізації для нового знання та нового впливу на суспільство» [4, с. 92].

Ефективне виконання інформаційно-аналітичних запитів користувачів відповідними бібліотечними структурами передбачає дотримання ними технологічного циклу, що складається з формування оперативного інформаційного ресурсу у вигляді нових записів і/або документів, підготовки на їх основі синтезованого інформаційно-аналітичного продукту і його доставки користувачу; переведення із втратою актуальності інформаційного масиву оперативного інформаційного ресурсу до баз даних ретроспективної інформації; пошук документів у цих масивах за запитом будь-яких суб'єктів інформаційного виробництва.

Форма подачі матеріалу як у друкованому, так і в електронному вигляді може залежати від потреб і вимог замовника. Але сьогодні можемо говорити про ряд очевидних тенденцій. Одна з них – поступове переорієнтування з боку замовників на продукцію в електронному вигляді. Використання Інтернету, веб-технологій дає такі переваги, як оперативність, що визначається можливістю негайної публікації інформаційно-аналітичних матеріалів, а також доставки їх замовнику; відсутність потреби в тиражуванні; необмежена кількість читачів сайту; порівняно низька собівартість; доступ до архіву; зручність пошуку та збереження інформації; різноманітні форми зворотного зв'язку.

Зростання обсягів оперативної інтернет-інформації й надалі потребуватиме вдосконалення форм і методів подачі управлінським структурам релевантної інформації, підвищення її наочності. Практика роботи СІАЗ показує доцільність та ефективність за певних умов кількарівневої, ієрархічної подачі інформаційно-аналітичного матеріалу. Наприклад, коли управлінцю необхідно з кількох десятків проблем чи характеристик об'єктів вибрати найважливіші, першим рівнем подається коротко (у двох-трьох реченнях) суть проблеми; на другому рівні – докладний аналіз; на третьому – історична довідка, досьє, зарубіжний досвід і т. д. Сучасні технології дають можливість

підвищувати наочність інформації через мультимедійні матеріали, допоміжні таблиці, графіки, діаграми. Ю. Курносів і П. Конотопов у цьому зв'язку слушно зауважують [5, с. 403], що введення в документ елементів, які підкреслюють ієрархічну структуру тексту дає змогу користувачеві (керівнику), слідуючи винятково формальним правилам аналізу структури релевантності тексту, приймати рішення про необхідність ознайомлення із системою аргументів, які розкривають положення верхнього рівня.

Способів виділення формальної структури релевантності тексту достатньо – починаючи від маніпуляції відступами і введення піктографічних позначень і закінчуючи введенням спеціального розділу, що графічно відображає структуру документа. Структура релевантності може бути також підкреслена за рахунок використання деревоподібного представлення списків з можливістю їх згортання і розкриття, із застосуванням гіпертекстових посилань у документі, інтегрованого глосарія. Крім того, широко використовуються панелі навігації, можливості керування стилями та інші технологічні новації.

Електронні документи порівняно з паперовими мають більшу гнучкість і виразність. Починаючи від можливостей керування накресленням та атрибутами шрифтів, комбінування способів подання даних у діапазоні від статичної до динамічної, від відео до аудіо та закінчуючи реалізацією діалогового режиму й здатності документа із застосуванням викликів системних функцій реагувати на події, – усі ці можливості можуть бути використані кваліфікованим виконавцем документа. Вбудовування в документ фрагментів аудіо- і відеозаписів, елементів анімації стало під силу навіть непрофесійному користувачеві.

Інформаційно-аналітична діяльність як процес творення нового знання неможлива без творчої складової. Організація роботи з оперативною інтернет-інформацією з огляду на її характеристики і вимоги, що диктуються сучасними інформаційними запитами користувачів, потребує креативних підходів. У практиці роботи аналітичних структур широко використовуються методи стимулювання творчої активності. У разі потреби розв'язання складних завдань, наприклад вибору кращого варіанта рішення серед тих, що є, прогнозування розвитку процесу, пошуку нових ідей тощо аналітики можуть вдаватися до різних когнітивних методів і методів експертного оцінювання – процедури оцінювання проблеми на підставі думки фахівців з метою подальшого прийняття рішення. Індивідуальні оцінки ґрунтуються на використанні думки окремих експертів, незалежних один від одного, колективні – на використанні колективної думки експертів. Колективне оцінювання, як правило, точніше, ніж індивідуальна думка кожного з фахівців.

Так, у практичній роботі СІАЗ НБУВ у разі потреби швидкого пошуку рішення, ідеї використовується метод мозкового штурму (мозковий штурм, мозкова атака, англ. *brainstorming*) – оперативний метод розв'язання проблеми на основі стимулювання творчої активності, за якого учасникам обговорення пропонують висловлювати якомога більше варіантів рішення, у тому

числі нелогічні, нестандартні й навіть абсурдні. Потім серед висловлених ідей відбирають найвдаліші, які можуть бути використані на практиці. До групи із трьох-семи осіб, серед яких визначають ведучого, може входити один фахівець із цієї проблеми з нестандартним мисленням.

Успіх мозкового штурму залежить від психологічної атмосфери й активності обговорення, тому роль ведучого в мозковому штурмі дуже важлива. Крім того, ефективність методу «мозкового штурмування» зменшується, якщо в групі є сильна особа, що домінує над іншими, а учасники не готові подолати цей комплекс, якщо недостатня кваліфікація учасників або якщо їх дуже багато.

У сучасному українському інформаційному середовищі вимоги щодо оперативності, достовірності, обґрунтованості та релевантності інформаційно-аналітичної продукції стрімко зростають і задовольнити їх можна лише маючи швидкий доступ до різних джерел інформації. Головна мета аналітико-синтетичної переробки інформації – пошук нових фактів і знань, які в певному документі не виражені в явному вигляді, а логічно виводяться з наявної в ньому інформації. Для цього додатково залучається екстралінгвістична інформація (інформація, накопичена людьми в результаті суспільно-історичної практики). Працюючи з оперативною інтернет-інформацією, аналітик постійно стикається з потребою її уточнити, перевірити, розширити свої уявлення з певної теми, подати додаткові відомості замовнику чи обґрунтувати свої висновки. З огляду на це Служба інформаційно-аналітичного забезпечення у своїй діяльності широко використовує фонди НБУВ, водночас роблячи акцент на формування власної електронної бази даних як складової інформаційних ресурсів бібліотеки.

Слід констатувати виникнення в наш час нового підвиду масової аналітики – соціальної аналітики. Соціальні медіа, особливо блогосфера, стали джерелом цікавої, часто якісної аналітики. Її автори – журналісти, політики, учені, фахівці з різних питань. Це значно розширює коло споживачів інформаційно-аналітичного продукту. Адресна експертиза актуальних подій, тенденцій вітчизняної і світової політики, економіки, соціальних, екологічних та інших проблем потіснила суто інформаційні жанри ЗМІ, зайняла певне місце в діапазоні інформаційних потреб пересічних громадян.

Ведучи мову про тенденції та перспективи інформаційно-аналітичної діяльності, можна припустити, що вплив такого чинника, як розширення джерельної бази оперативної інтернет-інформації, завдяки прориву в розвитку інформаційних технологій буде посилюватись. І соціальна журналістика, соціальна аналітика – один із проявів цієї тенденції. Варто підкреслити, що це не просто додаткове джерело оперативної інтернет-інформації. Аналітик має можливість отримувати ОП безпосередньо від основних складових системи управління: від джерела управлінського меседжу – органів державної влади, від транслятора й інтерпретатора – ЗМІ, а тепер ще й від об'єкта, на який

спрямовано управлінське послання. Хоча зарано говорити про ефективний соціальний діалог, але є підстави стверджувати, що з'явилися додаткові можливості для зворотного зв'язку в контурі управління. Крім того, завдяки соціальній журналістиці й аналітиці дедалі ширше коло користувачів активно долучається до творення оперативної інтернет-інформації. Уже сьогодні інформаційно-аналітичні структури активно використовують цей інструмент для аналітичної побудови ціліснішої картини перебігу суспільних процесів.

Оскільки дедалі більше аналітичних завдань у світі вирішуються в режимі прямого інформаційного моделювання і спостереження за керованою сферою, оминувши стадію аналізу традиційних публікацій, не можна виключити, що ця тенденція торкнеться й інформаційно-аналітичних структур бібліотек. Адже ЗМІ – лише одна точка перетину, вузол, куди стікається інформація про стан суспільства. Крім того, це інформація, яка пройшла крізь призму чужого світосприйняття. Що теж цікаво й потрібно як один з напрямів дослідження. Але може бути недостатньо для об'єктивної оцінки ситуації, бо кожна система (технічна, соціальна чи політична) має безліч таких точок контролю.

Окремі прояви цієї тенденції вже спостерігаємо в роботі інформаційно-аналітичних структур бібліотек. Наприклад, СІАЗ широко практикує делегування власних кореспондентів на прес-конференції державних і політичних діячів, засідання громадських і політичних організацій тощо. Це дає змогу аналізувати і висвітлювати події оперативно, без зайвих проміжних етапів і впливу додаткових інформаційних шумів. Сучасна віртуалізація багатьох сторін суспільного життя, можливість спілкування в режимі реального часу з політиками, членами уряду, експертами й пересічними громадянами (соціальні медіа, прямі ефіри із засідань, інтернет-конференції тощо) наближають аналітика до процесу підготовки, обговорення та прийняття управлінських рішень, що не лише пришвидшує підготовку аналітичного матеріалу, а й дає можливість безпосереднього виходу на об'єкт дослідження, сприяє підвищенню якості аналітичного матеріалу, ефективності роботи інформаційно-аналітичних структур загалом. Таким чином, інформаційно-аналітичні структури бібліотек мають змогу оперативно реагувати на суспільні процеси та мінімізувати викривлення інформації.

Дедалі активніша участь бібліотек у політичній комунікації, про що пише Т. Гранчак [6], залучення інформаційно-аналітичних структур бібліотек до інформаційного забезпечення органів державної влади, активне використання бібліотек у системі пунктів доступу до публічної інформації, функціонування їх як складової інфраструктури електронного врядування, накопичення у фондах електронних інформресурсів та активне використання оперативної інтернет-інформації у їхній інформаційно-аналітичній діяльності – усе це підтверджує статус бібліотек не лише як книгосховища, як інформаційного центру, а й як точки перетину та концентрації інформаційних потоків і вузла інтелектуального перероблення інформації. За умови технічного, технологічного за-

безпечення це дасть змогу інформаційно-аналітичним структурам великих бібліотек максимально наблизитися до точок зосередження інформації в режимі реального часу для ефективнішого інформаційного забезпечення користувачів.

#### Список використаної літератури

1. *Чуприна Л. А.* Оперативна інтернет-інформація як чинник розвитку інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек України (кінець XX – початок XXI ст.) : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.03 / Л. А. Чуприна ; наук. кер. Т. Ю. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2013. – 24 с.

2. *Кулешов С. Г.* Відбір веб-ресурсів для зберігання в центральному державному електронному архіві України як наукова проблема / С. Г. Кулешов // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., Київ (20–22 трав. 2008 р.) / Держ. акад. керів. кадрів культури і мистецтва. – К., 2008. – С. 86–87.

3. *Кулешов С. Г.* Документознавство: Історія. Теоретичні основи / С. Г. Кулешов ; УДНДІАСД, Держ. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. – К., 2009. – 162 с.

4. *Боряк Г. В.* Національна архівна спадщина України та державний реєстр «Археографічна Україніка»: Архівні документальні ресурси та науково-інформаційні системи / Г. В. Боряк. – К., 1995. – 347 с.

5. *Курносів Ю. В.* Аналітика, методологія, технологія и організація інформаційної аналітичної роботи / Ю. В. Курносів, П. Ю. Конотопов. – М. : Русаки, 2004. – 512 с.

6. *Гранчак Т.* Бібліотека і політична комунікація : монографія / Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 481 с.

Для нотаток



Підп. до друку 23.04.2014.

Формат 60x84/16. Друк офс. Ум. друк. арк. 4,99.

Видається в друкованому та електронному вигляді

Адреса видавництва: 03039, м. Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3